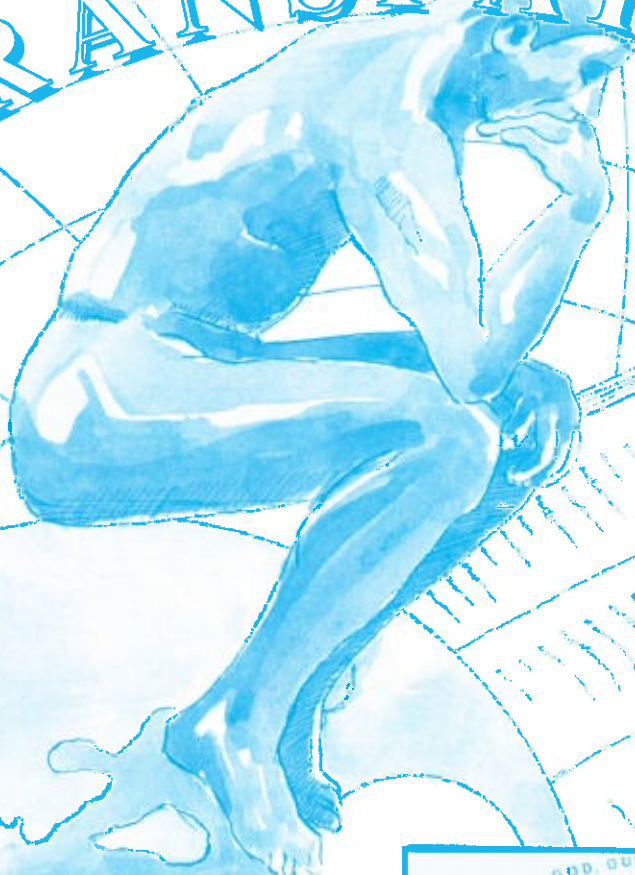

TRANSPARANT

onderwijskatern

**De Verenigde Staten
vanaf 1917**

NR 4 November '95

Vereniging van Christen Historici

Colofon

De *Transparant-onderwijskatern* bevat lesmateriaal voor geschiedenislerlingen van de *middelbare school*. Er wordt aan die aspecten aandacht gegeven die in de gangbare (examen)methoden niet zo aan bod komen. Speciale aandacht zal gericht zijn op de geschiedenis van het protestants-christelijke volksdeel. Die geschiedbeschrijving mag niet verloren gaan. Bovendien wilde de onderwijs-katern net als het tijdschrift *Transparant* een heldere visie geven op de geschiedenis. Als grondslag heeft ze de Bijbel, het geïnspireerde woord van God, en de Gereformeerde belijdenis.

Eén en ander is afgebeeld op de omslag. De denkende/beschouwende mens (de peinzende figuur) die telkens een bepaald gedeelte (steeds wisselende foto naar gelang het onderwerp van de katern) van de wereldgeschiedenis (aardbol) probeert te doorlichten vanuit de Schrift (Boek).

Omslagontwerp:
Bert Bosch

Redactie:

Onderwijswerkgroep van de VCH
mw. drs. P.G. van Maldegem-Luteijn
(eindredactie)
dhr. G.P.P. Hogendoorn
dhr. G.W. Meijnen
dhr. G. v.d. Meulen
drs. R. Polak

Redactieadres:

mw. drs. P.G. van Maldegem-Luteijn
Harriët Freezerplantsoen 22
7321 LD Apeldoorn
tel. 055-3670542

© Copyright

Alles in deze uitgave mag worden vervoelvoudigd zonder voorafgaande toestemming van de uitgever, behoudens voor commerciële doeleinden.

Illustratiemateriaal

Wie meent rechten te kunnen doen gelden op één of meerdere illustraties, kan zich in verbinding stellen met de redactie.

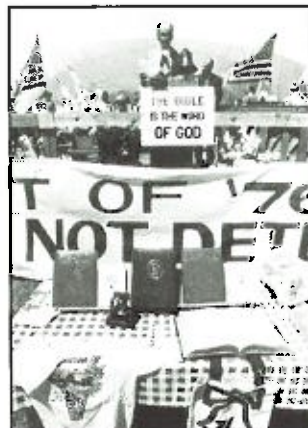
Transparant is een uitgave van de VCH
(Vereniging van Christen-historici)
Postbus 97682
2509 GB 's-Gravenhage

Transparant-onderwijskatern nr. 4 verschijnt als bijlage bij *Transparant* 6.4.

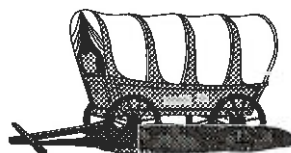
ISSN 0929-0133

Te vinden...

1. Amerika: christelijke natie? Dr. J.C. Kennedy
(atheneum) 4

2. "Go West, life is peaceful there", Drs. B.H. Wilders
(havo/atheneum) 15

3. "Zeer Geliefde vader en broeders en zusters ik laad u weten als dat Wij door Heren zegen nog vris en gezond zijn", W. Meijnen
(mavo/havo) 22

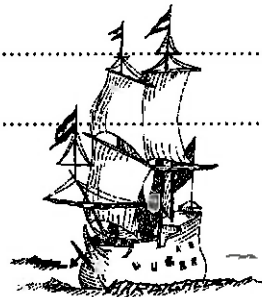
4. "Bury my Heart at Wounded Knee", G. van der Meulen
1. Oorzaken en achtergronden van de ondergang
2. De slachting bij Zandkreek
3. Sitting Bull
(mavo/havo) 31

5. "Door een zuren appel moeten bijten om bij een zoeten te komen".
Immigranten in de negentiende eeuw in bron en prent.
Dr. J.L. Krabbendam
(mavo/havo) 40

6. Samenleving op de rails. De V.S. (1787-1914). Een vakoverstijgende aanpak, M. Kleingeld
(havo/atheneum) 45

7. V(aardigheden), W. Meijnen 51

8. American Songs
Samengesteld door Drs. P.G. van Maldegem-Luteijn
(mavo/havo/atheneum) 52

9. Recensierubriek 54

De
Verenigde
Staten
1787-1914
een
samenleving
op de rails

---

examenonderwerp
geschiedenis
voor
1996 en 1997

OP DE RAILS

Ook deze katern over de V.S. staat weer op de rails. Hopelijk rijdt hij in zijn geheel of in compartimenten met de leerlingen mee naar het examen. Deze lesbrieven zijn bedoeld als aanvulling op of verdieping van het examen.

U vindt weer veel bron-materiaal over bijvoorbeeld immigranten en Indianen. Over de laatste groep is ook een aardige vergelijkingsopdracht met een stripverhaal te vinden.

Verder zult u een behoorlijk kritisch artikel over "Go West" tegen komen.

"Amerika: een christelijke natie"

Een heel bijzondere aanvulling en tegelijkertijd verdieping is deze keer het artikel van de Amerikaan James Kennedy. Hij probeert ons, als Nederlanders, duidelijk te maken hoe "christelijk" Amerika is. Zelf heeft hij geschiedenis in Nederland gestudeerd. Hij kent zodoende onze denktrant en daarmee onze verbazing over of waardering voor het christelijk-zijn van Amerika. Het is een pittig artikel, maar zeer zeker de moeite waard.

Vakintegratie

Ook wil ik graag extra wijzen op de lesbrieff van M. Kleingeld. Dit betreft een vakoverschrijdende aanpak van ons geschiedenis thema. Hij heeft als docent Engels wat tips gegeven over een te lezen Amerikaanse boekenlijst, die helemaal gegroepeerd is rond de perioden van ons thema. Hij heeft zijn artikel dan ook terecht getiteld: Samenleving op de rails. De V.S. (1787-1914).

Het zou fijn zijn als u uw collega's engels weet te motiveren hiermee te werken. U bent dan beiden volop bezig met het onderwijs van de toekomst: integratie, niet ten koste van vakken maar ten dienste ervan.

(V)aardigheden

Wij starten, in het kader van de onderwijsvernieuwingen, ook een nieuwe rubriek "(V)aardigheden". Hierin worden aardigheden vermeld die men kan gebruiken om BAVO-vaardigheden te ontplooiën. Het zou fijn zijn als er uit het onderwijsveld, dus van u geachte lezer, meerdere tips in de volgende nummers opgenomen zouden kunnen worden. Zo kunnen wij elkaar tot een hand en een voet zijn.

Dat is ook steeds de bedoeling van de hele onderwijs-Transparant.

Overigens wie een brillantere, inspirerender naam dan Onderwijs-Transparant weet voor ons onderwijsnummer, meldde dat bij de redactie.

Wij horen graag uw reacties ter stimulering en verbetering.

Met collegiale groet,

Peti van Maldegem-Luteijn

AMERIKA

EEN CHRISTELIJKE NATIE

(redactioneel bewerkt)

dr. J. Kennedy

In hun boosheid over de groeiende aandacht voor "multiculturalisme" in het onderwijsprogramma van de openbare scholen, wist een aantal ouders in 1994 hun plaatselijke schoolbestuur te overtuigen de "Amerikaanse cultuur" superieur te verklaren. Dit voorval is des te interessanter omdat het voornamelijk christelijke ouders waren die zich hier sterk voor maakten. In hun ogen was het christelijke karakter van hun natie een van de belangrijkste redenen voor de superioriteit van de Amerikaanse cultuur, een karakter dat Amerika groot had gemaakt, maar nu door het "multiculturalisme" leek te worden ondermijnd.

Deze gebeurtenis is slechts een klein onderdeel van de "cultuuroorlogen" die momenteel woeden in de Verenigde Staten, waarin cultureel conservatieven en progressieven in hevig debat zijn verwickeld over de

waarden die moeten gelden op het openbare terrein. De bewering door veel conservatieven dat Amerika een christelijke natie was en ook behoort te zijn (of, zoals door sommigen geprefereerd, een natie gevormd door "joods-christelijke waarden") wordt dus nog veelvuldig gehoord, en is niet, zoals in Nederland, verwezen naar een kleine groep orthodoxe protestanten.

Het is mijn taak om kort weer te geven a) waarom de Verenigde Staten nog steeds zo'n sterk godsdienstige samenleving is (in de jaren tachtig ging veertig procent van de Amerikanen wekelijks naar de kerk), en b) waarom veel Amerikaanse christenen geloven dat de Verenigde Staten een christelijke natie is. De sterke band tussen het christendom en de Amerikaanse samenleving zal duidelijk zichtbaar worden in de vier aandachtsgebieden die hieronder worden uiteengezet.

1. Vrijheid en democratie: Gods blauwdruk voor de overheid

De Amerikaanse vrijheidsstrijd wortelde in geloof

Guillaume Groen van Prinsterer maakte duidelijk in "Ongeloof en Revolutie" (1846) dat de revolutie zijn wortel vond in ongelooft. Maar op dit punt wijkt de Anglo-Amerikaanse christelijke politieke traditie scherp af. De revolutionairen waren namelijk zelf overtuigde christenen die het juk van religieuze en politieke tirannie van zich af wilden schudden. Engelse puriteinen hadden per slot van rekening hun eigen koning Charles I onthoofd. De New England puriteinen hebben nooit hun diepe wantrouwen

tegenover de regering in Londen verloren. In de loop van de achttiende eeuw definieerden deze Amerikaanse puriteinen christelijke "vrijheid", dat oorspronkelijk een theologische betekenis had, steeds meer in politieke termen. Tussen 1750 en 1775, de jaren direct voorafgaand aan de Amerikaanse onafhankelijkheidsverklaring, sneden kanselredes in New England steeds vaker politieke thema's aan, verpakt in conventionele theologische terminologie. De strijd voor politieke vrijheid was Gods strijd. En in 1783 noemde Ezra Stiles, een vooraanstaande gereformeerde theoloog, generaal George Washington de "Amerikaanse Jozua". In het begin van

de negentiende eeuw was politieke vrijheid onlosmakelijk verbonden met het christelijke geloof, dat, volgens veel Amerikanen, slechts kon opbloeien in een klimaat waar meningen en ideeën vrij geuit konden worden. Dit betekende niet dat politieke en religieuze vrijheid altijd werd erkend in de negentiende eeuw; mijn Quaker voorvader werd in 1846 vermoord toen hij tijdens de verkiezingen in Noord-Carolina zijn stem wilde uitbrengen. Maar het betekende wel dat het christendom in Amerika aan dezelfde kant stond als de nieuwe liberale politieke orde, in tegenstelling tot de oppositie die kerken in Europa ondervonden van het politiek liberalisme.

Democratie: "vox populi, vox dei"

Hetzelfde kan worden gezegd van het christendom en de democratie. Democratie werd voor het eerst als positieve term gebruikt in de jaren twintig van de negentiende eeuw, toen de nieuwe westelijke en zuidelijke "frontier" staten de politieke elites in het oosten dwongen een meer populistische houding aan te nemen; een vrij volk had het geestelijke gezag om hun eigen beslissingen te maken. De negentiende eeuwse historicus George Bancroft stond niet alleen toen hij zei dat God zich op mystieke wijze bekend maakte via de stem van het volk; vox populi, vox dei. Nederlandse calvinisten en katholieken hebben vaak het idee van een "volkssoevereiniteit" beschouwd als een goddeloos credo van socialisten en liberalen. Maar voor vele Amerikaanse christenen was "popular sovereignty" de meest natuurlijke manier om vorm te geven aan een goed beleid en aan Gods wil. Kort gezegd leek de Amerikaanse politieke ideologie een verbond te hebben gesloten met christelijke, of in elke geval breed religieuze, idealen.

Opdracht:

Hiernaast vind je 3 meningen over het "christelijke karakter van Amerika".

1. Probeer kernachtig, in eigen woorden, weer te geven wat de verschillende groepen of mensen er van vinden en waarom.
2. Welk standpunt vind jij het meest aannemelijk en waarom? (Betrek hierbij de opvattingen van Groen van Prinsterer)

Amerika: echt christelijk. Een Amerikaans debat

De relatie tussen het christendom en politieke waarden was in het algemeen verondersteld (Amerikanen hebben nooit een hoge pet opgehad van politieke theorieën) en leek zo natuurlijk te zijn dat slechts tijdens de laatste halve eeuw debatten zijn opgekomen over de mate waarin de Amerikaanse politieke orde een expliciet christelijk karakter droeg.

Geseculariseerden

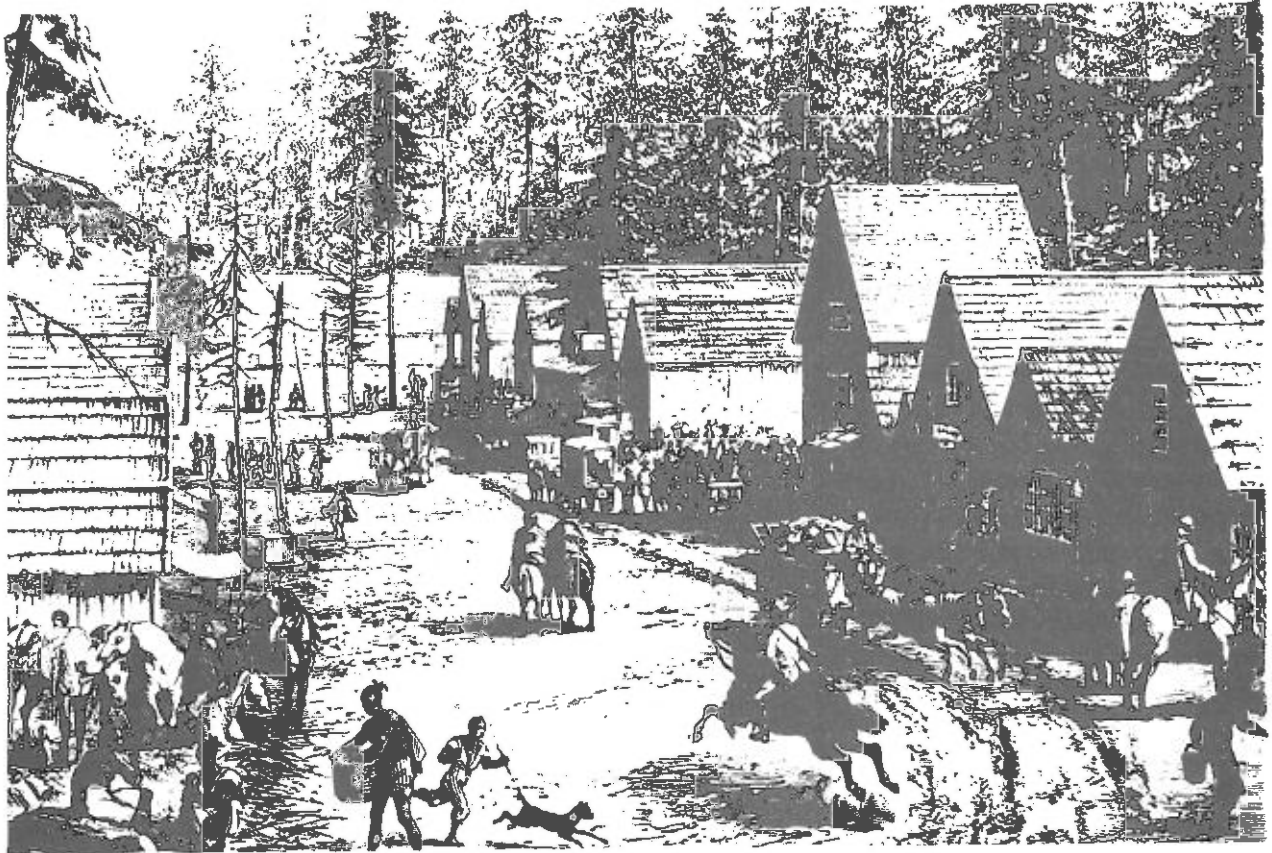
Geseculariseerden benadrukken vaak de Verlichtingswortels van de Onafhankelijkheidsverklaring en de Amerikaanse grondwet. Ze wijzen er bijvoorbeeld op dat "Founding Fathers" zoals Washington, Benjamin Franklin, Thomas Jefferson en James Madison (in verschillende mate) een deïstische theologie aanhingen. En toen aan Alexander Hamilton werd gevraagd waarom de grondwet geen melding maakte van God, zei hij naar verluidt: "We forgot". Bovendien is uit een recent onderzoek gebleken dat de opstellers van de grondwet hun politieke inspiratie nauwelijks uit de Bijbel haalden, ze gaven er de voorkeur aan zich te laten inspireren door achttiende eeuwse politieke theoretici.

Christelijke conservatieven

Voor christelijke conservatieven die strijden tegen landgenoten die geen waardering kunnen opbrengen voor de rol van religie in het openbare leven is het idee dat de Verenigde Staten een wezenlijk seculiere oorsprong heeft een gruwel. Zij wijzen op de geschriften van deze "Founding Fathers" waarin hun eerbied tonen voor de Voorzienigheid, de "Onzichtbare Hand" en de goddelijke wetten die hen hebben geleid naar voren komt. Voor deze christenen zijn de Amerikaanse politieke beginselen, vooral de vrijheid, direct afgeleid uit de Bijbel en het ontzag voor God. Zo schreef Jerry Falwell in 1981: "God is the Author of our liberty, and we will remain free only as long as we remember this and seek [as a nation] to live by God's laws".

Dr. J.C. Kennedy

Falwell heeft uiteraard gelijk. God is onze bron van vrijheid, en geen land kan lang gedijen als het Gods wet verzaakt. Maar Falwell koppelt de politieke vroomheid van de "Founding Fathers" aan het christelijk geloof, veronderstellend dat ze hetzelfde zijn. Dit is in feite wat vele Amerikanen hebben verondersteld, namelijk dat de Amerikaanse "civil religion", waarin vrijheid en democratie (en Gods voorzienige leiding daarin) centraal staan, een politieke uitdrukking is van ware religie. De Mormonen, wiens politieke en sociale standpunten weinig verschillen van die van conservatieve christenen, beweren zelfs dat de Amerikaanse grondwet, evenals de Bijbel, is geïnspireerd door God (ze geloven ook dat de "Founding Fathers" na hun dood allemaal bekeerd werden tot het Mormonisme). Dit alles mag vrij dubieus klinken, maar toch heeft dit veronderstelde verband tussen godsdienst en het Amerikaanse politieke systeem zowel de Amerikaanse vaderlandsliefde versterkt (door het een religieuze vitaliteit te geven), als het Amerikaanse christendom (door het een burgerlijke relevantie te verlenen). Hoewel de Amerikaanse "civil religion" weinig meer is dan een oppervlakkig theïsme, heeft het regelmatig gebruik van Gods naam de overtuiging van velen bevestigd dat Amerika, tenminste het *echte* Amerika, een christelijke natie is, zowel nu als in de dagen van de "Founding Fathers".

Terwijl de pioniers naar het Westen trokken werden blokhutten het centrum van een nederzetting.

2. Individualisme en het religieuze ethos van Amerika

Individualisme: kern van Amerikaans christen-zijn en nationaliteit

Hoewel individualisme in de oren van veel Nederlanders egoïstische en asociaal klinkt, is het voor vele Amerikanen de kern van hun christen-zijn en hun nationaliteit. Tegen 1750 was de godsdienstigheid in de Amerikaanse koloniën, waar mensen van verschillende denominaties en landen naast elkaar leefden, naar Europese begrippen zeer divers. De anonimiteit van emigratie en de mobiliteit van de "frontier" zorgden voor een veel buigzamer kerkklidmaatschap en kerkgang dan in Europa mogelijk was geweest. In geen ander land hadden individuen grotere vrijheid om hun kerkelijke banden te wijzigen dan in Amerika. Roger Williams (de stichter van de kolonie Rhodes Island) begon zijn volwas-

sen leven als een puriteinse predikant, maar veranderde zijn kerkklidmaatschap meerdere malen in de loop van zijn lange leven.

In een omgeving waar religieus pluralisme een "fact of life" was en waar persoonlijke vrijheid zeer werd gewaardeerd, is het eenvoudig te begrijpen dat persoonlijke ervaring al snel veel belangrijker was dan confessionele eenheid. Hoewel het piëtisme niet in Amerika was ontstaan, had het wel veel doorwerkingskracht in dit land. In Europa, waar het piëtisme was beïnvloed door de Britse en Duitse varianten, was het of een reactie tegen de gevestigde kerken, of een irenische vleugel binnen deze kerken. Zodoende waren de religieuze en sociale effecten in Europa beperkt door het kerkelijke landschap. Maar in de Verenigde Staten, waar de geïnstitutionaliseerde kerk veel minder zeggingskracht had, begon het piëtisme het Amerikaanse reli-

gieuze leven als een ervaringsreligie te beheersen, waarbij individuele beslissingen en keuzes centraal stonden. Tussen 1740 (het begin van de "First Great Awakening", waarin duizenden Amerikanen bij opwekkingsbijeenkomsten werden bekeerd) en 1840 (het einde van de "Second Great Awakening") was het Amerikaanse protestantisme getransformeerd tot een inclusief evangelisch christendom, waar persoonlijke ervaring en een sterk ontwikkeld moreel besef veel belangrijker waren dan credo's en dogma's. Reagerend op calvinistische kritiek op de door hen gebruikte methoden, zeiden twee evangelisten uit Kentucky: "We are not personally acquainted with the writings of John Calvin, nor are we certain how nearly we agree with his views of divine truth; neither do we care." In de lijn van de "gezond verstand" filosofie van gematigde Schotse verlichting, werd het in brede kring aanvaard dat het

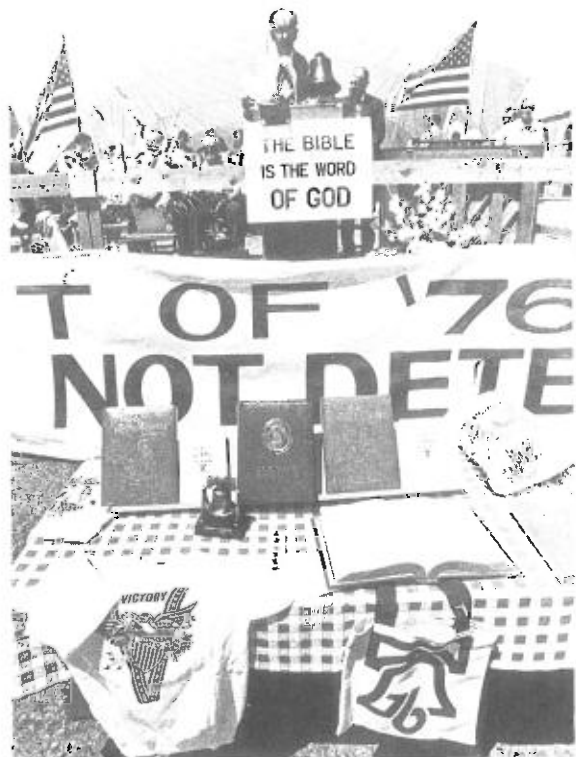
eigen moreel besef een betrouwbare gids was voor het vinden van geestelijke waarheden. Anders gezegd, het stond individuen vrij hun eigen waarheid te bepalen.

Religieuze flexibiliteit in een dynamische samenleving

In dit milieu bloeide de godsdienst op en Amerikaanse kerken namen sterk in ledental toe. Iedereen was vrij om te dienen wie ze wilde en culten en denominaties van alle soorten vermenigvuldigden zich. Niemand hoefde vervreemd te raken van de godsdienst vanwege politieke of sociale redenen. Het stond andersdenkenden immers vrij hun eigen kerk te stichten. In dit alles bleef de persoonlijke ervaring en het moreel besef, samen met de bijzonder sterke filantropische traditie, de dogmatische overwegingen overheersen. Dit wil niet zeggen dat dogma's geheel verwaarloosd werden. Kerkscheuringen over theologische vraagstukken kwamen geregeld voor, en het Amerikaans fundamentalisme, dat omstreeks 1900 opkwam als reactie op het meer vrijzinnige christendom, kan ook niet beschuldigd worden van theologische onverschilligheid. Maar zelfs orthodoxe christenen konden volledig instemmen met het zeer populaire, hoewel op theologisch gebied onbestemd, boek van Charles Sheldon "In His Steps" (1896), waarin hij poneerde: "Christianity is not a doctrine but a life". Voor vele Amerikanen was het in ieder geval belangrijker om algemeen christelijk, of zelfs "godsdienstig" te zijn, dan vastgeroest aan een bepaalde denominatie of aan "irrelevante" dogma's. Naarmate Amerika pluriformer werd, vooral door de opkomst van vele niet-christelijke godsdiensten (namelijk het Jodendom), werd de brede

godsdienstigheid van Amerikanen nog breder. In de jaren vijftig benadrukte president Dwight Eisenhower, zelf meestal een Presbyteriaan, de importantie van "geloof", zonder aan te geven wat dat precies inhield. Amerika's brede religiositeit werd gediscuteerd in Will Herbergs "Protestant, Catholic, Jew" (in 1955), waarin hij beweerde dat alle drie religieuze tradities samen waren gesmolten tot een Amerikaanse vorm van geloof.

Dat de literair criticus Harold Bloom recent de Amerikanen op godsdienstig terrein als relativisten kenschetste, wekt dan ook geen verbazing. Maar hoe men deze ontwikkeling ook beoordeelt, de religieuze flexibiliteit past goed in het karakter van de Amerikaanse samenleving. Geen samenleving is mobieler (Amerikanen verhuizen vaker dan wie dan ook), geen samenleving is meer gericht op de consument, zelfs als het gaat om kerkelijke zaken. Bovendien is door deze benadering een milieu gecreëerd waar godsdienst nog steeds een belangrijke plaats inneemt, in schrijnend contrast met de situatie in veel delen van West-Europa. Godsdienst is overal aanwezig in Amerika, hoewel het zich zelden krachtig manifesteert. Godsdienst heeft een publieke functie, maar komt vooral naar voren in de persoonlijke keuzes die Amerikanen maken. Door deze algemene godsdienstigheid, die

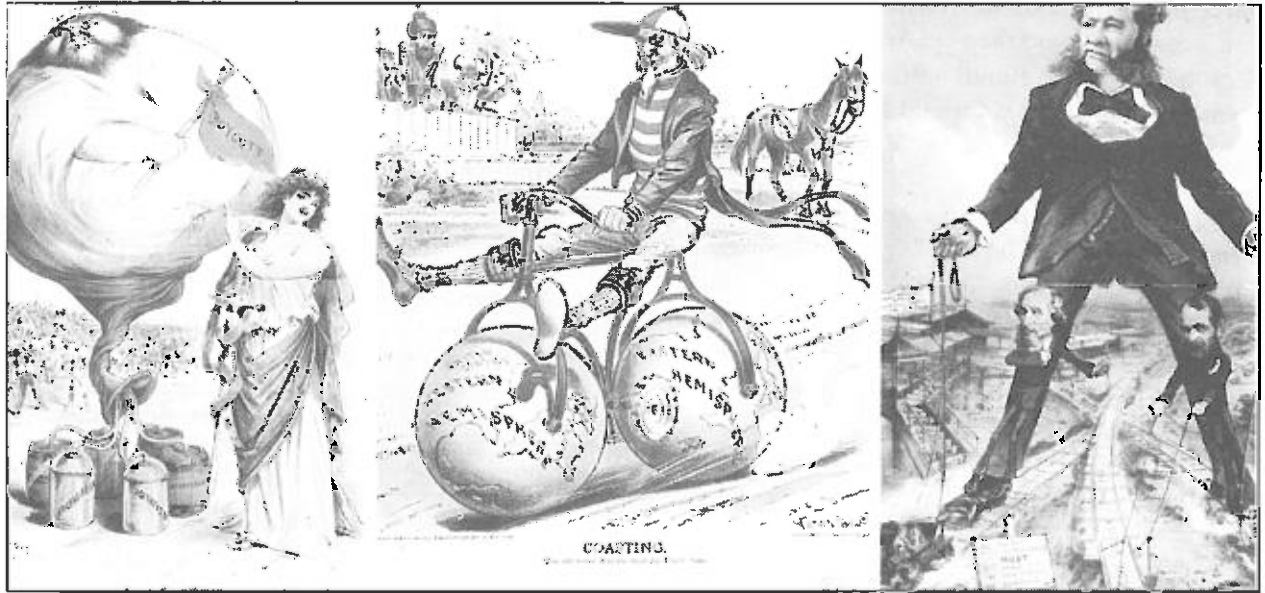

T-shirts en Bijbels. Orthodoxe aanhangers van de fundamentalistische dominee Carl McIntire op een gedenkfeest in Philadelphia.

weinig van doen heeft met het christelijk geloof, zijn christelijke kerken in Amerika toch gezegend. Het is dus geen wonder dat Amerikanen dankbaar zijn voor het land dat hun godsdienst zo heeft bevorderd.

3. Kapitalisme: een door God gegeven economisch systeem

De losbrekende economische activiteit in Amerika had alles te maken met individuele politieke vrijheid. De revolutie was deels ontstaan vanwege het verzet tegen de belastingen en het mercantilistisch beleid waardoor de Yankee schippers werden beperkt. Bovendien kwamen vele immigranten om economische redenen naar Amerika, om een nieuwe start te maken, of dit nu wel of niet werd beloond met grote welvaart (miljoenen Amerikanen hebben dat nooit bereikt). Amerika bleef een baken van hoop en het land van de belofte voor hen die wilden slagen in het leven.

Agitatie onder de arbeiders vormt een boze geest die doorgeprikt moet worden. In één opzicht is de anti-vakbondtekening juist: de overheid stond aan de kant van de werkgevers. Uncle Sam suist iedereen voorbij met behulp van de aardbol. Het Noordamerikaanse continent is gekoloniseerd. Nu moet de hele wereld tot afzetgebied van het grote bedrijf worden gemaakt – en moeten de VS een belangrijke mogendheid in de wereldpolitiek worden. Cornelius Vanderbilt, één van de zogenaamde 'robber barons' ('roverbarons'), leidt zijn trust. Op de vraag of zijn maatschappij niet voor het welzijn van het volk behoort te werken heeft zijn zoon Henry, naar men zegt, geantwoord: 't Volk kan me de pot op'.

Al in de eerste decennia van de negentiende eeuw beschouwden veel Amerikanen de Verenigde Staten als een uniek land, vrij van de politieke tirannie en de vastgeroeste klassenstructuur waardoor de oude wereld nog werd beheerst (de problemen van de slavernij werden vaak voor het gemak vergeten). Individuen konden zich zo ver ontwikkelen als hun talenten en ambities hen zouden dragen. Naast hun geweten en hun zakelijke contracten was er niemand aan wie ze verantwoording schuldig waren. Het bereiken van de "American Dream" had een religieuze component: het veronderstelde een sterk gevoel van morele verantwoordelijkheid, waarin de morele kracht van een persoon werd bewezen door zijn succes. Amerikanen geloofden in de onbegrensde volmaaktheid van de mens, merkte Alexis de Tocqueville op

in 1835. Hoewel dit doet denken aan het liberaal gedachtegoed in Europa, zijn er toch twee belangrijke verschillen. In de eerste plaats werd in Amerika een sterk verband gelegd tussen politieke, economische en religieuze vrijheid. Zodoende heeft het Amerikaanse liberalisme nooit het anti-clericalisme vertoont dat bij het Europese liberalisme zo sterk naar voren kwam. Integendeel, Amerikaans liberalisme ging hand in hand met "geloof". Ten tweede werd de afwezigheid van elke externe beperking op de economische vooruitgang steeds meer geïnterpreteerd als een kosmisch verhaal met een moraal. God had elk Amerikaans individu gezegend met de mogelijkheid zijn talenten volledig te ontplooiën (Mat. 25:14-30). Godvrezende en hardwerkende mensen zouden triomferen; de luiards en ongevolgen ten onder gaan.

Vanaf het begin van de negentiende eeuw bestond er dus nauwelijks spanning tussen het godsdienstige leven en het opbloeiende zakenleven. Dit werd wel heel duidelijk gedemonstreerd in de symbiotische relatie die bestond tussen de kerken en de vrijmetselarij. In tegenstelling tot de Europese vrijmetselarij stond de Amerikaanse variant, ondanks alle verlichtingsidealen, nooit vijandig tegenover de kerk.

In Amerika werd het een organisatie waar vooraanstaande burgers, vooral zakenmensen, met elkaar in contact kwamen om hun eigen welvaart en het gemeene goed te bevorderen. Sinds 1850 zagen de meeste Amerikaanse protestanten geen spanning tussen het lid-zijn (of zelfs dominee-zijn) van een kerk en het lidmaatschap van de vrijmetselarij. Vrijmetselaars zweerden trouw zowel aan de commercie

als aan de godsdienst. Deze symbiotische relatie tussen vrijmet-selaars en de kerk is kenmerkend van een breder samenhang tus-sen "business" en geloof.

In Nederland is het waarschijn-lijk moeilijk voor te stellen dat een dominee reclame maakt voor zeep, zoals de beroemde domi-nee Henry Ward Beecher dat deed omstreeks 1880, of dat een reclameman Jezus zou portrette-ren als een slimme adverteerder die precies wist in te spelen op de behoeften van de massa, zoals Bruce Barton dat deed in de ja-ren twintig.

Het is misschien ook moeilijk te begrijpen hoe miljoenen Ameri-kanen geloven dat God wil dat zij rijk worden, als ze van vol-doende "geloof" getuigen (hoe-wel de gereformeerden bonders daar misschien minder moeite mee hebben).

Het zou te ver gaan om te zeggen dat alle Amerikanen het kapita-lisme kritiekloos accepteerden. De "Social Gospel" beweging die omstreeks 1900 opkwam, en de kritiek van christelijke groe-peringen in de twintigste eeuw, getuigen van een matige opposi-tie. Eveneens zou het verkeerd zijn te veronderstellen dat de meeste Europese christenen niet gehecht zouden zijn aan het ka-pitalistisch systeem.

Toch kan men wel poneren dat veel Amerikaanse christenen onwrikbaar geloven dat het christelijke karakter van hun na-tie en de navolging van Gods wetten uitdrukking vindt in het systeem van de vrije markt, en daar ook van afhankelijk is. Want alleen in dit economische systeem floreert de individuele verantwoordelijkheid.

Ook in dit opzicht heeft het Amerikaanse christendom zich verbonden met dit bijna heilig verklaarde economische sys-teem.

4. Amerika's uitverkoren plaats temidden van de volken

"Manifest Destiny"

Elk land kent zijn eigen ont-staansmythes, waarin wordt verklaard waarom de eigen ge-schiedenis meer getuigt van Gods leiding dan dat van andere volken en andere plaatsen. Maar de Amerikaanse mythen zijn krachtiger dan die van vele an-dere landen. De eerste kolonis-ten werden geconfronteerd met een uitgestrekt en dunbevolkt continent, rijk in schatten en overweldigend in macht en ma-jesteit. Het is geen toeval dat de vroeg romantische dichters en schrijvers zelden historische onderwerpen kozen, maar zich tot de titanische natuur van het Amerikaanse continent wenden. Dat dit grote, onaangetaste land een goddelijke bedoeling had, was een idee waar de immigran-ten, met hun hoge politieke en godsdienstige idealen, vatbaar voor waren. Dat vanaf 1840 de expansie westwaarts gerecht-vaardigd werd door de "Mani-fest Destiny", is slechts één voorbeeld van de vele manieren waarop Amerikanen quasi-reli-gieuze gedachten vermengden met concrete, nationale doelen. De Amerikaanse geschiedenis getuigt veelvuldig van restaura-tionisme en utopisme. In beide gevallen werd Amerika gezien als de vervulling van de mense-lijke hoop en Gods plan voor de geschiedenis.

Restorationisten

Restorationisten zien Amerika als de plek waar het bijbelse christendom, dat naar hun over-tuiging sinds de eerste dagen van de christelijke kerk verdwenen was, weer hersteld kan worden. De puriteinen uit New England hingen deze overtuiging aan en verlieten Engeland om opnieuw

een apostolische kerk te mogen stichten in Amerika. In de ne-gentiende eeuw werd deze roep opnieuw gehoord toen de Camp-bellite beweging (Disciples of Christ en de Christian Church) dogma's verwierpen om de nieuw-testamentische kerk weer te kunnen herstellen. Ook Jo-seph Smith, de leider van de Mormonen, beweerde het zuive-re christendom te hebben her-vonden. Zijn Boek van Mor-moon vertelt de heilsgeschiede-nis van de tien stammen van Is-raël nadat zij zich in Amerika hadden gevestigd. Vele Ameri-kanen, behorend tot vele deno-minaties, hebben geloofd dat het christendom dat in Palestina was begonnen zijn volmaaktheid vond in het Nieuwe Land.

Utopisten

Amerika bracht niet alleen men-sen voort die terugkeken naar de tijd van Christus, maar ook utopi-sten die zich richtten op de toekomst. Kleine sekten sticht-ten in de loop van de negentiende eeuw door heel Amerika utopi-sche gemeenschappen. Ook de gewone mensen in de platte-landsdorpen hoopten op een toe-komst waarin hun nederzetting het centrum zou zijn van een toekomstige beschaving, onge-evenaard in welvaart en deugd. De grote liefdadigheidsorgani-saties die in de jaren twintig en dertig van de negentiende eeuw door Amerikaanse evangelische werden gesticht (de zogenaamde Benevolent Empire), en de niet-kerkelijke hervormingen die door progressieven in de jaren vóór de Eerste Wereldoorlog werden bewerkstelligd, getuigen beide van een haast religieus vertrouwen dat de sociale ver-houdingen in Amerika een hoog-te zouden bereiken onovertrof-fen door ander landen. Ook de drooglegging van 1919-1933

Zitting van de Veiligheidsraad in het VN-hoofdkwartier in New York

kan worden gezien als onderdeel van deze utopische dromen. Protestantse leiders gaven Amerika een plaats in de voorhoede van de beschaving, waar materiële vooruitgang en godsdienst samen gingen. Voor deze protestanten was Amerika's groeiende macht en prestige tekenen van haar goddelijke roeping, waarin Amerika haar licht zou laten stralen in een donkere wereld.

Fundamentalisten

Niet alle christenen waren overtuigd van Amerika's positieve rol in de wereld. Het pre-millennialisme, dat door vele fundamentalisten werd uitgedragen, voorspelde een komende tijd van onderdrukking waarin de bozen de wereld zouden beheersen. Veel twintigste eeuwse fundamentalisten verkeerden in onzekerheid of ze Amerika moesten aanduiden als Jeruzalem of Babylon, ook al geloofden ze dat de Bijbel het bestaan van de Verenigde Staten voorspelde. Maar voor vele Amerikanen, ongeacht hun specifieke religieuze overtuigingen, is het moeilijk geweest om Amerika's ongekende rijkdom en macht te

beschouwen als iets anders dan een speciale goddelijke zegen. Amerikaanse evangelischen wijzen vaak op de wereldzending, die grotendeels door Amerikanen wordt bekostigd en bemand. Anderen wijzen op Amerika's belangrijke rol in het bestrijden van goddeloos fascisme en communisme. Amerika is zelfs bereid geweest haar eigen zonen op te offeren op vreemd grondgebied voor deze nobele doeleinden. Voor hen is Amerika's grootheid verankerd in haar goedheid en haar bereidheid te dienen waar dat nodig is, als een instrument in Gods handen.

Conclusie

De blijvende kracht van de Amerikaanse godsdienst is voor een deel het gevolg van zijn vermogen de wezenlijke componenten van een moderne, dynamische, door de Verlichting beïnvloede Amerikaanse maatschappij te ondersteunen en te bevestigen. Hierin is het Europese christendom, dat (terecht of onterecht) gebonden was aan een "voor-modern" of "middeleeuws" verleden, nooit geslaagd.

In tegenstelling tot de situatie in Europa verstregelde het Amerikaanse christendom zich zo met de wezenlijke elementen van de moderne, Amerikaanse cultuur dat vele christenen in dat land tot de overtuiging kwamen dat hun politieke en economische beginselen de beste manier waren om hun christelijke overtuigingen in de praktijk vorm te geven. Anders gezegd, het christendom in Amerika paste bijzonder goed in de "civil religion" die zich manifesteerde tussen het einde van de achttiende en het midden van de negentiende eeuw.

Sinds het midden van deze eeuw is de bijdrage van het christendom aan de Amerikaanse "civil religion" echter meer onder vuur komen te staan. Seculiere en christelijke bewegingen strijden nu over de symboliek en de inhoud van het christelijke openbare leven. Toch blijven miljoenen Amerikaanse christenen gehecht aan deze "civil religion", die zo verankerd is in de Amerikaanse samenleving, en die voor hen een natuurlijke, zelfs te natuurlijke, uitbreiding is geworden van hun bijbelse geloof.

Aan de leerling(m/v)

Voor jullie ligt een pittige tekst, die echter het bestuderen meer dan waard is.

Het interessante van deze tekst is dat zij is geschreven door een Amerikaan, James Kennedy. Hij heeft in Nederland geschiedenis gestudeerd. Daar hoorde hij o.a. dat sommige mensen ervan uitgingen dat Amerika nog een van de weinig christelijke landen is, terwijl andere daar een beetje moeite mee hadden.

Op ons verzoek probeert hij in deze tekst voor jullie duidelijk te maken of zijn land nu christelijk is of niet, of dat wij misschien het etiket "christelijk" op een wat andere manier moeten interpreteren. In ieder geval wordt duidelijk hoe Amerikanen een en ander zien.

Om jullie te helpen de kern van zijn betoog te vatten, volgen hieronder een fiks aantal vragen die je uiteindelijk zullen helpen bij het vormen van je eigen mening over "Amerika: een christelijke natie?" Succes!!!

Vragen

Vrijheid en democratie: Gods blauwdruk voor de overheid

1. Past de visie van de Nederlandse christen-historicus Groen van Prinsterer t.a.v. de wortels van revolutie op de situatie in Amerika volgens Kennedy? Licht je antwoord toe.
2. Vergelijk de houding van de kerk t.o.v. de liberalen politiek in Europa en de V.S. en verklaar daaruit waarom Groens opvatting wel past bij de Europese situatie maar misschien niet bij de Amerikaanse
3. Je kunt zeggen dat het christendom in de V.S. een "civil religion"(zie kader) geworden is, waar "vox populi vox dei"(zie tekst) was.
Wat bedoelt men daarmee?

Individualisme en het religieuze ethos van Amerika

4. Leg uit dat in Amerika individualisme niet egoïstisch of asociaal is, maar juist tot het wezen van christen-(en dus Amerikaan-zijn) hoort, volgens de Amerikanen.
5. a. Leg uit wat de "Frontier-mentaliteit" te maken heeft met het religieuze ethos van de Amerikanen.
b. Wat is het gevolg van deze mentaliteit/ethos?

Kapitalisme: een door God gegeven economisch systeem

6. Wat is volgens Kennedy de reden dat de vrije markteconomie(kapitalisme) zo uitstekend past in de (christelijke) Amerikaanse samenleving?

Amerika's uitverkoren plaats temidden van de volken

7. Wat bedoelt men met "Manifest Destiny"?
8. Hoe denken de volgende groepen over "Manifest Destiny"?
  - a. De Restorationisten
  - b. De Utopisten
  - c. De Fundamentalisten
  - d. De Amerikaanse evangelischen

Samenvattende vraag:

9. Is, volgens Kennedy, Amerika een christelijke land als je kijkt naar
  1. haar politieke systeem
  2. haar godsdienstige klimaat
  3. haar economische systeem
  4. haar buitenlandse politiek

Verwerkingsopdrachten

- A. "Om uwe gedagten bij deeze Gedagtenisviering te geleiden, heb ik de volgende zeer toepasselijke plaats, uit Deuteronomium XXXIV, 5.7.8 gekoozen.

"Alzo stierf Moses de Knecht des Heeren aldaar - zijn oog was niet donker geworden, en zijn kragt niet vergaan, en de kinderen Israëls beweenden Moses in de vlakke velden Moabs, dertig dagen."

Moses was bestemd om den dubbelen post te bekleeden van een Veldheer en een Wetgever der Stammen van Israël, om ten zelfden tijde, onder God, hun Verlosser te weezen van het juk der Egyptische slaavernij, hun Geleider, langs eenen zeer moeilijken en wonderbaaren Weg naar het beloofde Land, om de Uitdeeler te zijn van wijze en uitmuntende Wetten...

Geen menschlijk character vereenigde waarschijnlijk ooit grooter, veelvuldiger, of nutter Talenten dan dat van Moses. Als Veldheer, als Staatsman en als Mensch... staat hij zonder mededinger... De Deugden van Moses als Mensch waren zo bijzonder en schitterend als zijne Staat- en Krijgskunde bekwaamheden. ... En zodanig, dunkt mij hoor ik U, mijne Toehoorders! met eenpaarige stemmen zeggen, _ zodanig was onze Washington. Nimmer, misschien, waren de gelijkvormigheden in Character en Levenslot tusschen twee doorlugtige Mannen, die ooit leefden, zo veelvuldig en treffend als tusschen Moses en Washington...

Gelijk Moses beminde hij zijne Landgenooten vuurig...

Gelijk Moses was hij vreemd aan Eerzugt...

Gelijk Moses was hij bemind bij God en Menschen...

Gelijk Moses was hij een Man van groot verstand en wijsheid... Hij was zeer welsprekend... Ze zeer was hij zijne driften meester, dat hij leefde als of hij geene driften hadt... Nooit was een Legerhoofd grooter dan hij, geen Staatsman overtrof hem, want alle zijne woorden waren Godspraakken..."

Het bovenstaande gedeelte komt uit een herdenkingstoespraak over Washington, uitgesproken door Ds. Morse, op 31 december 1799 te Charlestown.

Past dit geschetste beeld van Washington in het Amerikaanse idee van haar geschiedenis? Licht je mening toe.

- B. Lincoln zei in het Gettysburry Address dat "deze natie, onder God, een wedergeboorte zal hebben van vrijheid".

Komen deze woorden overeen met het verhaal van Kennedy of niet? Motiveer je antwoord.

- C. *Sam Brannan- mormoons predikant, grondspeculant, winkelier, eigenaar van een krant en dronkelap - richtte tijdens de Gold Rush in 1851 samen met twee anderen een 600 man sterke Burgerwacht op om misdadigheid in San Fransisco te bestrijden. Toen dit Comité van Waakzaamheid een jaar later werd ontbonden, had het vier misdadigers opgekoopt en de orde in de stad hersteld.*

Vind je Sam Brannan een goed representant van de 19e eeuwse Amerikaan? Licht je mening toe.

- D. De "progressive movement" streed voor democratisering van de samenleving en de opvoeding in de normen en waarden van de beweging.

Probeer, nu je dit artikel gelezen hebt, eens uit te leggen waarom deze programmapunten zo'n succes hadden (denk aan de drooglegging, begin 20ste eeuw).

- E. Bekijk het plaatje hieronder. Stel je voor dat je een Amerikaanse prediker bent in de 19e eeuw. Waarover zou jij preken om de arme mensen op te wekken door te gaan met dit (goede) ("Gods") werk.

In 1866 besliste de Senaat om de oostkust van de Verenigde Staten met de westkust te verbinden door middel van een spoorlijn. Tweemaatschappijen, de Union Pacific en de Central Pacific kregen de opdracht ter zelfder tijd, elk van één kant van het onmetelijke land te beginnen met de werkzaamheden. In de klassieke Amerikaanse traditie werd een zeer zwaar concurrentie-element ingebouwd. Elke maatschappij zou de exploitatie van het door haar aangelegde stuk spoorlijn in handen krijgen. Daarnaast kregen ze een toelage per aangelegde mijl spoorweg en werden ze eigenaar van het land langs hun spoorlijn. Een onverbidde, bikkellharde concurrentiestrijd was het gevolg. Geen enkel middel werd geschuwd om sneller te werken en om het werk van concurrent te dwarsbomen.

- F. 1. "Ik vraag elk van u om pioniers te worden aan deze nieuw Frontier (de wereld krachtig en vrij maken, ziekten en kwalen overwinnen, vijanden bestrijden)" (democratische conferentie, 1960)
 2. "Gods werk op aarde moet door mensen worden gedaan (mede schepperschap)".
 Bovenstaande uitspraken zijn van president J.F. Kennedy.
 Passen die woorden in het beeld wat James Kennedy van Amerika scheidt? Licht je mening toe.
- G. Welke historische verklaring zou jij kunnen geven voor het fenomeen en succes van de televisie-dominantie in Amerika?
- H. Waarom heeft Amerika geen christelijke politieke partijen zoals wij die in Nederland kennen?
- I. Geef twee voorbeelden waaruit blijkt dat Amerika heeft geprobeerd "haar licht te laten stralen" op het terrein van de wereldpolitiek.

Antwoorden vragen

1. Nee, want de revolutionairen waren zelf overtuigde christenen die juist religieuze en politieke tyrannie van zich af wilden schudden. Ze streed voor politieke vrijheid die hen hun begeerde godsdienstige vrijheid zou garanderen.
2. V.S.
 kerk zag haar vrijheid optimaal gegarandeerd in een politiek liberaal klimaat, terwijl de liberale politici zich op hun beurt weer gesteund wisten door de kerk. Zo ging de politieke liberale orde hand in hand met de kerk.
 Deze politieke vrijheid was bereikt door een strijd tegen tyrannen (Engelse koningen) die mensen beletten hun christen-zijn in vrijheid te belijden. Deze strijd was een geoorloofde vrijheidsstrijd en beslist geen revolutie, een opstand tegen God(!) zoals Groen revolutie betitelde.
- Europa**
 Politieke orde en kerk stonden tegenover elkaar
 kerk zag haar dominantie in de samenleving bedreigd door een liberale geest die vrijheid voor meerdere opvattingen schiep, en zo de bestaande christelijke samenlevingen ondermijnde.
3. Het algemene geloof dat democratie met haar nadruk op vrijheid dé politieke vorm bij uitstek is van de ware (christelijke) religie, waarin God het liefst heeft te spreken door het (christelijke) volk.
4. Ieder is zelf verantwoordelijk voor zijn daden en zal daarvan voor God verantwoording af moeten leggen. Hij wenst voor zichzelf de vrijheid om dat verantwoordt te doen, maar gunt die ook de ander.
5. a. De "Frontier-mentaliteit", d.w.z. het initiatiefvol steeds weer een nieuw begin willen maken in alle vrijheid, zonder sociale controle, volkomen op jezelf terugvallend, geeft automatisch een wat lossere kerkelijk gevoel. Jij en jouw ervaringen zijn bepalend voor de godsdienstige beleving, waarin ook plaats is voor de vrijheid van verandering.
 b. - een veel buigzamer kerkklimaat en kerkgang. - een grote variëteit een kerkgenootschappen en congregaties.
6. Van dit systeem is het uitgangspunt de vrijheid waarin elk individu zich kan ontplooiën, ook economisch. Dat is nu wat de Amerikanen altijd heeft gewild, ook op politiek en godsdienstig gebied.
7. "Manifest Destiny" is Gods plan met Amerika.
8. a. **Restorationisten:** Gods wil in Amerika de oorspronkelijke christelijke gemeenschap herstellen, naar voorbeeld van de eerste christengemeenten.
 b. **Utopisten:** deze christenen keken meer vooruit en zouden in Amerika laten zien hoe nu als resultaat van een lange ontwikkeling het meest ideale christendom er uit zou zien.
 c. **Fundamentalisten:** waren niet zo overtuigd van Amerika's positieve rol in de wereld. In de komende tijd van onderdrukking, voorafgaande aan het eindoordeel, zou Amerika net zo goed Jeruzalem als Babylon kunnen zijn.
 d. **Evangelischen:** God laat de Amerikanen zendelingen zijn om het evangelie te verkondigen en het kwaad tegen te gaan (communisme en fascisme)
9. Aan de docent(e) en leerlingen om dat eruit te halen. Door de tekst heen kruipend komt met tot een eindconclusie: het is dan een verworvenheid!

Hieronder volgt slechts een zeer globaal idee:

Amerika is geen christelijk land in de zin zoals wij dat zien, dat de overheid het land regeert volgens Gods Woord. Wel hebben de destijds overwegende christelijke pioniers hun stempel gezet op Amerika. Zodoende heeft Amerika nu een algemeen klimaat waarin kerken, geloofsgemeenschappen en individuen goed kunnen gedijen. Godsdienst heeft een publieke functie maar komt vooral naar voren in persoonlijke keuzes die gemaakt worden.(2)

De "Civil religion", deed mensen destijds kiezen voor democratie(1), die hun vrijheid moest garanderen, voor kapitalisme(3) die hen uitdaagde rentmeester te zijn en voor wereldhervorming(4) als "vruchten van dankbaarheid" aan God.

Antwoorden van de opdrachten

- A. Ja, Washington werd gezien als Mozes, die zijn volk uit de slavernij leidde naar de vrijheid van het beloofde land Amerika.
- B. Ja, in de jaren vóór de onafhankelijkheidsoorlog sprak men over politieke vrijheid in bijbelse woorden.
- C. Of het een typisch voorbeeld van een 19e eeuwse Amerikaan is, is de vraag. Wel gebruikt hij zelf initiatiefvol te zijn, zoals de pioniers dat ook waren door zelf een Burgerwacht op te richten om de misdadigheid in San Fransisco te bestrijden. Hij wacht niet op de overheid, maar gaat zelf aan de slag. Hij verdedigt zijn goederen en vrijheid.
- D. De programmapunten die zij voorstonden sloten goed aan bij het algemeen gedachtegoed van de Amerikaan: democratie (het volk is de stem van God) en christelijke normen en waarden, zoals zorg voor de ander en geen dronkenschap.
- E. Gen. 1. De mens heeft in het paradijs van God de opdracht gekregen de aarde te bebouwen en te bewaren.
Deze opdracht kan alleen dan goed uitgevoerd worden als er o.a. een goede infrastructuur is, dus een goede spoorlijn.
- F. Ja, hij speelt in op het "christelijke" gevoel rentmeester te zijn.(citaat 2)
Hij speelt ook in op het glorierijke verleden van de pioniers in hun strijd voor de vrijheid en het ontginnen van de wildernis.(citaat 1)
Diezelfde mentaliteit van de initiatiefrijke christen moet de Amerikaan weer opnieuw aanvuren.
- G. De Amerikaan maakt zelf keuzen, ook wat kerk en predikant betreft. Men is minder kerkgebonden, richt zich meer op individuen. Daar is onder andere t.v. als medium een uitstekend middel voor. De boodschapper kan zo makkelijk, met wat show, zijn boodschap kwijt. De boodschap van een moreel hoogstaand christelijk leven spreekt de Amerikaan nog steeds aan.
- H. In principe was iedereen christen. Men had alleen wat verschillende politieke opvattingen.
- I. 1. Als leider in de strijd tegen het communisme van destijds, dat men anti-christelijk vond (Koude Oorlog).
2. Als stimulator en coördinator van het Vredesproces in het Midden-Oosten.

Antwoord opdracht kader

- a. *geseculariseerden*: het Verlichtingsdenken met haar ideeën over vrijheid, gelijkheid en broederschap hebben degeesten van de mensen gestimuleerd om het juk van Engeland af te werpen.
christelijke conservatieven: De christenen destijds o.a. de "Founding Fathers" hebben zich in hun onafhankelijkheidsstrijd laten lijden door de bijbel en het ontzag voor God. Concreet betekende dat dat God gediend moest kunnen worden in vrijheid. Strijd voor die vrijheid is strijd voor God
- b. *Kennedy*: Hij verklaart waarom de christelijke conservatief zo denkt, maar zet er wat (tussen de regels door te lezen) vraagtekens bij vanuit een Europese gevoelswereld.
Hij zegt de dat de christelijke conservatieven koppelen(ten onrechte?) de persoonlijke vroomheid van de Founding Fathers aan het christelijke geloof en vervolgens aan het politieke systeem dat ze hebben gemaakt. Zo werd Vox Dei vox populi en daarmee democratie de beste/christelijke staatsvorm.
Het nog steeds regelmatig gebruiken van Gods naam in het openbaar geeft mensen ook het idee dat Amerika nog steeds een christelijk land is, terwijl het in werkelijkheid slecht een dun atheïstisch sausje is, zowel destijds bij de "Founding Fathers" als vandaag. Samengevat komt het er op neer dat Amerika niet meer is dan een oppervlakkige /naam-christelijke natie.
- c. vorm deze n.a.v. de discussie in de klas.

Go West, life is peaceful there

'Manifest Destiny' in 1872 in beeld gebracht door de schilder John Gast.

drs. B.H. Wilders

Een aardig liedje, niet, Go West? Het schoolkoor voert het uit op de Grote Avond en dan zit de stemming er gelijk al goed in.

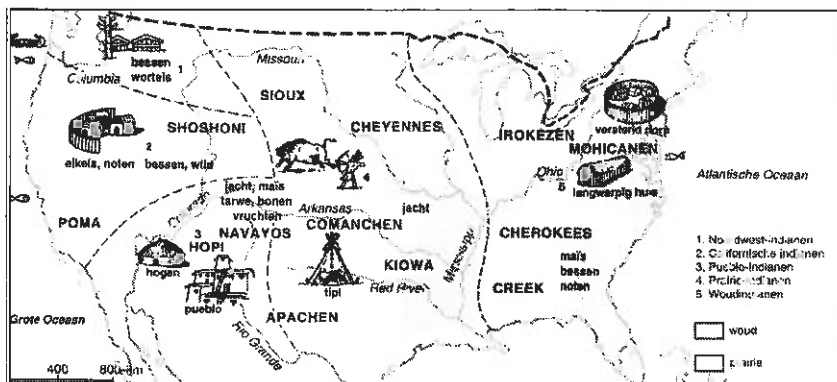
Maar toch bestaat de mogelijkheid dat sommigen bij de tekst van dit lied wat andere gedachten krijgen. "Life is peaceful there?" Daar zullen al die Indianen die naar de eeuwige jachtvelden verhuisden misschien iets genuanceerder over denken.

"Baby, you and me, this is our destiny." Ja, dat woord "destiny", bestemming, komen we wel meer in dit verband tegen. Bijvoorbeeld in een artikel dat in 1845 werd gepubliceerd in "The United States Magazine and Democratic Review". De schrijver, John L.O. Sullivan, gebruikte er voor het eerst het begrip "Manifest Destiny". Hij verstond daaronder (en hij niet alleen), dat de Voorzienigheid – wat dat dan ook voor de Amerikaan moge inhouden – de blanke Amerikanen het Amerikaanse continent had geschonken (inclusief de daar wonende volken) om alles en allen te laten delen in de blanke beschaving. Omdat de oostkust van wat nu de Verenigde Staten heet dit voorrecht al had gesmaakt, lag de "klaarblijkelijke bestemming" (Manifest Destiny) in westelijke richting. Bij iedere annexatie van nieuwe gebieden, van Mexico tot en met Hawaiï, dook de term weer op in de pers, vooral in de nationalistische.

De term Manifest Destiny moge dan pas in 1845 voor het eerst worden gebruikt, wat het inhield was al meer dan vijftig jaar aan de gang en het ging maar door. Bij de beroemde Onafhankelijkheidsverklaring van 1776 was zo mooi gesproken over de onvervreembare rechten van alle mensen, waaronder het recht op leven, het recht op vrijheid en het recht op streven naar geluk. In de visie van de aanhangers van wat later het Manifest Destiny zou heten, gold dat misschien ook wel voor Indianen, mits die de veren van hun hoofd rukten, een broek en een stropdas aandeden en een kruidenierswinkel begonnen.

De trek naar het Wilde Westen
 Wat was nl. gebeurd in de eerste halve eeuw nadat de hoge heren in 1783 in Versailles de strijdbijl hadden begraven, zodat de Verenigde Staten officieel erkend werden? De dertien staten (zie kaartje), die samen het karwei hadden geklaard, spraken af dat iedere inwoner van de Verenigde Staten zich in westelijke richting mocht begeven om zich daar te vestigen. Ja, zo ging dat in die tijd en sommigen vinden het daarom ook normaal. Het zou zelfs van historisch besef getuigen om dit soort zaken "in die tijd te plaatsen". alsof het ooit normaal is dat persoon 1 (het Congres van de USA) iets wat van persoon 2 is (de grond van de Indiaanse volken) belooft aan persoon 3 (de zogenaamde pioniers) zonder persoon 2 erover te raadplegen.

Steeds meer emigranten stroomden het nieuwe land binnen en daarmee begon het eerste bedrijf van een drama dat soms met overdrijving de Holocaust van de Indianen wordt genoemd. Deze overdrijving, hoewel op zich een geoorloofd middel van actiegroepen, is niet terecht. Niet wat de aantallen betreft, maar ook niet omdat er nooit in

De woongebieden van de Indianen

Washington door "de Grote Blanke Vader" en zijn ministers een plan is bedacht tot uitroeiing van de Indianen. Maar de Manifest Destiny had wel een vergelijkbaar effect en zo kon het gebeuren, dat in dezelfde tijd waarin de Franse leider Robespierre naar de Guillotine werd gesleept, de Amerikaanse generaal Wayne in wat nu Ohio heet een einde maakte aan het Indiaans verzet in dat gebied tegen de blanke kolonisatie.

Met enkele duizenden keihard getrainde soldaten, aangevuld met honderden bereden scherpschutters vernietigde hij een Indiaans leger, waarbij ook Zwarte Wolf met zijn Shawnee ten onder ging. En vanaf dat moment was het hek van de dam. In 1803 verdubbelden de Verenigde

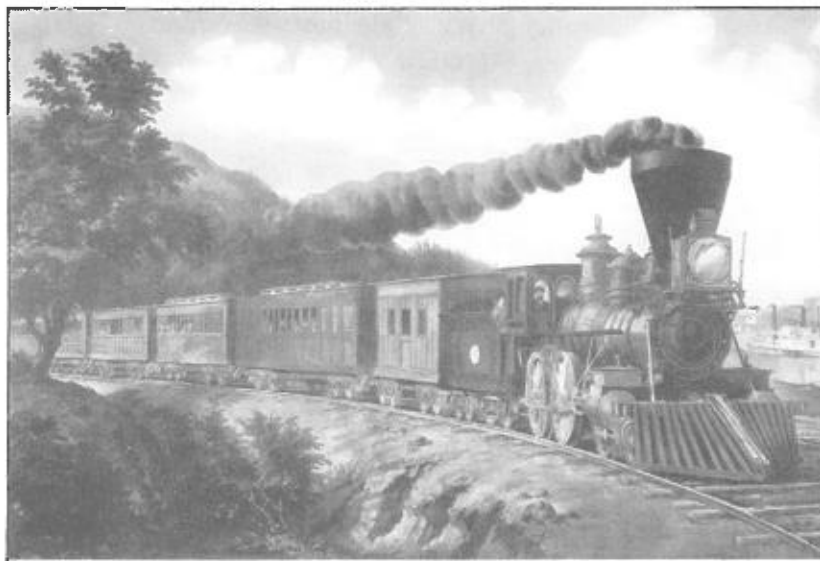

- Waarom zou "men" in de Verenigde Staten toen de Amerikaanse militairen als helden hebben beschouwd na hun overwinningen op de Indianen?
- Waarom wordt daar nu in het algemeen anders over gedacht?
- Wat is het standpunt van de tekenaar? Licht je antwoord toe.

de Staten hun gebied door Louisiana te kopen, let wel, van de Fransen. En terwijl Napoleon verslagen werd bij Leipzig en prins Willem Frederik, de later Koning Willem I, landde in Scheveningen, sneuvelde een ander beroemd opperhoofd van de Shawnee, Tecumseh, die had geprobeerd de stammen in Indiana te verenigen. Hij werd als een landverrader beschouwd omdat hij zich had aangesloten bij de Engelsen.

Misleidende populaire verhalen
 Het is goed er even op te letten dat het gaat om regelrechte oorlogen tussen Indianen en het leger van de Verenigde Staten! Dit omdat Hollywood later nog wel eens de suggestie opriep (vooral

De aanleg van spoorwegen speelde een grote rol bij het openleggen van het westen.

kanen begonnen zelf ook een beetje te veranderen, want de miljoenenstroom uit Europa, waar al die nieuwe gebieden voor nodig waren, kwam niet meer alleen uit het Verenigd Koninkrijk, Scandinavië of Duitsland, maar sinds ongeveer 1875 vooral uit Italië, Polen, Oostenrijk-Hongarije, Rusland en Griekenland. Hieronder bevonden zich honderduizenden joden die de ghetto's ontvluchtten. Velen bleven weliswaar hangen in de grote steden aan de Oostkust, maar andere stroomden in westelijke richting. De Manifest Destiny had inmiddels weer nieuwe impulsen gekregen vanuit het zgn. Sociaal Darwinisme. Hoewel de WASP-Amerikaan (WASP= White, Anglo-Saxon and Protestant oftewel blanke, uit het Verenigd Koninkrijk afkomstige protestant) gruwde van de evolutieleer, kon hij zich best vinden in de toepassing op de intermenselijke verhoudingen (vandaar Sociaal Darwinisme). Zo werd ook de nationale en internationale politiek een "Struggle for Life" (een strijd om het bestaan) met de "Survival of the Fittest" (de overwinning voor wie het meest voor de strijd is geschikt).

Remember the Maine!

De combinatie van Manifest Destiny en Sociaal Darwinisme

kostte niet alleen Mexico het halve grondgebied, maar ook Spanje de laatste resten van het koloniale rijk in het werelddeel Amerika. Er kan weinig twijfel over bestaan dat het beruchte Maine-incident, het ontploffen van het Amerikaanse oorlogsschip op Cuba, was uitgelokt om dit eiland aan Spanje te kunnen ontrukken. Het was ook het begin van de gedachte dat heel Latijns-Amerika tot de Manifest Destiny van de Verenigde Staten behoorde. Krantenmagnaat Hearst, samen met de beroemde Teddy Roosevelt een overtuigd aanhanger van de zojuist beschreven ideologie, stuurde iemand van zijn krant naar Cuba om de oorlog te illustreren. Hij telegrafeerde: "Alles rustig. Geen oorlog te verwachten". Hearst telegrafeerde terug: "Zorg jij maar voor illustraties. Ik zorg wel voor de oorlog." Deze "Splendid little war", gevoerd onder president McKinley (met behulp van de beroemde Rough Riders van Theodore Roosevelt, een regiment van vrijwilligers), die in 1901 werd vermoord door de Poolse anarchist Leon Czolgosz, bracht de VS niet alleen de volledige zeggenschap over Cuba (Heeft men zich wel eens afgevraagd wat het bestaansrecht is van de Amerikaanse basis op Cuba, Guantanamo?), maar bracht ook

nieuwe expansie in de Stille Oceaan, op de Filipijnen. Al eerder, in 1893, waren Amerikaanse mariniers geland op Hawaï om in te grijpen ten gunste van de Amerikaanse planters daar. Hoewel Hawaï pas in 1959 een Amerikaanse Staat werd, was deze eilandengroep in feite vanaf 1900 in handen van de Verenigde Staten. Ook daar kwam, net als op Cuba, een gigantisch militaire basis en van de 130.000 Polynesiërs, de oorspronkelijke bevolking, zijn er nog ongeveer 8000 over. Het verhaal komt bekend voor, ook al hadden de invasies rond 1893 nog niet van die mooie namen als "Just Cause" (Panama) of "Restore Hope".

Ook op de Filipijnen kwam een invasie, waarbij, net als op Cuba, het uitgangspunt was dat hulp moest worden geboden aan de plaatselijke bevolking, die zuchtte onder het Spaanse juk. In ballingschap levende opstandelingenleiders zochten ook steun in en bij de Verenigde Staten, waar men maar al te graag op dit soort verzoeken inging. Spanje was natuurlijk niet tegen de nieuwe supermacht opgewassen en met het aanheffen van de kreet "Remember the Maine" stortte men zich zowel in Cuba als in de Filipijnen op het vermolmd Spaanse bouwwerk. Bij de Amerikaanse vredeswoorden, zowel in Spaanse richting als in die van de plaatselijke bevolking, bleek echter al snel dat de VS er in feite naar streefde de macht van Spanje over te nemen. Spaanse corruptie, Spaans grootgrondbezit en Spaans banditisme werd overgenomen door dito Amerikaanse. En het kruit was nog nauwelijks verschoten of er doemden alweer nieuwe horizons op voor de Manifest Destiny. Nog steeds "Going West" eiste minister Hay van Buitenlandse Zaken dat

Oorlogspropaganda in de kranten van William Randolph Hearst.

De Rough Riders van Theodore Roosevelt in actie.

China de deur wagenwijd open zou zetten. In 1853 brak de Amerikaanse admiraal Perry met een vloot de Japanse havens open door de baai van Edo binnen te varen. Het beste argument kwam ook toen al uit de loop van een kanon.

Waar toe goede bedoelingen kunnen leiden

Volgens de voorstanders van dit imperialisme, het opbouwen van een gigantische invloedssfeer, was dit hele optreden niet alleen noodzakelijk om de groei van de Amerikaanse economie te verzekeren maar ook een verplichting: "the White Man's Burden" (last) die de blanke beschaving christelijk nu eenmaal had op grond van de door de Voorzienigheid geschonken superioriteit. Uiteraard waren er ook tegenstanders van dit alles in de VS (niet alle Duitsers onder Hit-

ler waren voor Lebensraum) maar ze waren in de minderheid en zo bleef de stem van bijvoorbeeld Bryan een roepende in de woestijn. Het imperialisme, een eeuw geleden uit ons land verjaagd, is weer de Atlantische Oceaan overgestoken en daagt de democratie op Amerikaanse bodem uit tot een strijd op leven en dood.

Blijven nog twee vragen over. In de eerste plaats, waar deze Manifest Destiny-opvatting nu vandaan komt.

In het algemeen moet geconstateerd worden dat de aanhangers van deze opvatting het beste met hun medemensen voor hadden. Zij waren er echt van overtuigd dat Indianen, Mexicanen enz. gebaat waren met de zegeningen van de "American Way of Life". Zij vonden dat deze zegeningen eventueel met dwang moesten worden "aangeboden". Daar-

mee openden zij de deur voor al die anderen die geen goede bedoelingen hadden, maar die uit waren op grond en goud. Ook vanuit de christelijke, meestal protestantse, opvattingen kwam naar boven dat het noodzakelijk was de Indianen (en vult u het nu zelf maar verder aan) de christelijke boodschap te brengen. Vele Amerikanen deden dit met oprecht idealisme, dat toch vaak omsloeg als de Indianen geen belangstelling wilden hebben.

De tweede vraag die ons rest is wat dit verhaal ons te zeggen heeft. Het grenzeloze optimisme in de goedheid van de mens die zich in vrijheid kan

ontwikkelen, "The American Dream", de onverenigbaarheid van de Indiaanse leefwijze met die van het moderne kapitalisme, het waren allemaal factoren die ertoe bijdroegen dat de Manifest Destiny zulke rampzalige gevolgen kon hebben voor Indianen en andere volken.

Ons leert dit verhaal dat wij tegenover andere culturen en opvattingen (ook in eigen land) uiterst voorzichtig moeten zijn in onze wijze van benadering, zelfs als we ervan overtuigd zijn dat we die anderen een dienst kunnen bewijzen met ons geloof en onze cultuur. Te vaak hebben we als blanken al in de geschiedenis (Amerika is helaas maar een van de vele voorbeelden) een Manifest Destiny gezien (God wil het), die tot enorm leed heeft geleid en tot het omgekeerde van wat onze goede bedoelingen beoogd

Vragen:

1. a. Leg uit om welke 3 redenen de spoorwegen (mede) fataal waren voor de Indiaanse cultuur.
b. Welke andere zaken in de blanke cultuur werkten daaraan mee? Bedenk er twee.
2. Wat wordt bedoeld met de stelling dat veel boeken en films (bijvoorbeeld De laatste der Mohikanen) een romantisch beeld geven van Pioniers en Indianen?
3. Men spreekt t.a.v. de relatie tussen Mexico en de Verenigde Staten wel van een haat-liefde verhouding. Leg uit wat men daarmee bedoel en verklaar dit vanuit de historie.
4. In de huidige Amerikaanse samenleving is veel gewelddadigheid (tienduizenden gewelddoden per jaar, bomaanslag in Oklahoma in het voorjaar 1995). Verklaar dit vanuit de Amerikaanse geschiedenis.
5. Hoe zou het komen dat juist na 1875 het marxisme en het anarchisme in de Verenigde Staten enorm toenam?
6. a. Wat zou het verband kunnen zijn tussen het Manifest Destiny verhaal en de Tweede Wereldoorlog in de Stille Oceaan.
b. Zou deze oorlog ook zonder het optreden van Hitler zijn uitgebroken? Leg je antwoord uit.

Opdrachten:

7. Hieronder volgen een aantal *stellingen*. Leg bij elke stelling uit waarom je het met de stelling eens of oneens bent.
  - I. De gedachte van het Manifest Destiny is goed te vergelijken met de gedachte van Lebensraum in Duitsland onder Hitler
  - II. Bij de volgende gebeurtenissen ging het ook om een uitvoering van "Manifest Destiny":
    - a. de invasie in Mexico 1845
    - b. de invasie op Hawaï 1893
    - c. de invasie op Cuba 1898
    - d. de invasie in Normandië 1944
    - e. de invasie in Panama 1990
8. *Meningvormende opdracht*:

De auteur van dit artikel heeft een prikkelende manier van schrijven en een duidelijk eigen mening, die uitlokt tot discussie.

  - I. *Individuele opdracht* met eventueel klasgesprek nadien:
    - a. Wat is de visie van de heer Wilders op "Manifest Destiny"?
    - b. Ben jij het met hem eens? Betrek bij je mening jouw visie op de argumenten van de heer Wilders en eigen argumenten.
  - II. *Groepsopdracht* ter voorbereiding van een forum. (De tekst met de vragen moet dan al thuis bekeken zijn)
    - A. Vorm groepjes van 4 personen.
      - 1 à 2 groepjes moeten zich opstellen als fervente aanhangers van het "Manifest Destiny-idee"
      - 1 à 2 groepjes als felle tegenstanders
      - de rest (in groepjes van 4) probeert op een objectieve manier er zelf uit te komen wat hun visie is ten aanzien van "Manifest Destiny".
    - B. - Er wordt een forum gevormd van 3 personen (voor-, tegenstander en een "genuanceerder" persoon) o.l.v. de docent(e)
      - De rest van de klas stelt zich op als discussie-partners vanuit de zaal: Hierbij moeten de voor- en de tegenstanders hun rol blijven vasthouden en "hun" man/vrouw in het forum vanuit de "zaal" ondersteunen.
      - De anderen kunnen op persoonlijke titel, op grond van wat ze horen en zelf vinden, reageren.
    - C. Discussie:
      - De voorzitter geeft elk forumlid ± 2 minuten spreektijd.
      - Daarna wordt via hem, de discussie met de "zaal" gevoerd, waarbij de forumleden ook onderling in discussie mogen gaan.
      - Op het eind zal via een stemming nagegaan worden wie nu uiteindelijk welk standpunt inneemt.

Antwoorden

1. a. 1. Spoorwegen doorsnijden gebieden van stammen
2. Ze brengen sneller blanke cultuur, ook met haar nadelige gevolgen ("spoorsteden" met kroegen, prostitutie).
3. Nadelige gevolgen voor de natuur (jacht).
- b. Gewone wegen, stedebouw, landbouw, exploitatie grondstoffen.
2. Schrijvers en regisseurs gaan uit van ideaalbeelden: strijd tussen goed en kwaad. De romantiek van de pionier (of zelfs van de nobele wilde).
Er is geen echte kennis van wat zich afspeelde, ook niet van de Indiaanse cultuur.
3. Mexico wil politiek onafhankelijk zijn van de Verenigde Staten, maar kan dit economisch niet zijn.
Men haat het onverbloemde kapitalisme, maar is gek op de dollar.
Voorbeelden uit de geschiedenis staan in het artikel en verder de latere invasies, bijvoorbeeld tijdens de Mexicaanse revolutie vanaf 1905.
4. Door romantisering van de pionierstijd en het wilde westen (jezelf verdedigen, het recht wapens te dragen, de nobele revolverheld -hollywood, high noon-) heerst de gedachte aan "self-help". Uit aanslagen op overheidsgebouwen blijkt afkeer van overheidsbemoeienis hiermee.
5. De immigranten komen uit andere gebieden, zoals Polen en Italië (zie artikel) en hebben andere achtergronden.
6. a. Gezien de Manifest Destiny van de Verenigde Staten en de vergelijkbare opvattingen in Japan was het haast onvermijdelijk dat deze beide machten met elkaar in conflict zouden komen. Is er principieel verschil tussen de bezetting van Hawaï door de Verenigde Staten en die van Mantsjoerije door Japan?
b. De conclusie zou dus moeten zijn dat de oorlog tussen Japan en de Verenigde Staten los staat van het gebeuren in Europa en dus ook geen ideologische strijd is tussen goed en kwaad, maar "concurrentie".
7. In deze vraag gaat het om de argumentatie door de leerling.
8. idem.

NIEUWE UITGAVEN

Focus-katernen

Katernen geschiedenis voor de bovenbouw HAVO/VWO

Reeds verschenen

Drs. A. Slob,
*Groen van Prinsterer (1801-1876),
een leven als antirevolutionair en
christen-historicus.*

f 15,00

Nieuw

Drs. L.A. Nieuwenhuijse,
De staat Israël: recht en vrede?

f 17,50

Bronwijzer

Methode geschiedenis voor de basisvorming

G.G.A. Dorst-Koeman,
G.P.P. Hogendoorn,
drs. L.A. Nieuwenhuijse, H. Vermeulen

Reeds verschenen
VBO/MAVO deel 1

Leerlingenboek
Werkboek
Docentenhandleiding
MHV deel 1
Leerlingenboek
Docentenhandleiding

f 49,50
f 12,50

f 54,50

Bronwijzer in voorbereiding

VBO/MAVO deel 2
(versch. ca. juli '96)
MHV deel 2
(versch. ca. juli '96)
MHV deel 3
(versch. ca. nov. '96)

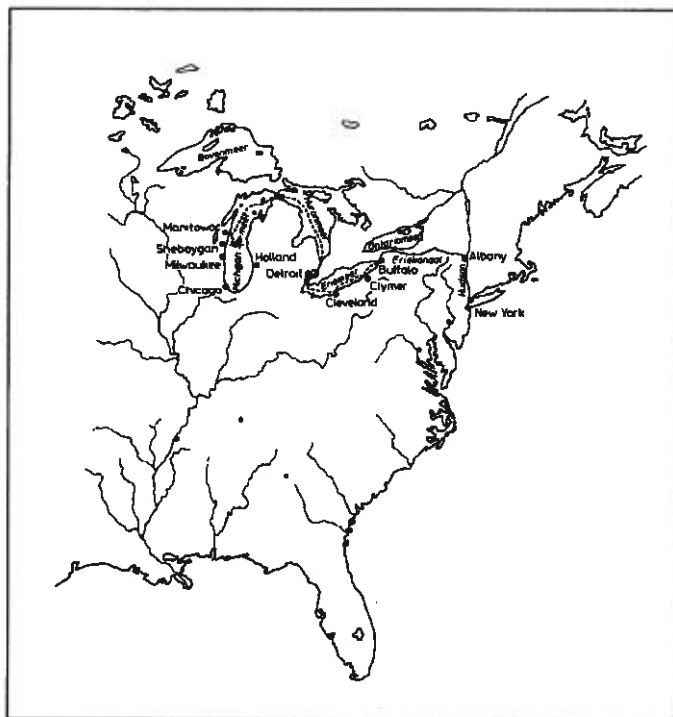
Groen Educatief is het educatieve fonds van Uitgeverij J.J. Groen en Zoon te Leiden. Groen Educatief ontwikkelt methodes en het daarbij behorende hulpmateriaal voor zowel basisonderwijs als voorgezet onderwijs. Deze methodes richten zich speciaal op het christelijk onderwijs.

Ook verkrijgbaar in de boekhandel

Postbus 11031, 2301 EA Leiden
Voor meer informatie: 071-5311661

02755

'Zeer Geliefde vader en broeders en zusters ik laad uw weten als dat Wij door Heren zegen nog vris en gezond zijn'

W. Meijnen

Wat een opluchting en dankbaarheid zo'n zin in 1854 bij de familie teweeg bracht kunnen we alleen maar raden. Eén van de hunnen veilig en wel in Amerika. Eén van die 33 miljoen Europeanen die tussen 1821 en 1924 naar de Verenigde Staten emigreerden, een van de 250.000 Nederlanders die dezelfde weg gingen.

Tussen 1831 en 1845 verhuisden 3261 Nederlanders naar Amerika. In 1846 3610 en in 1847 nog eens 5322. Een geweldige stijging. Daarna volgden nog vele duizenden (en dat op een bevolking van 3 miljoen mensen). Het jaar 1846-1847 wordt dan ook wel als beginjaar genomen van de Nederlandse massa-emigratie. Vanuit verschillende delen van Nederland vertrokken mensen van allerlei slag naar het, voor hun, beloofde land. Om een indruk te krijgen hoe we ons dat voor moeten stellen, volgen we enkele 'Landverhuizers' die vanuit de Achterhoek deze 'wereldreis' ondernamen. Waarom vertrokken de mensen?

Er waren, zoals meestal, een aantal redenen waarom de mensen vertrokken. Daarover zijn de meeste onderzoekers het wel eens: bevolkingsgroei, crisis in de landbouw, belastingdruk en religieuze discriminatie.

De Nederlandse bevolking groeide, maar de oppervlakte van de grond die gebruikt kon worden voor akkerbouw en veeteelt groeide niet zo snel mee. De grond moest dus voor veel meer gezinnen iets opbrengen, maar dat gebeurde nu juist niet. De gezinnen van de zonen die al op het stuk grond van hun vader waren blijven wonen, kregen ook nog te maken met tegenvallende aardappel- en graanoogsten. Hierdoor stegen de voedselprijzen scherp, maar de lonen stegen niet zo snel mee. De toenemende belastingdruk werd door velen als reden genoemd om te vertrekken. Zo was

in 1823 de belasting op het slachten van vee met gemiddeld 10% verhoogd. Dit leidde in 1824 zelfs tot een opstand in Winterswijk. De bevolking van het grensgebied werd nog eens extra getroffen doordat men de sluikhandel (smokkelarij) tegen wilde gaan. Zo werd er een strook van 22 km langs de grens aangewezen waarin bijzondere regels golden voor het vervoeren van goederen. Men moest altijd geldige vrachtpapieren hebben als er dingen vervoerd werden, ook in eigen land dus. Bovendien mocht men alleen langs bepaalde routes de grens over. Dat was nooit zo geweest, dus leverde dat veel irritaties op.

En het bleef niet bij deze prikkelingen. Ook op godsdienstig gebied was er na 1816 al heel wat gebeurd. Het nieuwe Algemeen Reglement voor het bestuur van

de Hervormde Kerk, riep (soms heftig) verzet op. We weten, dat toen een deel van de gemeente van Ds. de Cock 'de akte van afscheiding en wederkering' tekende, er velen volgden. De discriminatie die daarop volgde heeft vele Afscheidenen ertoe gebracht om te emigreren. In een tijd waarin het allemaal niet zo rooskleurig was ook nog eens om godsdienstige redenen achtergesteld te worden is teveel van het "goede".

Het is dan ook geen wonder dat juist afgescheiden predikanten bij de promotors hoorden van de landverhuizing. Ds. Scholte, Ds. van Raalte (zijn zwager), Ds. Brummelkamp en Ds. Zonne zijn een paar namen die verbonden zijn met deze trek.

Hulp bij de emigratie

Onder andere door de genoemde dominees werden verenigingen

gesticht om de mensen die wilden vertrekken te helpen. Zo was er een Zeeuwse -, een Arnhemse - en een Utrechtse vereniging. Er was verschil in opzet van de verenigingen, maar hun doel was vergelijkbaar; er werd gezorgd voor de reis, aanbevelingsbrieven, de aankoop van grond. En de verenigingen zorgden natuurlijk ook voor informatie. Van Raalte en Brummelkamp schreven zelfs het boekje 'Landverhuizing of waarom bevorderen wij de volksverhuizing wel naar Amerika en niet naar Java?'

Dit was één van de bronnen waaruit mensen hun informatie konden putten. Er waren ook een soort reisguides met informatie over alles wat met emigratie te maken had. Scheepvaartmaatschappijen maakten gebruik van agenten die de mensen probeerden over te halen. Deze agenten kregen een premie voor elke landverhuizer die boekte bij zijn maatschappij. En natuurlijk waren er de brieven van hen die al in Amerika waren. Meestal waren dat erg rooskleurige brieven, die in het dorp van hand tot hand gingen. Veel emigranten vonden dat ze in een land vloeiende van melk en honing terecht waren gekomen. Gelukkig maar want het was een hele stap.

Van Raalte blikt terug...

Veroorloof mij iets van de geschiedenis onzer verhuizing, zoo invloedrijk op ons lot, mede te deelen. Voor omstreeks vijf-en-dertig jaren hadden velen onzer in ons geboorteland een vreeselijke worsteling voor godsdienst vrijheid. Na smadelijke en alle burgerrechten verkrachtende vervolgingen gedurende jaren, verkregen wij een even smadelijke als onrechtvaardige vrijheid. Langs die weg verkregen wij veel kennis van den zinkende toestand van velen. Hierdoor werd in 1845, na vruchteloze pogingen om de op stoffelijk gebied zinkende huisgezinnen op te beuren, in Arnhem eene organisatie tot stand gebracht, om, door goede berichten daartoe genoopt zoodanige familiën naar Amerika over te helpen(..) Ofschoon ons doen, uitgekreten als onvroom en trouweloos aan Vaderland en Kerk, opzien, tegenstand en laster baarde, toch verwekte het bij velen dorst, hoop en vurig verlangen om een ruimer en vrijer veld voor zich en zijn geslachte te vinden. Als een adem Gods ging het over het gansche land. Gelijkijdig werd men rijp in Zeeland onder Ds van der Meulem, in Utrecht onder Ds Scholte, in Vriesland onder Ds Ypma, in Overijssel onder Ds Bolks. Het verdedigingspamphlet, 't welk Ds Brummelkamp en ik onder de titel: Waarom wij emigratie naar Noord Amerika en niet naar Java bevorderen, in het licht gaven verhaaste alles;

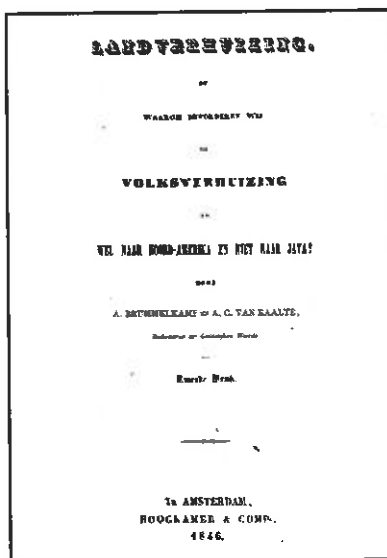
In September 1846 waren de schepen van Holland naar Amerika gevuld met emigranten, en tot mijn bemoediging in dat hartbrekende uur, schreef mijn dierbare broeder, Ds Brummelkamp mij: " de duizenden kinderen Gods in Nederland vergezellen u op de oceaan met hunne gebeden."

In December hieven wij, in het gezicht der haven, onze dankpsalmen voor behouden landing aan, en werden in New York bemoedigd door de vriendelijke deelneming van Ds. de Witt en ouderling Forrester. Wij zijn niet vergeten de moeiten van eene emigrants landing, en evenmin Gods vriendelijke Vaderzorg voor ons door veler liefde arbeid, als bijvoorbeeld van Dr Wyckoff, te schenken. Waarlijk zij waren ons als engelen Gods.

Ofschoon de Amerikanen de plaatsen langs de rivieren aanbevolen en meestal de inbreking alhier te gewaagd beschouwden; ofschoon de Hollanders de wouden ontvloden en het mij zelve grooten strijd kostte mij en de mijnen aan de ongerieflijken van zulk eene inbreking te onderwerpen: nochtans, de combinatie van zoovele voorrechten, ofschoon ze eerst langzaam konden ontwikkelen, lieten mij geen twijfel over, wat mijn plicht was. Ik wist dat de rijke boschgronden de beste gras- en wintertarwe-landen zijn. Dat de landstreek aan de zijde van Michigan meer bevrijd was door den water invloed van te strenge vorst en bij uitnemendheid de landstreek voor fruitteelt was. Geen plek konde ik vinden, waar gelijk aan deze landstreken langs de bewoonde rivieren vol fabriekwezen, de tien duizenden werk konden vinden, zonder gevaar van vertrooing; en waar wij te gelijk verzekerd waren van eene gelegenheid om staag bij voortdoring land te kunnen bekomen, zonder belemmering, voor eene groote verscheidenheid in settlementen. Ik koos in nadruk, met veel beslistheid de landstreek om den wille verscheidenheid, zeker zijnde, dat zou Nederlandse emigratie tot een kracht ontwikkelen, dan moesten wij tot steun bij elkander blijven; dan moesten wij die verscheidenheid voor arbeidsman en kapitaal en vooral voor eene toekomstige ontwikkeling hebben. Mijn settling tusschen beide rivieren was om de voordelen van beiden voor ons volk te verzekeren, - wij konden bevolkte streken niet missen- en tegelijk er een middelpunt voor samenbindende gemeentelijk leven en werk voor Gods Koninkrijk geboren doen worden.

Ds. A. Brummelkamp

Titelblad van Landverhuizing

Ds. A.C. van Raalte

De reis

Nadat men zijn boeltje had verkocht en de rest had gepakt, kwam dan de grote dag van vertrek. Misschien werd er nog even gekeken in de brief van iemand die er al was, zoals J.A. Buekenhorst: 'Geliefde vrienden! het viel mij hard toen ik Winterswijk moest verlaten, maar ik wensch er nooit meer te zijn. En een eindje verder 'die kan, kome toch hier, opdat gij uwe verdere dagen een goed leven moogt hebben, ik heb hier alles voor u over, indien gij maar hier zijt, ik kan u veel helpen... Op het schip behoeft gij geen vrees te hebben; zorgt maar voor goede levensmiddelen, die hadden wij niet, wij hadden niet als slechts brood en aardappelen; gij moet worst, vleesch, spek en goed gedroogd brood medenemen. ...gij moet blikken geschaf medebrengen: een pot, een pan en eene groote blikken kan, waarin gij des morgens uw water ontfangt, anderen gaan kapot'. We weten niet of Kolstee uit Huppel (buurtschap bij Winterswijk) deze brief gelezen heeft, maar hij vertrekt wel zoals we lezen in zijn notitieboekje op de illustratie hiernaast.

Waarna het verder gaat met: '(zich de) meesten moesten overgeeven door de beweging die het Schip maakte'. Ze wachten dan op een gunstig moment om de oversteek te maken. Pas op 31 augustus vertrekken ze. Maar op 10 september 'des morgens waaren wij al in de groote zee gekomen'. Na veel storm en tegenweer, maar ook na het zien van de verbazingwekkendste dingen als 'ijsbergen en visschen zo groot als paarden' schrijft Kolstee op 8 oktober dat 'de loos aan boord is gekoomen, Des morgens om 8 uur en om twaalf 's nachts zagen wij den vuurtoorn van Nijork. Den 9 zijn wij in Niuwork aan wal gekoomen des middags om 12 uur.' Dan stappen ze over op een ander schip, via Albany en het Erickanaal op weg naar Buffalo. Ze doen er volgens Kolstee 9 dagen over om daar te komen.

Een ander schrijft:

Den 25sten April (1856 WM), des avond, gingen wij aan boord. Het was haast niet geschikt voor menschen; er was zulk een sterke reuk

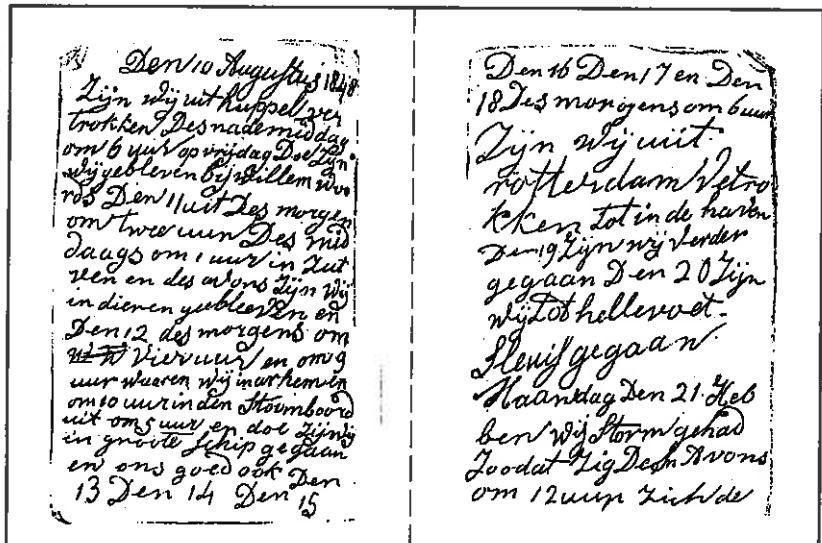
in het tusschendek, dat mijn vrouw in het eerst dacht, het er niet te kunnen uithouden. Het was verre van een gemakkelijke reis, met twee kinderen; de oudste 22 maanden en de jongste 4 maanden oud. Doch de Heere God zorgde.

Eens op een zondag was een zeer sterke wind en erg ruwe zee. In het midden van het schip raakte een zeil los; het was het eenigste dat toen in gebruik was; de anderen waren opgerold. Het raakte los aan een kant en het fladderde en trok ons zeilschip zoo sterk op zij, dat wij dachten dat het om zou slaan.

Alhoewel wij Ds Oggel aan boord hadden zoo hebben wij toch geen godsdienst aan boord gehad, behalve een; bij de begrafenis van een kind deed de dominee dienst. Hij was zwak en veel zeeziek.

Ons eten was maar mager; des middags was het 't beste; anders werd ons harde scheepsbeschuit toegediend, zoo hard dat wij heet water moesten bedelen om het te kunnen weken en te kunnen gebruiken, want water was er niet overvloedig aan boord. Zoo voeren wij vort tot wij nabij New York zijnde een loods aan boord kregen, die ons met 's Heeren hulp in de haven van New York bracht.

(Jan W Bosman Kleinbredendebroek gemeente Gendringen)

Ze kwamen, zagen en overwonnen

Op 16 september vertrekken Kolstee en de zijnen naar Milwaukee. Ze overwinteren daar maar in het voorjaar trekken ze verder en komen (en dan volgen we even het bericht van een andere Winterswijker) 'in het bos 15 uren van Milwakie. Daar hebben wij een Huis Gebouwd toen waren wij zolang bij onze buurman te huis. Die woont hier vijf minuten van ons af Dat zij Goede bului Die komt van Zutven en Daar wonen hier nog meer hollandsche menschen hier bij ons...veel Wenterswijkers wonen hier Hier word ook een kerk Gebouwd hier is

Domensheer De zon ook. Wij hebben Gewagt met het schrijven om Dat wij eens wilden zien hoe het met het Gewas Gaan zouw, Het Groeit Hier Goed Ardapelen Erften Bonen Boeskool Daar hebben wij Genoeg van En wat wij meer Gezaait en Gepland Hebben het lij Mooi. Wijte Heben wij Niet Gezaaid om Als het tee laat waas En wij konden Het Houwd zoo gaauw er niet af krijgen omdaat het al Bos was.'

En zo begint er een leven van hard werken en ontbering. Maar men overwon. Egbert Frederiks, in 1846 een reisgenoot van Ds van Raalte, schrijft in 1881: 'O als wij nu eens terug denken hoe arm en behoeftig ons volk in den beginnen hier was en wat het later door den zegen des Heeren is geworden, wij hadden het onmogelijk kunnen denken. Het uitgestrekte en toen ongerepte woud uren gaans in het rond, in vruchtbaar land

herschappen. Huizen schuren, kerken en scholen allerwege gebouwd, boomgaarden geplant met fuïtbomen en wijnstokken; tak van paarden en koeien en ossen en schapen grazen in de weiden; hadden wij toen maar gebrekkige handgereedschappen, thans zijn er tal van machines aangeschaft. Toen moesten wij dagen reizen om iets uit de winkel te halen, nu hebben wij zelfs meer dan een op onze dorpen. En wat meer dan dat is. Toen vooral die wat ver van het bosch is gingen verstoken van openbare samenkomsten. Nu hebben wij tal van leeraars, die ons de volle raad Gods verkondigen en die wij

gemakkelijk kunnen bereiken in onze welingerichte kerken die des zomers door schuiframen verkoeld en des winters door kachels verwarmd worden.

Kasper Lahuis eindigt zijn verslag in dezelfde trant en zegt: *Wij herdenken den worstelstrijd van de vroegere en latere pioniers. Een terugblik doet ons goed; de Heere heeft geholpen, moed en kracht gegeven, be waard waar het gevaar dreigde. Menigwerf werd datgene wat wij meenden tegen ons te zijn, voor ons: "Ebenhaezer".*

Kasper Lahuis kwam in 1847 naar 'stad Holland'

'De bomen waren omhoog geschoten op zoek naar lucht en licht – en zo recht als de mast van een schip.'

Vragen

1. Albert Borgers uit Stadskanaal schreef in 1847 aan zijn vader: *'Waarom ik hierheen trok en wat ik verwachtte, vind ik hier-volledige vrijheid van alle dwangwetten tegen den Woorde Gods(...); goed land in overvloed..'*

Leg eens uit om welke 2 redenen hij daar zo naar verlangd had toen hij nog in ons land was.

2. a. Probeer eens op een rij te zetten welke problemen

overwonnen moesten worden voordat iemand uit Nederland zich in bv Holland (VS) gesettled had.

- b. Probeer eens te bedenken/uit te zoeken welke moeilijkheden asielzoekers nu moeten overwinnen.

3. Op 27 april 1845 schreef de districtscmissaris van Zutphen aan de Gouverneur dat de landverhuizingen waren toe te schrijven aan 'de gunstige berichten uit de na-

burige Pruisische gemeenten aan hun betrekkingen aldaar ingezonden'.

- a. Kijk eens naar de onderstaande tabel en leg met behulp van de gegevens uit de tabel uit of deze bewering juist/onjuist is.

b. Welke conclusie kunnen we ook trekken uit deze opmerking als we denken aan de sociale contacten van Nederlanders en 'Duitsers'.

4. Bekijk het overzicht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en beantwoord dan de

TABEL Vergelijking emigratie Westfalen (per Kreis) – Gelderse Achterhoek (per gemeente)

Plaats	1830/32	1833/35	1836/38	1839/41	1842/44	1845/47	1848/50
Tecklenburg	114 4%	316 11%	718 23%	549 18%	367 12%	953 32%	330 (11%)
Warendorf	--	113 23%	164 34%	22 5%	11 2%	174 36%	139 (28%)
Burgsteinfurt	5 1%	96 12%	238 31%	81 10%	98 13%	253 33%	87 (1%)
Münster		54 14%	144 40%	19 5%	11 3%	132 37%	143 (40%)
Coesfeld	5 1%	5 1%	9 2%	11 3%	64 14%	358 79%	182 (40%)
Ahaus	--	--	18 1%	--	492 40%	753 59%	148 (12%)
Borken	--	--	--	--	502 53%	442 47%	43 (5%)
Aalten	--	16 5%	--	--	2 1%	327 94%	31 (9%)
Winterswijk	--	--	--	11 1%	54 6%	781 93%	164 (20%)
Eibergen	--	--	--	--	15 15%	84 85%	13 (13%)
Dinxperlo	--	--	1 1%	--	--	87 99%	--
Gendringen	--	--	--	--	--	49 100%	19 (40%)
Wisch	--	--	--	--	--	104 100%	6 (6%)
Lichtenvoorde	--	--	--	--	--	53 100%	30 (57%)
Neede	--	--	--	--	--	32 100%	32 (100%)
8 gemeenten		16 1%	1 --	11 1%	71 4,5%	1616 93,5%	295 18%

Toelichting bij tabel II.

De aantallen landverhuizers in deze tabel (met percentages) laten duidelijk zien hoe de emigratie golf zich in westelijke richting tot in de Achterhoek voortplant. In feite betekent het natuurlijk in de eerste plaats dat de omstandigheden in het oosten eerder rijp waren voor verhuizing op grote schaal.

De percentages zijn berekend van het totaal der jaren 1830 tot en met 1847, ook dat van 1848-1850. De percentages zijn berekend op basis van het totaal over het tijdvak 1830/1847. De vermelde percentages in de laatste kolom geven eveneens de verhouding weer t.o.v. 1830/1847.

vragen.

- Over welke periode gaat dit overzicht?
- Hoeveel mensen in totaal zijn er in die periode geëmigreerd?
- Wat kun je zeggen over het verloop (kijk naar de aantallen) van de emigratiestroom?
- Uit welke 4 kerken kwamen deze mensen overwegend? Verklaar dat.
- Tot welke klasse behoorden deze immigranten meestal? Verklaar ook dat.
- Om wat precieser de beroepen van deze mensen te weten moet je Staat B bekijken.

Tot welke 4 groepen behoorden de meeste landverhuizers?

(Noem ze in volgorde van grootte)
g. Wat valt je op als je naar het aantal kinderen kijkt? (zie nu weer staat A)

h. Wat valt je op als je de provincie Gelderland (Winterswijk) vergelijkt met de landelijke gegevens wat betreft:

- omvang emigratie
- godsdienstige afkomst(3)
- sociaal/economische herkomst

5. a. In 1848 was de Nederlandse bevolking

Staten van landverhuizers 1831-1847, uit de Staatscourant van 5 september 1848.

BINNENLANDSCHE BERIGTEN.

in Graveham, den 4den September.

De volgende vijf staten bevatten den zakelijken inhoud der opgaven, welke omtrent de daarin vermeldde punten bij het departement van Binnenlandsche Zaken van de gouverneurs der provincien zijn ontvangen. De onvolledigheid der ontvangten beschrijven maakt het onmogelijk nauwkeurig de bijzondere plaatsen te vermelden, waarheen deze landverhuizers zijn vertrokken.

STAAT L. A.

OPGAAF van het getal in Nederland gevestigde hoofden van huisgezinnen, of op zich zelve staande personen, die, anders 1831 tot 1847 ingesloten, als landverhuizers uit Nederland over zee zijn vertrokken, met aanwijzing tot welke godsdienstige gezindheden zij behoorden, onder welke klasse zij ten opzichte hunner geboorteland worden gerekend, hoewel in de hoofdelijke omzagen op de plaats hunner inwoning beschreven waren, en houd vrouwen, kinderen en dienstboden daar hen zijn medegerekend.

PROVINCIE.	Hoofden van huisgezinnen of op zich zelve staande personen.	Godsdienstige gezindheden.											In welke klasse zij behooren.			Getal der met de in de 3de kolom vermelde huw. kenen.			AANMERKINGEN.						
		Zie de aanmerking (p.)			Christelijke afgebedenen.	Rommisch-katholijken.	Lutheranen.	Herveldsche Landheren.	Doopgezinden.	Israeliten.	Niet opgegeven.	Weggestelden.	Afsgezonden.	Inhuwlijgen.	Vrouwen.	Kinderen.	Dienstboden.	Totaal der 2, 17, 18 en 19de kolom.		Totaal over al de jaren tot 1847 ingesloten te zamen genomen.					
		Hervormden.	Gerformeerden.	Protestanten.																	Weggestelden.	Afsgezonden.	Inhuwlijgen.	Vrouwen.	Kinderen.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21				
Noord-Brabant	1831 1832 1844 1846 1847	1 1 1 4 4	" " " 3 3	" " 3 14	" " " 11	1 1 1 16	" " " "	" " " "	" " " "	" " " "	" " " 5	" " " "	" " " 24	" " " 15	" " " 20	" " " 50	" " " 3	" " " 116	" " " "	" " " "	137	1) De 3de, 4de en 5de kolom zijn afzonderlijk gehouden, om te doen overeenstemmen met de opgaven van als deze werkelijk gedaan zijn.			
Gelderland	1844 1845 1846 1847	15 118 325 483	" 26 26 3	8 41 165 157	" 7 48 82	2 40 82 139	" " " "	" " " "	" " " "	" " " "	" " 21 84	" " " "	" " 253 346	" " 51 53	" " 176 245	" " 525 789	" " 1030 1509	" " " "	" " " "	" " " "	3027	2) Volgens de opgave van dit getal 329 behooren, doch men heeft in een der gemeenten vier kinderen die, als zoodanig, in de 18de kolom opgenomen zijn, verkeerdelijk ook in de 2de kolom geplaatst.			
Zuid-Holland	1846 1847	17 23	" 84	" 30	13 12	1 8	" "	" "	" "	" "	" 46	" "	" 137	" 48	" 162	" 490	" 12	" 58	" 895	" "	" "	953	3) De opgave is 489, doch hieronder bevinden zich een kindren uit dezelfde gemeente, die mede niet in de 2de kolom behooren.		
Noord-Holland	1845 1846 1847	3 8 63	" 1 12	" 2 4	" 15	1 12	1 3	" 1	" 2	" 2	" 13	" 5	" 20	" 9	" 32	" 101	" 1	" 6	" 30	" 197	" "	" "	233	4) Van 29 personen is niet opgegeven tot welke klasse zij behooren.	
Zeeland	1839 1840 1841 1842 1843 1844 1845 1846 1847	2 2 2 2 2 2 2 2 2	" " " " " " " " "	" " " " " " " " "	" " " " " " " " "	" " " " " " " " "	" " " " " " " " "	" " " " " " " " "	" " " " " " " " "	" " " " " " " " "	" " " " " " " " "	" " " " " " " " "	" " " " " " " " "	" " " " " " " " "	" " " " " " " " "	" " " " " " " " "	" " " " " " " " "	" " " " " " " " "	" " " " " " " " "	" " " " " " " " "	" " " " " " " " "	" " " " " " " " "	" " " " " " " " "	1624	Van de 2333 in de 2de kolom vermelde personen waren meer of minder in de hoofdelijke omzagen beschreven:
Utrecht	1846 1847	5 54	" 7	" 9	" 33	1 4	" 1	" "	" "	" "	" 13	" "	" 29	" 22	" 28	" 109	" 3	" 22	" 193	" "	" "	215			
Friesland	1845 1846 1847	1 15 106	" 1 15	" 38 46	" 6	" 5	" 6	" 1	" 2	" 2	" 14	" "	" 73	" 19	" 70	" 200	" 3	" 8	" 59	" 378	" "	" "	443		
Overijssel	1840 1841 1842 1843 1844 1845 1846 1847	1 6 18 8 56 171	" " " " " " " "	" " " " " " " "	" " " " " " " "	" " " " " " " "	" " " " " " " "	" " " " " " " "	" " " " " " " "	" " " " " " " "	" " " " " " " "	" " " " " " " "	" " " " " " " "	" " " " " " " "	" " " " " " " "	" " " " " " " "	" " " " " " " "	" " " " " " " "	" " " " " " " "	" " " " " " " "	" " " " " " " "	" " " " " " " "	" " " " " " " "	874	
Groningen	1835 1836 1837 1842 1847	1 5 1 1 53	" " " " "	" " " " "	" " " " "	" " " " "	" " " " "	" " " " "	" " " " "	" " " " "	" " " " "	" " " " "	" " " " "	" " " " "	" " " " "	" " " " "	" " " " "	" " " " "	" " " " "	" " " " "	" " " " "	" " " " "	" " " " "	227	
Drenthe	1845 1846 1847	7 18 58	" " "	" " "	" " "	" " "	" " "	" " "	" " "	" " "	" " "	" " "	" " "	" " "	" " "	" " "	" " "	" " "	" " "	" " "	" " "	" " "	315		
Limburg	1847	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4		
		2333	495	658	36	653	451	12	1	3	4	2	18	295	1513	496	1357	4281	81	8052	8052		8052	5) Zie hierboven de aanmerking bij Noord-Holland.	

STAAT L. B.

OPGAAF van de beroepen of bedrijven der 3333 personen, welke, bijkans de tweede helft van den staat III. A., als landverhuizers uit Nederland zijn vertrokken.

BEROEPEN OF BEDRIJVEN.	UIT DE PROVINCIE:										TOTAAL.
	N.-Brabant.	Gelderland.	Z.-Holland.	N.-Holland.	Zeeland.	Vrieland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	
Per transport	31	584	468	35	320	32	73	171	37	66	1496
Leerlooijers,											4
knechts,											3
Lemmers,											3
Lichtwachter,											3
Linnenwever,											3
Logementhouders,											3
Loodgieters,											3
Mandemakers,											3
Marshramers,											3
Meelverkoopers,											3
Melkboeren,											3
Metselaars,											3
knechts,											3
Meubelmakers,											3
Molenaars,											3
knechts,											3
Mutsenmakers,											3
Naaiers,											3
Nachtwacht,											3
Nagelmids,											3
Oefenlagerknechts,											3
Onderwijzers,											3
Paraplumakers,											3
knechts,											3
bij afscheidene											3
gevoenten,											3
Radmakers,											3
Reinigers,											3
Rietdekkers,											3
Rijwarkers,											3
Rijtuigchilders,											3
Schapeborders,											3
Schapejagers,											3
Schepotimmerlieden,											3
Schilders,											3
Schippers,											3
Seboenmakers,											3
knechts,											3
Schrijfwerkers,											3
Schrijvermakers,											3
Secretaris,											3
Sjouwers,											3
Slagers,											3
Smids,											3
knechts,											3
Spinners,											3
Steenhouwers,											3
Stoelmakers,											3
Strandwerkers,											3
Stroodakkers,											3
Suikerbakkers,											3
Tabakfabrikanten,											3
Tabakplanters,											3
Tapper en koopman,											3
Tappers,											3
Timmerlieden,											3
knechts,											3
Touwslagers,											3
Toiniers,											3
knechts,											3
Turfdragers,											3
Turfschippers,											3
Varensgezellen,											3
Veelhandelaars,											3
Veehouders,											3
Veenarbeiders,											3
Veenboeren,											3
Verwers,											3
knechts,											3
Verwer en glasmaker,											3
Vischkoopers,											3
Vlaaiboeren,											3
Vloerwerkers,											3
Voerlieden,											3
Wachtster op den Hollandischen											3
ijzeren spoorweg,											3
Wagenmaker en luijer,											3
Waggenmakers,											3
knechts,											3
Werklieden,											3
Werksters,											3
Wevers,											3
Weverkammentmakers,											3
Wielrijders,											3
Wijnkoopers,											3
gezellen,											3
Winkelier en pakdrager,											3
Winkeller en tapper,											3
Winkeliers,											3
Winkelierssters,											3
Witwerkers,											3
Wolknemers,											3
Zaalkoopers,											3
Zaadmakkers,											3
leerlieden,											3
Zandvormers,											3
Zilvermids,											3
Zonder beroep,											3
Niet opgegeven,											3
TOTALEN	31	104	1248	73	433	201	222	260	61	83	3233

(vergeleken met 1847) teruggelopen met 11.383 zielen wat zou hier naast de landverhuizing een oorzaak van kunnen zijn.

- b. Groen van Prinsterer schreef(in zijn Handboek blz 904) 'Wij zijn niet ten onrechte voor de toekomst van Nederland bekommerd'. Zei hij dat met het oog op de vermindering van de bevolking? Wat denk je? Leg uit waarom je tot die conclusie komt.
6. a. Wat noemt van Raalte als 3 oorzaken van de emigratie?
b. Waarom zou hij de emigratie naar Java niet bevorderd hebben (let daarbij op zijn keuze van het gebied in Noord Amerika).
c. Ds. van Raalte koos bewust een bepaald gebied. Kwamen zijn plannen uit? Leg uit.
7. Wanneer je de verschillende beschrijvingen van de reis vergelijkt dan zijn er overeenkomsten maar er is ook een opmerkelijk verschil. Noem 3 overeenkomsten en tenminste één opmerkelijk verschil.
8. Lees de bron over de Indianen. Welke indruk krijg jij van de verhoudingen tussen hen en de emigranten? Onderbouw je mening.
9. Vergelijk de brief van Egbert Frederiks met de bron over de Indianen. Welke 3 veranderingen zijn er dan, in Amerika gekomen door deze immigranten?
10. Kijk naar deze twee foto's. Je ziet twee verschillende soorten emigrantenwoningen. Waar zouden deze verschillende bouwstijlen op kunnen wijzen?(denk aan landstreek).

Contact met Indianen

Ook waren er (in de wouden) nog enkele van de oorspronkelijke boschbewoners, de Indianen, van den Ottawastam, of tribe, die hun levensonderhoud vonden in jagen en visschen, doch die niemand onzer eenig leed aandeden. Hun voornaam tehuis in onze nederzetting was een dorpje, toen de Indianenstad geheeten, gelegen aan de zuidkust van Black Lake, van waar zij oost en noordwaarts een Indianen voetpad of trail door het dichte woud uitgespeurd hadden naar Gran Rapids. Op die trail ontmoette men dan somtijd een beangst hart, van de oorspronkelijke boschbewoners, die tot de jacht gewapend waren met geweer bijl, tomahawk, mes [bowie knife] enz, en waar wij dan ook beleefdelijk voor hen terzijde traden, zoodat ieder zijn weg ongestoord mocht voortzetten. (Jacob den Herder, Zeeland)

Sommigen hadden reeds een blokhuis en een kleine clearing, waarin zij wat verbouwd, doch de meesten woonden in tenten, van schuin in de grond gestoken stokken, en van buiten met maten van biezen gedekt. In het midden was een stookplaats. (...) Wij bezochten hen wel eens in hunne tenten en zagen hen dan eten met een door hen zelf gemaakte houten lepel. De vrouwen droegen de kleine kinderen doorgaans op de rug. In de kerk waren zij veelal niet zeer eerbiedig; daar de vrouwen dan hare kinderen bij zich hadden, bevorderde dit de stilte niet.

Antwoorden

1. Omdat hij in Nederland zwaar gediscrimineerd werd om zijn geloof en omdat hij waarschijnlijk armoede en misschien zelfs wel honger had gehad doordat de oogsten mislukten.
2. a. Geld voor de reis, alles regelen voor reis en plaats om te wonen in VS, afscheid nemen voor het leven, bootreis(niet zonder gevaren), taalproblemen overwinnen, aan bedriegers en zakkenrollers in de haven ontkomen, reis naar bestemming, woning bouwen, land ontginnen, nieuwe woongemeenschap opbouwen, enz.
b. Paspoort zien te krijgen, uitzoeken welk land men nog welkom is, geld voor reis, uit het land proberen te komen, vervoer zien te vinden, door douane proberen te komen, gesprek met ambtenaar over asielaanvraag, met onbekenden op één kamer in asielzoekerscentrum, niets mogen doen, niet weg mogen uit e buurt van centrum, afwachten of men mag blijven, vreemd voedsel moeten eten.
3. a. Ja dat klopt want we zien dat de emigratie in Duitsland al zo'n 10 jaar aan de gang was en dat de emigratiegolf eigenlijk steeds verder naar het westen opschuift. Zodat er in Nederlandse plaatsen die dichtbij de grens liggen ook eerder sprake is van emigratie.
b. Dat er in die tijd blijkbaar zoveel contacten waren tussen de mensen aan weerszijde van de grens dat dit als de oorzaak aangemerkt werd van dit (ongewilde) fenomeen.
4. a. 1831-1847
b. 8052
c. is enorm gestegen
d. Gereformeerden 658
Chr. Geref. 653
Hervormden 459

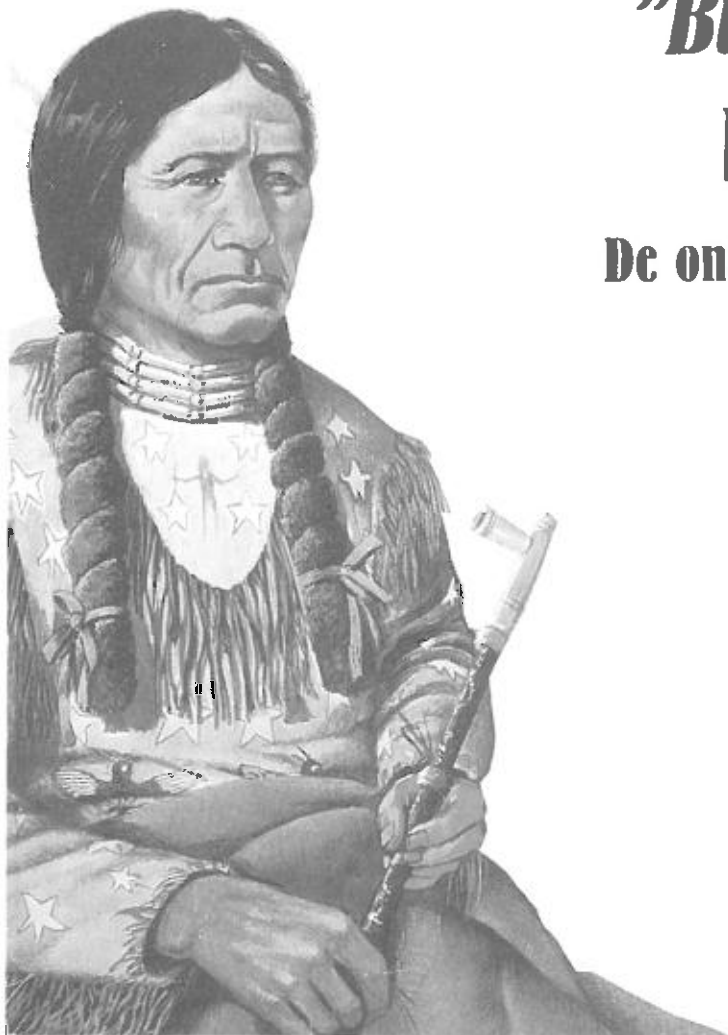
R.K.	451
- e. de armeren(mingevoeden: 1513). Zij waren arm en hadden dus een vrij grote kans op lotsverbetering. Ze waren niet zó arm dat ze de bootreis niet zouden kunnen betalen.
  - f. landbouwers 503
arbeiders 382
zonder beroep 157
timmerlieden 144
  - g. Zéér veel kinderen; zeker de helft van het totaal(4281 van de 8052)
  - h. - omvang emigratie: uit Gelderland komen de meesten(3027)
- godsdienstige afkomst:
    1. ze komen het meest uit de Geref. kerk, wat landelijk ook het geval is.
    2. bovendien komen de meeste Gereformeerden hier vandaan (511 van de in totaal 658)
    3. een opvallende grote groep R.K.
 - sociaal/economische herkomst: Gelderland vertoont hetzelfde beeld als het landelijke. Merendeels mingevoeden.
  5. a. honger en ziekte (door verzwakking)
  - b. Nee hij bedoelt daarmee dat hij het somber inziet wat de regering van ons land betreft. In 1848 was het 'de mannen der Grondwetherziening' immers gelukt om de in zijn ogen desastreuze revolutionaire beginselen te introduceren in de Nederlandse regering. Hij schrijft: De hoofdsom der zaak is dat men de leer van de volkssouvereiniteit in praktijk heeft gebracht. Zoodat de Koning en de staten-generaal beschouwd en behandeld werden als door het volk geconstitueerde magten.
  6. a. worsteling voor godsdienstvrijheid en vooral de burgerrechten verkrachtende vervolgingen en de zinkende toestand van velen op stofelijk gebied.
  - b. Omdat in Java een totaal andere natuur en dus ook landbouw was. In Michigan leken de omstandigheden veel meer op die van Nederland.
  - c. Hij koos het om de verscheidenheid. Er was landbouw (platteland) mogelijk maar ook industrie(steden) en omdat een maatschappij beide nodig heeft en de immigranten ook verschillende bekwaamheden hadden moest er een plaats zijn waar dit samen kon gaan zodat er een sterk samenbindend leven en werk voor Gods Koninkrijk gewaarborgd kon worden.
  7. Overeenkomst: Moeilijk, zeeziek, storm, en aankomst in New York.
verschil: Buekenhorst schrijft dat ze op het schip geen vrees hoeven te hebben, terwijl de anderen dat wel hadden.
  8. Afstandelijk maar vreedzaam. De blanken gingen wel met de Indianen om maar begrijpen deden ze ze niet echt. Ze gingen de Indianen echter wel uit de weg om geen ruzie te krijgen. Heel opmerkelijk is ook dat de Indianen in de kerk komen.
  9. Van een gebied met vooral jagers naar een gebied met vooral landbouw. Van wouden naar vruchtbaar land met vruchtbomen, wijnstokken en koeien, paarden en schapen. Van ongerepte natuur naar huizen schuren, kerken, winkels en scholen. Van tenten naar met kachels, verwarmde huizen en kerken. Van natuurgodsdienst naar christendom.
  10. Er waren immigranten die zich vestigden op de prairie dus die maakten hun hutten van het materiaal daar: plagen. Anderen vestigden zich in bosrijke gebieden en maakten dus hun woning van hout (tussen de boomstronken).

Tip docent! In het archief zijn soms hele lijsten met emigranten te vinden. De Leerlingen vinden het geweldig om te ontdekken dat er mensen met dezelfde achternaam vertrokken zijn. Bovendien is het mogelijk om aan de hand van zulke lijsten de plaatselijke situatie wat uit te diepen.

Gebruikte literatuur:

- *Dutch immigrant memoirs and related writings* dl 1 en dl 2 - Henry S. Lucas.
Het aardige van dit boek is dat er van bijna elke provincie wel een verhaal (ook in het Nederlands) te vinden is.
- *De landverhuizers* - G.H. Ligterink
Emigratie naar Noord-Amerika uit het Gelders-Westfaalse grensgebied tussen de jaren 1830-1850
- *Schrijf spoedig terug* - Herbert J. Brinks
Brieven van immigranten in Amerika 1847-1920
- *De Nederlandse trek naar Amerika 1846-1847* - P.R.D.Stokvis
- *Uit: Rondom de oude St Helenakerk, 'Emigranten in de vorige eeuw'* - E.M.Smilda
- *Winterswijkse pioniers in Amerika* - Willem Wilterdink

Met dank aan dhr. Wilterdink die heel spontaan toestemming gaf voor het gebruik van diverse gegevens uit zijn boek.

"Bury my Heart at Wounded Knee"

De ondergang van de Indianen in Noord-Amerika

G. van der Meulen

Je kent wel de verhalen over het Wilde Westen van Amerika. Indianen die moesten wijken voor blanken. Dat speelde zich voornamelijk af in de jaren 1810-1890.

In die periode werden de cultuur en beschaving van de Indianen vernietigd. Het is ook de tijd van de verhalen over de woudlopers, goudzoekers, cowboys en kolonisten. Je hoort zelden de stem van een Indiaan!

In deze lesbrief willen we een beeld geven van de verovering van het Amerikaanse Westen zoals de slachtoffers het hebben beleefd.

DEEL 1: OORZAKEN EN ACHTERGRONDEN VAN DE ONDERGANG

Hieronder staan fragmenten uit het boek *Begraaf mijn hart bij de bocht van de rivier* van de Amerikaanse schrijver Dee Brown. In deze redenen kun je redenen vinden waarom de blanken strijd voerden met de indianen. Lees daarom de bronnen door en maak aan de hand daarvan de opdrachten.

Opdracht 1: Bronnen (1 t/m 11) rangschikken en beoordelen

Hieronder staan 5 kolommen met mogelijke oorzaken van de strijd, die je voor het maken van de opdracht kunt overnemen in je schrift.

- Geef aan welke bron in welke kolom(men) thuishoort.
- Onderstreep met een kleur welke bron van de blanken is.
- Wat zijn volgens de blanken de redenen van de strijd?
- Wat zijn volgens de indianen de redenen van de strijd?
- Zijn deze bronnen voor ons als buitenstaander betrouwbaar om tot een goed oordeel te komen over de oorzaken en achtergronden van de strijd tussen blank en indiaan? Geef duidelijk aan waarom wel of waarom niet.

hebzucht	grondbezit	cultuurverschil	superioriteitsgevoel	misdaden blanken

Kleine raaf

Bron 1

Een generaal schreef een verzoek om meer soldaten in te mogen zetten tegen de Navaho's "om Indianen te verdrijven en de burgers in en om de goudmijnen te beschermen.. De Voorzienigheid heeft ons inderdaad gezegend.. het goud ligt hier aan onze voeten letterlijk voor het oprapen."

Bron 2

"Het zal een zware opgave zijn om het land te verlaten, dat God ons gaf. Onze Vrienden zijn er begraven, en wij willen deze streek liever niet verlaten.

Wij hebben er een sterke band mee. Dat weegt zwaar voor ons. Onze vrouwen en kinderen liggen daar, gedood door die krankzinnige groep soldaten. Onze tenten werden vernield en onze paarden werden ons daar ontstolen "

(Kleine Raaf, opperhoofd van de Arapaho's)

Bron 3

"De blanken probeerden de Indianen altijd te overreden hun leven op te geven en als de blanken te leven - word boer, werk hard, en doe zoals wij - en de Indianen wisten niet hoe zij dat moesten doen, en ze wilden het ook niet... Als de Indianen hadden geprobeerd de blanken te laten leven zoals zij, zouden de blanken zich hebben verzet, en met vele Indianen was dat hetzelfde."

Wamditanka (Grote Arend) van de Santee-Sioux

Grote Arend

Bron 4

"De meeste blanken bedrogen de Indianen en gedroegen zich onvriendelijk. Misschien hadden zij een excuus, maar de Indianen geloofden dat niet. Vele blanken schenen door hun houding tegenover een Indiaan altijd te zeggen: "Ik ben beter dan jij" en daar hielden de Indianen niet van. De Dakota's (Sioux) geloofden niet dat er op aarde betere mensen waren dan zij. Toen schonden sommige blanken de eer van de Indiaanse vrouwen, en daar was zeker geen excuus voor. Door al deze dingen kregen vele Indianen een hekel aan de blanken."

Grote Arend

Bron 5

"Maar waarom zouden wij willen blijven leven? De blanke man heeft ons land afgenomen en onze kudden uitgemoord. En daarmee was hij nog niet tevreden. Hij doodde onze vrouwen en kinderen. Nu geen vrede. Wij willen gaan om onze gezinnen te ontmoeten in het land der geesten. Wij hielden van de blanken tot wij merkten, dat zij tegen ons logen en ons bestalen van alles wat wij bezaten. Wij hebben de strijdbijl opgegraven voor de rest van ons leven."

Zwarte Ketel, Arapaho's

Witte Beer

Bron 6

"Ik heb gehoord dat u wilt dat wij ons vestigen in een reservaat dicht bij de bergen. Ik wil mij er niet vestigen. Ik houd ervan om over de vlakten te zwerven. Daar voel ik me vrij en gelukkig, maar als wij ons ergens vestigen worden wij bleek en sterven we... Lange tijd geleden behoorde dit land

aan onze vaders; maar als ik naar de rivier ga zie ik overal soldatenkampen. Deze soldaten hakken mijn bomen om; zij doden mijn bizon; en als ik dat zie, is het alsof mijn hart breekt; ik ben bedroefd... Is de blanke man een kind geworden, dat hij zo onbekommerd doodt zonder te eten? Als de rode mannen wild doden doen zij dat om te leven en niet te verhongeren."

Satanta (Witte Beer) van de Kiowa's

Bron 7

“Eens heb ik gedacht, dat ik de enige was die erin volhardde de vriend te zijn van de blanke man, maar sinds zij gekomen zijn om ons onze tenten, onze paarden en al onze andere bezittingen afhandig te maken, valt het mij moeilijk de blanke mannen nog langer te geloven.”

Motavato (Zwarte Ketel)
van de Zuidelijke Cheyennes

Bron 8

“Een paar dagen later kwam de eerste groep van de Comanches, onder aanvoering van Tosawi, zich overgeven.

Toen hij voor Sheridan geleid werd, blonken Tosawi's ogen. Hij noemde zijn naam en voegde er iets in gebroken Engels aan toe. ‘Tosawi, goede Indiaan,’ zei hij.

Daarop sprak generaal Sheridan zijn onsterfelijk geworden woorden: “De enige goede Indiaan is een dode Indiaan.”

Bron 9

“Deze oorlog is niet hier in ons land begonnen; deze oorlog hebben de kinderen van de Grote Vader over ons gebracht, die gekomen zijn om ons land van ons af te nemen zonder te betalen en die in ons land zeer veel kwade dingen doen... Het was onze wens om hier in vrede te leven en dingen te doen, die ons volk ten goede komen, maar de Grote Vader heeft ons land gevuld met soldaten die slechts aan onze dood denken.”

Bron 10

Agent Colly aan gouverneur Evans: “Wij kunnen niet rekenen op de vredelievendheid van ook maar één Indiaan.

Ik geloof nu dat wat kruit en lood het beste voedsel voor hen is.”

Bron 11

Kolonel Chivington: “Naar de hel met iedereen, die met de Indianen sympathiseert ! Ik ben gekomen om Indianen te doden en ik geloof, dat het juist en eervol is om daarvoor alle middelen onder Gods hemel te gebruiken.”

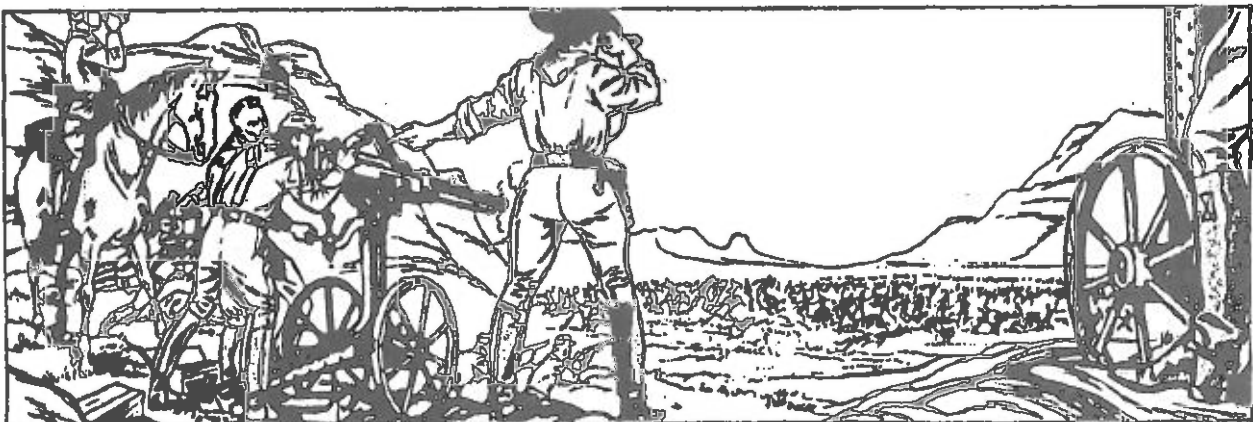
DEEL 2: DE SLACHTING BIJ ZANDKREEK

De onderstaande bronnen geven een verslag van een slachting die is aangericht onder Cheyenne en Arapaho Indianen bij de Zandkreek. De Indianen waren in onderhandeling met de blanken en verwachtten geen enkele aanval.

Bron 12

“Vanaf de kreek naderde een grote groep soldaten in snelle draf...in het dorp zelf heerste totale verwarring. Mannen, vrouwen en kinderen renden, vaak maar half gekleed, hun tenten uit en de vrouwen en kinderen gilden, toen ze de soldaten zagen en de mannen renden weer terug op zoek naar hun wapens... Ik keek naar de tent van het opperhoofd en ik zag, dat Zwarte Ketel een grote Amerikaanse vlag aan een paal gebonden had en met de paal in zijn handen voor zijn tent stond. De vlag wapperde in het grijze, winterse ochtendlicht. Ik hoorde hem tegen zijn volgelingen roepen, dat zij niet bang hoefden te zijn, dat de soldaten hen geen kwaad zouden doen. Toen openden de soldaten van twee kanten het vuur.”

George Bent; halfbloed die zich bij Indianen had aangesloten.

Een commandant geeft opdracht tot vuren.

Bron 13

“Witte Antilope (75 jaar) kwam naar ons toe om de commandant te ontmoeten. Hij had zijn armen geheven en riep “Stop! Stop!” Hij zei het in even duidelijk Engels als ik zou kunnen. Hij bleef staan, sloeg zijn armen over elkaar en werd neergeschoten.”

Medicijn-Kalf Beckwourth, mulat die 50 jaar met Indianen leefde, die gedwongen werd om gids voor de blanken te zijn.

Bron 14

“De vlaggen van Zwarte Ketel waren zo opvallend, dat ze absoluut gezien moeten zijn. Toen de troepen het vuur openden, renden de Indianen weg.. Ik denk, dat er bij elkaar zeshonderd Indianen waren. in denk, dat er 35 krijgers waren, en een aantal oude mannen, samen ongeveer zestig... Ik zag vijf squaws die zich in een greppel verscholen hadden. Toen de soldaten vlak bij hen waren, kwamen ze te voorschijn. Ze toonden dat ze squaws waren en smeekten om genade, maar de soldaten schoten hen zonder pardon neer... Mannen, vrouwen en kinderen werden zonder onderscheid afgemaakt. Dertig of veertig squaws hadden zich verscholen in een kuil; ze stuurden een klein meisje van ongeveer zes jaar, met een aan een stok geknoopte witte lap, uit de kuil naar buiten. Ze had nog pas een paar stappen gedaan, toen ze neergeschoten en gedood werd. Alle squaws in de kuil werden doodgeschoten... De squaws boden geen verzet. Alle doden die ik zag waren gescalpeerd. Ik zag een squaw met een ongeborn kind half uit haar opengesneden buik. Ik zag een meisje van een jaar of vijf dat zich in het zand verborgen had; twee soldaten ontdekten haar, trokken hun pistolen en schoten.”

(Robert Bent, halfbloed die gedwongen werd gids te zijn)

Bron 15

“Toen ik de volgende dag over het slagveld liep zag ik geen enkel lijk - man, vrouw of kind - dat niet gescalpeerd was, en in vele gevallen waren de lichamen op afschuwelijke wijze verminkt... Ik hoorde van een kind, dat in de voerbak van een wagen geworpen werd. Nadat ze een eindje gereden hadden lieten ze het op de grond vallen en omkomen.”

(Luitenant James Connor)

Opdracht 2: bronnen vergelijken / feiten en meningen

- Omschrijf in ongeveer 5 regels wat er bij Zandkreek is gebeurd.
- In welke 6 teksten van de bronnen 1 t/m 11 zie je dezelfde mentaliteit van de blanken als bij het gebeuren bij Zandkreek?
- Stel in bron 12 t/m 15 vast wat feiten zijn of gegevens die betrouwbaar overkomen.
- Stel dat jij een historicus was en jij moest een stukje schrijven over Zandkreek. Je moet daarbij betrouwbare bronnen gebruiken. Welke bron(nen) zou jij gebruiken? Motiveer je antwoord.

DEEL 3: SITTING BULL (ZITTENDE STIER)

Over Indianen bestaan veel ‘Indianenverhalen’; de waarheid is dan meestal ver te zoeken. Ook over een beroemd opperhoofd, Sitting Bull, zijn veel verhalen verschenen. Het ene verhaal verschilt nogal van het andere. Daarom een vergelijking tussen een stripverhaal en fragmenten uit het reeds eerder genoemde boek: “Begraaf mijn hart bij de bocht van de rivier”. Lees beide verhalen door en maak daarna de onderstaande opdrachten.

Opdracht 3

- Noem 6 verschillen tussen de beide verhalen.
- Noem 4 overeenkomsten tussen beide verhalen.
- Welk beeld krijg je van Sitting Bull als je het stripverhaal leest?
- Welk beeld krijg je van Zittende Stier als je het verhaal uit het boek “Begraaf mijn hart bij de bocht van de rivier” leest?
- Verklaar de verschillen tussen antwoord c en d.

Verhaal Zittende Stier

CANADA

De regering in Washington wilde graag dat Zittende Stier weer naar de Verenigde Staten kwam, maar daar wilde hij niets van weten: "U hebt mij weggejaagd uit het gebied, dat u mij nu wilt geven. Ik ben gekomen om hier te leven met deze mensen en ik ben van plan hier te blijven."

"De baillingen van Zittende Stier bleven vier jaar in Canada, en als de regering van dat land tegemoetkomender was geweest, zouden zij waarschijnlijk tot het einde van hun leven op de prairies van Saskatchewan gebleven zijn...De Canadezen boden de verbannen Sioux geen enkele hulp - zelfs geen levensmiddelen of kleren; en in de bitterkoude winters hadden de Indianen onvoldoende onderdak en te weinig dekens. Wild was schaars en er was nooit genoeg vlees, of huiden om kleren en tentzeilen van te maken. En nog meer dan de ouderen kregen de jongeren heimwee. 'We begonnen te verlangen naar ons eigen land, waar we gelukkig waren.'

Zittende Stier smeekte de Canadezen zijn volk een reservaat te geven, waar zij in hun eigen onderhoud konden voorzien." Hij kreeg het niet, waardoor steeds meer volgelingen van hem terugkeerden. "Op 19 juli 1881 stak Zittende Stier met zijn 186 resterende volgelingen de grens over, op weg naar Fort Buford. Hij droeg een gescheurd katoenen hemd, een gerafelde broek en een smerige deken. Hij zag er oud en verslagen uit toen hij zijn Winchester geweer aan de commandant afdroeg..Het leger sloot hem op in Fort Randall."

NOG MAAR EEN INDIAAN

"Veel stamhoofden en onderhoofden kwamen hem een bezoek brengen, wensten hem sterkte en bewezen hem eer. Journalisten kwamen hem interviewen. In plaats van verslagen en vergeten, zoals hij gedacht had, was Zittende Stier beroemd." Verschillende stamhoofden vroegen advies over verzoeken om grond door de blanken. "Zittende Stier adviseerde hen niet te verkopen; de Sioux konden geen land meer missen."

Vanwege zijn beroemdheid kwam Zittende Stier in Buffalo Bill's Wild West Show terecht, waarmee hij door de Verenigde Staten en Canada reisde. "In 1887 nodigde Buffalo Bill Zittende Stier uit hem te vergezellen op een tournee door Europa, maar het opperhoofd sloeg het aanbod af. 'Ik ben hier nodig,' zei hij. 'Het gerucht gaat dat men ons weer land wil afnemen.'" Na een jaar kwam er weer een commissie uit Washington, met het verzoek het grote Sioux-reservaat in zes kleinere reservaten op te splitsen en vier miljoen hectare vrij te geven voor blanke kolonisatie. "Zittende Stier en zijn volgelingen wilden het land, natuurlijk, voor geen enkele prijs verkopen. Het land was het dierbaarste op aarde voor hen."

Toch wist de commissie het voor elkaar te krijgen dat het merendeel van de stamhoofden het verdrag ondertekende. "Het was gebeurd. Het grote Sioux-reservaat was uiteengevallen in kleine eilandjes, die weldra door de vloed van blanke immigratie omspoeld zouden worden. Voordat Zittende Stier de plek kon verlaten, vroeg een journalist hem, hoe de Indianen zich voelden nu zij hun land hadden opgegeven. 'Indianen!' schreeuwde Zittende Stier. 'Er is nog maar één Indiaan. Ik!'"

Zittende Stier. Sitting Bull was een beroemd opperhoofd van de Sioux. Hij heeft een belangrijk aandeel gehad in de strijd bij Little Big Horn (1876) waar de Indianen generaal Custer versloegen en doodden (evenals 300 ruiters). Maar later moesten de Indianen toch het onderspit delven. Grote groepen Indianen werden gedwongen in reservaten te leven. Sitting Bull ging echter naar Canada.

GEESTENDANS

In de herfst van 1890 kwam Schoppende Beer op bezoek bij Zittende Stier. Hij bracht het nieuws over een Messias, Wovoka, die de godsdienstige beweging van de Geestendans gesticht had. Schoppende Beer had een pelgrimstocht gemaakt naar de Messias en hem gezien in de gedaante van een Indiaan. "Toen begon hij te dansen en allen dansten mee; de Christus zong, terwijl zij dansten. Zij dansten de Dans van de Geesten tot diep in de nacht."

De volgende dag werd hun de boodschap van de messias duidelijk gemaakt. "In het begin maakte God de aarde, en toen zond hij de Christus naar de aarde om de mensen te onderwijzen, maar de blanke mensen hadden hem verraden, hadden luttelkens op zijn lichaam achtergelaten, en daarom was hij teruggegaan naar de hemel. Nu was hij naar de aarde weergekeerd

als een Indiaan, en hij zou alles weer maken zoals het vroeger was, en beter.

In de eerste volgende lente, als het gras tot aan de knieën reikte zou nieuwe grond de aarde overdekken en alle blanke mensen bedelven, en het nieuwe land zou bedekt zijn met geurend gras en heldere krekens en bomen. Grote kudde van bizons en wilde paarden zouden terugkeren. De Indianen die de Dans van de Geesten dansten, zouden opgeheven worden in de lucht en daar blijven zweven, tot de golf van nieuwe aarde voorbijgetrokken was, en dan zouden zij neergelaten worden temidden van de geesten van hun voorvaders op de nieuwe aarde, waar slechts Indianen zouden leven."

"Hoewel Zittende Stier sceptisch was nodigde hij Schoppende Beer.. uit.. om hem de Dans van de Geesten te leren...In bijna elk Indiaans reservaat verbreidde de Geestendans zich als een prairiebrand bij stormwind. Opgewonden inspecteurs.. en legerofficieren.., probeerden de betekenis ervan te doorgronden. Het duurde niet lang of de Geestendans werd officieel verboden." "De Messias predikte geweldloosheid en broederliefde en riep tot geen andere actie op dan dansen en zingen. Hij zou de wederopstanding brengen. Maar omdat de Indianen dansten, raakten de agenten in paniek. Zij deden een beroep op de soldaten. En de soldaten kwamen...."

DOOD ZITTENDE STIER

Op 15 december 1890, kort voor zonsopgang, omsingelden 43 Indiase politiemannen de hut van Zittende Stier... Luitenant Stier-Hoofd, die de actie leidde, trof Zittende Stier slapend op de grond aan. Toen hij wakker was geworden keek het opperhoofd Stier-Hoofd ongelovig aan. "Wat wilt u hier?" vroeg hij. "U bent mijn gevangene," zei Stier-Hoofd. "U moet mee naar het agentschap."

Zittende Stier gaapte en ging overeind zitten. "Goed," zei hij. "Laat mij mijn kleren aantrekken en dan zal ik met u meegaan." Toen Stier-Hoofd uit de hut te voorschijn kwam zag hij, dat zich buiten de hut een groeiende groep Geestendansers verzameld had. Hun aantal was vier keer dat van zijn politiemannen. Vang-de-Beer, een van de dansers, liep op Stier Hoofd toe. "U zult hem niet meenemen!" schreeuwde hij. "Kom", zei Stier-Hoofd tegen zijn gevangene. "Luister niet naar hen." Maar Zittende Stier verzette zich en Stier Hoofd en Rode Strijdbijl waren genoodzaakt hem naar zijn paard te slepen.

Op dat moment wierp Vang-de-Beer zijn deken af en hief hij zijn geweer. Hij schoot op Stier Hoofd en trof hem in de zij. Terwijl Stier-Hoofd viel, probeerde hij zijn aanvaller neer te schieten, maar de kogel trof Zittende Stier. Bijna tegelijkertijd schoot Rode Strijdbijl Zittende Stier in het hoofd. Hij was op slag dood."

Sitting Bull

de spannende verhalen van oom Wim

ZO KOMT SITTING BULL IN 1888 IN LONDEN TERECHT MET HET CIRCUS VAN BUFFALO BILL. MAAR VOOR DE TIENDE VOORSTELLING EEN AANVANG NEEMT...

SITTING BULL IS ECHTER SLIM EN DAPPER. HJ BEGRUPT DE SITUATIE OOK...

DE STRJD IS VERLOREN! TERUGTREKKEN! WE BEGINNEN LATER WEL OPNIEUW!

HJ SLAGT ERIN, TERWIJL HJ ACHTERVOLGD WORDT, MET ZIJN BESTE STRJDEERS HET GEBIED VAN DE GROTE MERN BEREIKEN, DAN GAAT HJ DE CANADESE GRENZ OVER. DAAR VOELT HJ ZICH VEILIG...

HJ BEVINDT ZICH NU ONDER DE BESCHERMING VAN ENGELAND. MAAR NAARMATE DE TIJD VERSTRIJKT, WORDT ZIJN VERLANGEN NAAR AKTIE GROTER. STEEDS KOMEN ER GEHEIMZINNIGE BOODSCHAPPERS...

DE BLEEKGEZICHTEN DRINGEN STEEDS VERDER ONZE GEBIEDEN BINNEN. DE STAMMEN WILLEN DAT JE JE AAN HUN HOOFD STELT...

MAAR HOE? IK KAN HET NIET WEER OP EEN GEVECHT AANSTUREN!

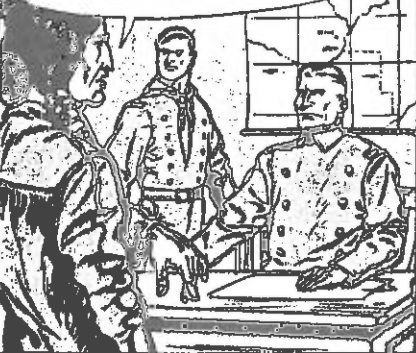
BEDENK EEN LIST!

EN ZO, OP EEN MORGEN IN HET JAAR 1881, VOOR HET GARNIZOEN VAN DE GRENZWACHT VAN BUFARD...

SITTING BULL! ALLEEN!

JA, IK BEN SITTING BULL. IK WIL DE VREDESPIJP MET U ROKEN EN ME AAN U OVERGEVEN!

VERTROUWEN DE BLEEKGEZICHTEN HEM? SITTING BULL WORDT DEZELFDE AVOND NOG GEVANGEN GEZET IN FORT RANDALL!

JE KAN VAN DIE SNOESHANEN NOOIT OP AAN! JE WEEET NOOIT WAT ZE IN HUN HOOFD HEBBEN...

GEULD HEBBEN! IK WACHT M'N OGENBLIK AF!

HJ WACHT TWEE JAAR ONDERWORPEN EN GEDWEE, ZODAT MEN HEM TEN SLOTTE VRIJ LAAT (1883), MAAR ZONDER ZIJN WARE GEEST TE KENNEN...

SITTING BULL, WE GEVEN U DE VRIJHEID TERUG!

WE GELOVEN DAT JE JE LIEVER ONDERWERPT DAN IN OPSTAND TE KOMEN!...

MAAR SITTING BULL VERTREKT ZONDER ZICH GEWONNEN TE GEVEN...

ONDERTUSSEN ZIJN DE INDIANEN DOOR HUN GEVECHTEN AANZIENLUK VERZWAKT. VELEN HEBBEN DE MOED VERLOREN. ANDEREN ZIJN IN DIENST VAN DE VUAND GETREDEN. ER ZIJN VEEL POLITIEKORPSEN, DIE ALLEEN UIT ROOD-HUIDEN BESTAAN. HET IS HET MOMENT NIET VOOR EEN GROTE REVOLUTIE, DIE DE STAM TOT EEN APARTE FEDERATIE ZOU MAKEN.

SITTING BULL BLIJFT ZICH TUSSEN DE BLANKEN BEWEGEN, MAAR IN HET GEHEIM STUURT HJ OVERAL BOODSCHAPPERS...

SITTING BULL!...

COLONEL CODY! BUFFALO BILL!...

IK VERTOON EEN FANTASTISCHE "WILD WEST SHOW". IK WIL AAN DE WERELD HET WILDE WESTEN EN ZIJN BEWONERS LATEN ZIEN. HET ZOU PRACHTIG ZIJN ALS JIJ JE BIJ ONS KON AANSLUITEN...

JIJ HEBT MI NOG NOOIT BEDROGEN. JIJ BENT HET ENIGE BLEEKGEZICHT WAARIN IK VERTROUWEN HEB.

ZE TREFFEN HEM ALLEEN AAN IN ZIJN HUT, MET ZIJN ZOON VAN ZEVENTIEN JAAR...

WAT WILT U?
WIJ KOMEN
U ARRESTEREN!

HET IS GOED, IK ZAL U VOLGEN. GEEF ME DE GELEGENHEID M'N PRONKGEWAAD AAN TE TREKKEN... EN MAAK M'N BESTE PAARD GEREED.

TIJD WINNEN. DE DAGERAAD BEGINT AL DOOR TE BREKEN. M'N MANNEN KOMEN VAN DE OORLOGSFEESTEN TERUG.

SITTING BULL MAAKT ZICH ZO LANGZAAM MOGELIJK KLAAR... EN ALS DE DAG AANBREEKT...

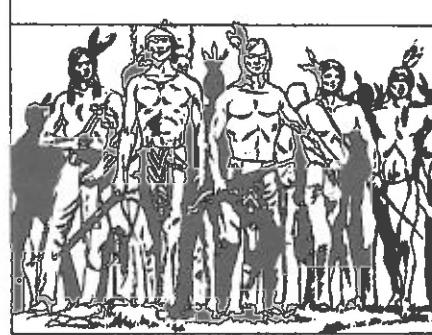
IK BEN KLAAR!

EN TERWIJL MEN HEM MEENEEMT, ROEPT ZIJN ZOON...

VADER, U HEEFT GEZWOREN DAT U ZICH NOOIT MEEK AAN DE BLEEKGEZICHTEN ZOU OVERGEVEN!...

MAAR NEE, SITTING BULL ZAL ZICH INDERDAAD NOOIT MEER AAN DE BLEEKGEZICHTEN OVERGEVEN! ZIJN STRIJDERS KOMEN JUIST, GEWAPEND EN VECHTLUSTIG, TERUG VAN DE OORLOGSCEREMONIEËN...

HET DAPPERE OPPERHOOFD SLAAKT EEN LAATSTE STRUJKREET...

DOOD AAN DE INDRINGERS !!!

VAN ALLE KANTEN WORDT ER GESCHOTEN. ER VALLEN VEEL DODEN EN GEWONDEN. LUITENANT BILL HEAD KAN NOG DE KRACHT OPBRENGEN OM SITTING BULL NEER TE SCHIETEN...

TERWIJL OP HETZELFDE MOMENT SERGEANT RED TOMOHAWK ZIJN PISTOOL OP HET SIOUX OPPERHOOFD RICHT, ALVORENS OOK HIJ WORDT GETROFFEN... ALLE DRIE STORTEN ZIJ NEER...

EN ZO STERFT, OP 15 SEPTEMBER 1890, ALS DE ZON IN DE PRAIRIE OPGAAT, HET GROTE OPPERHOOFD SITTING BULL, DIE ZIJN GEHELE LEVEN GESTREDEN HEEFT VOOR DE VRIJHEID VAN ZIJN RASGENOTEN...

ANTWOORDEN LESBRIEF ONDERGANG INDIANEN NOORD-AMERIKA

1. a. Hebzucht: bron 1, 7
Grondbezit: bron 2, 6
Cultuurverschil: bron 3,
Superioriteitsgevoel: bron 4, 8, 10, 11
Misdaden blanken: bron 2, 4, 5
  - b. bron 1, 8, 10 en 11
  - c. - bescherming van eigen blanke gouddelvers(bron 1)
- vijandige indianen(bron 10)
  - d. - blanken willen hun land, bezit en leven(bron 2, 5 en 9)
- blanken willen hen hun levenswijze opdringen
(bron 3)
  - e. Niet zo erg, omdat ze uit één bron(boek van Brown) van één partij(indianen) komen. Een visie van de blanken er naast zou eerlijker zijn. Misschien kwam je dan wel tot dezelfde conclusies, maar dan op grond van verschillende bronnen van beide partijen.
2. a. Bij Zandkreek werden Cheyenne en Arapaho Indianen onverwachts overvallen door soldaten van de Amerikaanse regering. Tijdens dit gevecht werden door de soldaten veel Indianen op brute wijze vermoord. De Indianen waren niet in staat zich te verdedigen.
  - b. Bron 2, 5, 8, 9, 10, 11.
  - c. Bron 12: soldaten naderen - verwarring - Zwarte Ketel wapperde met vlag roepende niet bang te zijn
- soldaten openen vuur op alle indianen
Bron 13: geheel feitelijk omdat dit in de bron wordt bevestigd door: "duidelijk Engels".
Bron 14: Vlag Zwarte Ketel (zie bron 12) - wegrekken na het vuren (zie bron 13) - soldaten schoten vrouwen en kinderen neer en scalpeerden (zie ook bron 15).
Bron 15: tot aan "Ik hoorde..." betrouwbaar, daarna 'van horen zeggen'.
  - d. Bron 15 omdat deze 'blanke bron' objectiever is dan andere bronnen
Voordeel andere bronnen is dat ooggetuigen aan het woord zijn en in bron 15 iemand die dag later kwam. Nadeel van bron 12 - 14 is dat ze subjectief zijn. Echter, de bronnen maken over het algemeen een betrouwbare indruk: 1. geven veel details; 2. bevestigen elkaar; 3. spreken elkaar niet tegen.
Conclusie: alle bronnen bruikbaar.
3. a. STRIP:
    1. Indianen vragen terugkomst Sitting Bull
    2. Terugkomst is een list van Sitting Bull om de strijd te beginnen.
    3. Sitting Bull gaat op tournee in Europa
    4. Indianen roffelen oorlogstrom/krijgsgehuil
    5. Indianen houden oorlogsfeesten
    6. Sitting Bull slaakt strijdkreet; heeft bewust op strijd aangestuurd.VERHAAL:
    1. V.S. vragen terugkomst
    2. Zittende Stier moet vanwege armoede terug
    3. Zittende Stier weigerde tournee Europa
    4. Indianen voor geweldloosheid ipv oorlogstrom
    5. Geen oorlogsfeesten, maar geestendans
    6. Zittende Stier door samenloop van omstandigheden gedoodVerder zijn er nog veel detailverschillen omtrent namen e.d. Misschien is het goed om leerlingen te wijzen op significante verschillen !
  - b. Uit Canada - gevangen - Wild West Show - ontevredenheid Indianen vanwege opdringen blanken en afnemen land - Zittende Stier wordt gedood.
  - c. Opperhoofd dat de andere Indianen opzette tot een gewapende opstand tegen de blanken.
  - d. Opperhoofd dat de Indianen leidde in verzet tegen de blanken, maar niet opriep tot gewapend verzet. Hij liet toe dat Indianen hun ontevredenheid uitten in de geestendans en daar hun troost zochten.
  - e. * Stripverhaal vanuit blanke visie geschreven (een goed voorbeeld daarvan is de interpretatie van de geestendans; oorlogsfeesten)
* Stripverhaal gebaseerd op legenden (sterke verhalen) wat commercieel ook aantrekkelijk is. Bovendien in strip geen ruimte voor nuances.
* Verhaal komt uit een boek dat de ondergang van de Indianen wil beschrijven vanuit de Indiaan. Daarom komt in dit boek het Indianenverhaal naar voren.

“Door een zuren appel moeten bijten om bij een zoeten te komen”

Negentiende eeuwse immigranten in bron en prent

dr. J.L. Krabbendam

In de periode tussen de onafhankelijkheid van de Verenigde Staten van Amerika en het einde van de Eerste Wereldoorlog emigreerden 36 miljoen mensen naar de Nieuwe Wereld, waaronder 180.000 Nederlanders. De grote stroom Nederlanders kwam in het midden van de jaren 1840 op gang. Als ze veilig aankwamen schreven ze een brief naar huis. Door die brieven te lezen kan je een gedeelte van de reis meemaken en ontdekken hoe dat veranderde. Ook geven deze brieven je een idee wat er voor de emigranten veranderde. Hieronder is een aantal brieven afgedrukt uit verschillende perioden in de spelling zoals ze geschreven zijn.

Niet iedereen reageerde positief op het verschijnsel landverhuizing, niet in Nederland en niet in Amerika. Verschillende spotprenten waren in omloop. Daaraan kan je zien welke ideeën en misverstanden er over immigratie waren. Gelukkig namen sommige prenten het op voor de immigranten.

Daar het heden heel schoon weder is en het schip niets verder komt, vat ik andermaal de pen op om U iets te schrijven. Het is U wel bekend, dat wij uit N[ieuwe] Diep Zondag 4 April in Zee gevaren zijn. Het was geene gunstige wind - vlak in de Wind lag onze Koers, het duurde niet lang of de zoo zeer gevreesde Zeeziekte brak uit... De wind bleef ons tegen - het wierd zeer onstuimig, en daar wij altijd gehoord hadden dat het hier zeer gevaarlijk was, en voornamelijk des nachts wanneer alles rondom duister is, ging mijne Ziele uit tot God, die ons alleen konde bewaren, en een veilige schuilplaatze is in alle nood en gevaar. De Een zag den anderen aan: zouden wij zeggen dat wij dien stap niet hadden moeten doen, waren de gevaren, welke aan eene Zeereis verbonden waren, niet eenigzins in overweging genomen...

Zondag 11. was het mooi weder... Den 30sten hadden wij oostenwind, doch zoo stil, dat wij weinig voortkwamen... De maselen op het schip aan de kinderen waren gezegend, in 8 dagen waren zij van en op het Dek, ze hebben zich op de Reis vermaakt en wisten van geen ellende noch gevaar. Den 10. 11 en 12. hadden wij zoodanige stilte,

dat wij in de Golfstroom 45 duitze Mijlen agteruit dreven. Den 17 mooy weer, er deed iets land int verschiep op. Half twaalf voormiddaags kwam er een Loods aan boord, en des avonds kwamen wij aan de Kust van America... Een land, door den Schepper in de natuur zoo rijkelijk verzierd, dat mijn pen niet in staat is het te beschrijven. Het geld ook hier: Komt en ziet. Des avond voor anker, en nu kwam de Doctor aan boord of er ook zieken waren - niemand. Looft den Heere!... Des morgens 19. kwam eene klijne Stombot,.. en sleepte ons aan wal voor Nieuwuyork.

Alles krieoelt en wemelt hier om de Stad van Stomboten (en) andere vaartuigen, dat ik nooit zoo iets mij konde voorstellen. Het duurde niet lang of wij hadden een zwerm van bedriegers aan boord: Duitschers, Hollanders. Allen lieten wij praten, zonder iets toe te zeggen. Toen kwam P. Hodenpeil, Agent van het hollandsche genootschap met een brief van ds Scholte, die zich alreeds hier bevond, om met hem te gaan, en nu had ik zekerheid en stapte met Jan vooreerst aan wal.

Uit: J. Stellingwerff, *Amsterdamse Emigranten*, 73-77.

Opdracht 1

Brief van D.A. Budde aan J.A. Wormser, mei 1846.

Lees nevenstaande brief en beantwoordt de volgende vragen:

1. Hoe lang duurde deze reis van Nieuwe Diep (Den Helder) tot New York?
2. Welke 3 tegenslagen hadden de reizigers?
3. Waren de landverhuizers goed voorbereid? Leg uit waarom wel of waarom niet.
4. Welke emoties toont de schrijver?

Opdracht 2

Uit: W. Lagerwey, *Neen Nederland 'k vergeet u niet* (Baarn 1982), 54.

De kermisprent op de volgende pagina was in omloop in 1846.

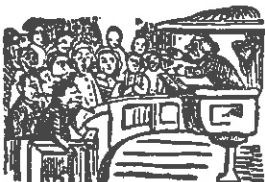
1. Wat was de publieke opinie over de motivatie van de landverhuizers?
2. Welk beeld wordt er geschapen van het gedrag van de landverhuizers?
3. Acht de maker van deze prent emigratie een goed plan? Verklaar je antwoord.
4. a. Als je de boodschap van de prent vergelijkt met de inhoud van de brief van Budde, heeft de prent dan gelijk? Antwoord motiveren.
b. Waarom zou iemand deze prent gemaakt hebben?

EENE KERMISPRENT.
 WAAROP WORDT VOORGESTELD
HET DROEVIG RELAAS DER MISERIEN
 OP EENE REIS VAN
GEESTELIJKE LANDVERHUIZERS

NAAR

Nieuw **Wijlekkerland.**

„Wie gaat er med naar het nieuwe Kanada?”

„Daarheen! daarheen! trekt ons het hart, o vader Onrust, heen!”

„Het is er die Groenlandsche straatjes zoo dikwijls ten einde gegaan!”

„Amerika's land van ons verlangen!”

Een loof en loof van 12 jaar gaan in Amerika sterren, loof ter uit verandering.

Een tafereel aan boord.

Geestelijke conjunctie..

Kolonisatie door populatie.

Aankomst

Ontscheping.

Verdoeling bij het taf.

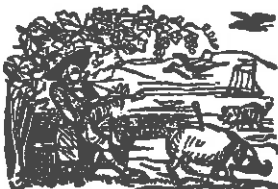
Het afbranden eener prairie.

Verwijl de man op het land werks, overloofd een loewe vrome vrouw, en voeft een lammergier zijn kind weg.

Baan onder den wijngaard.

Geestelijke verwarring en spraken en talen.

Ondergang der kolonie.

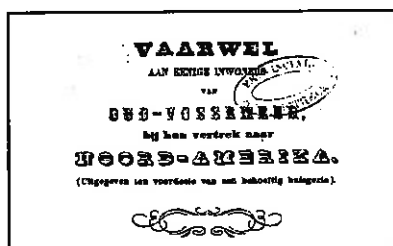

Hoe men destijds de spot dreef met Van Raalte's volgelingen.

Opdracht 3

Vergelijk de kermisprent met het gedicht hiernaast uit 1852.

1. Welke motieven om te emigreren keurt dit gedicht goed?
2. Waarin komt het gedicht overeen met de prent?
3. Welk van de twee is meer realistisch? Hoe zou dat kunnen komen?

Titelblad

Vaart dan well dat is het woord,
Dat gij ieder uur thans hoort,
Nu de stond begint te naadren
Gij den ergrond van uw vaadren
Gaet verwisselen voor een oord,
Dat door nieuweid zoo bekoort.

Waarheid is't, de sterveling,
Haakt vaak naar verandering
Op zijn reize door dit leven.
Somtjids kan't wat beters geven,
Maar ook dikwijls vindt men niet,
Wat ons toelacht in 't verschiet.

O! Bedenkt het toch ook veel,
Dat in 't nieuwe werelddeel,
Bij de bloemen, die er bloeijen,
Ook wel doornen kunnen groeijen;
Want de voor- en tegenspoed,
Wiss'len steeds als eb en vloed.

Maar zoo gij dit hebt bedacht,
En niet al te veel verwacht;
Rijp'lijk ook mogt overwegen,
Dat aan ieder oord, Gods zegen
Werkzaamheid en deugd beloont,
't Zij ge in Oost of Westen woont.

Als slecht lotsverbetering
Dringt tot uw verandering,
Om voor eigen huisgezinnen
't Brood, in eerlijkheid, te winnen,
En uw hart daarbij gevoelt,
Dat, wat deugd en pligt bedoelt.

Ja! voldoet dan aan uw' lust,
Reist naar de overzeesche kust,
Scheept u in met vrouw en kind'ren,
Niets moge op uw' reistogt hind'ren.
Vindt na veil'gen overtogt
Dat wat gij er zoeken mogt.

Vrienden! vaart dan allen well
Schikt u naar Gods wijs bestel,
Op de paden van uw leven,
Moge voorspoed u omgeven,
En treffe u ook ongeval
Hoopt, dat God het wenden zal.

25 maart 1852 K.v.d.H.

Uit:
Pamflet Zeeuwse Bibliotheek
Middelburg.

W.H. de Lange, die in 1873 uit Deventer naar Grand Rapids Michigan emigreerde, schreef later:

Het voedsel was zeer slecht, 12 dagen hebben wij beschimmeld brood gehad en in de maand july kregen we slechte aardappelen met zuurkool of erwtensoen, beide met bedorven Amerikaans spek. Hierbij kwam dat mij een pak goed in Rotterdam ontstolen was, waarin al onze levensmiddelen en andere artikelen waren, die we eerst misten bij het afvaren zodat er geen gelegenheid meer was om nog wat te kopen, derhalve hebben wij volkomen armoede geleden, dus met recht door een zuren appel moeten bijten om bij een zoeten te komen. 27 dagen hebben wij op zee doorgebracht, zodat het een blij moment was toen we de berg van Jersey in het oog kregen hetwelk een heerlijk gezicht was. Toen we in New York (of gelijk sommige overgeleerde Hollanders het noemden Nieuw Urk) aankwamen was het opnieuw drukte om onze goederen die gelost en geinspecteerd moesten worden. 24 uren hebben we aldaar doorgebracht en er niet veel van kunnen zien door de drukte met onze goederen, maar ze is groot vuil en rusteloos...

Eindelijk kwamen we na 2 x 24 uren sporens gelukkig in Grand Rapids aan.... Wij werden met vreugde aan een welvoorzien dis

ontvangen en ik zag wel dat er alhier geen gebrek was zodat ik moed schepte. Na enige dagen uitgerust te hebben bracht ik mijne kerkelijke attestatie bij de kerkeraad der Ware Gereformeerde kerk en hoewel er reeds 7 sollicitanten waren, werd mij het voorstel gedaan om onderwijzer te worden voor \$ 10 per week. Ik moest de kinderen zover brengen dat ze Hollands konden lezen en schrijven, het overige leerden ze op de Engelse school.... Ik heb dan ook de dag na mijn 48ste verjaardag de school geopend met ruim 100 kinderen... Wanneer ik een avondschool wil beginnen wordt mijn salaris nog ruimer. Mijn oudste zoon werkt bij een kleermaker en verdient 1 dollar per week...

Laat ik nu met een paar opmerkingen eindigen. Ik zag veel schraal vee hoewel de grond heel goed is. De natuur levert niet veel schoons op. Men ziet bijna geen bloemen behalve 's zondag in de kerk, die in een bloementuin veranderd schijnt te zijn ik bedoel op de hoeden van de ladies. Vogels ziet men hier weinig en die er zijn fluiten niet maar schijnen rood van verdriet, of geel of blauw. Er is druk gerij, als men naar buiten ziet, ziet men wel 12 a 14 rijtuigen."

Uit: H.J. Brinks, Schrijf spoedig terug (Baarn 1978), 17-18.

Opdracht 4

1. Waaruit blijkt dat deze brief door een latere immigrant is geschreven vergeleken met brief 1?
2. Wat kun je uit de brief opmaken over de reden voor emigratie?
3. Wat vindt de schrijver goed en wat valt tegen? Past hij in het beeld dat de kermisprent van de landverhuizer geeft? Licht je antwoord toe.

Opdracht 5

Brief van ds. Bernardus de Beij uit Chicago aan P.A. Lanting in Middelstum, 1 april 1870, twee jaar nadat hij geëmigreerd was.

Brief van ds. Bernardus de Beij uit Chicago aan P.A. Lanting in Middelstum, 1 april 1870, twee jaar nadat hij geëmigreerd was.

Uw brief van 14e maart hebben we den 31 in welstand ontvangen. Wij verblijden ons altijd met een lettertje uit het oude land al is daar ook niet veel nieuws. Gij moest ons voor het minst elke maand een briefje schrijven en van de aantekeningen die gij in de dertig dagen hadt gemaakt over het wetenswaardige... Ik heb Middelstum lief en zal het nooit vergeten. Het is de plaats waar mijn meeste Ebenhaëzers zijn, waar ik mijn meeste evangeliekinderen heb geteeld, waar onverbreekbare banden zijn, waar ik geworden ben dat ik ben, waar mijn grootste broederschap heeft geleefd en leeft en waar gebeurd zijn ontelbare voorvallen die mij Middelstum onvergetelijk maken...

Mijne vrouw leeft in arendsjeugd en smaakt het goede. Willem gaat Docter worden. Ik denk van hem het goede. Hij zal met juny te huis komen en zijne studie in Chicago

volbrengen. Een Amerikaans professor, die ons om niet bedient, zal hem in zijne classe hebben. De andere kinderen zijn gezond, leeren goed en spreken met elkander niets dan op het Engelsch. Verbaasd zoudt gij staan als gij eens hier waart. Zijt gij zoo bang voor de Oceaan? Och, dat beteekend niet voor een kajuitpassagier. Ik weet niet meer hoeveel duizenden Americanen in 1869 Europa uit plezier bezocht hebben. Geld hoeft gij het niet om te laten als gij het ten minste niet te lief hebt. Ook onze finantien zijn hier veel beter dan in Nederland. Wij hebben 10% dat telt nogal wat op. Ik heb voor \$800.00 heemsteden gekocht waaraan ik gemakkelijk 25 percent kan winnen. Die hier met niets komen kunnen nog wat worden. Die hier geld heeft kan veel doen. Indien zulk lui als gij hier waart gij zoudt binnen weinige jaren rijk zijn. Het is zoo, indien men hier een weinig genaturalizeerd is is het hier een land van onuitsprekelijk veel vooruitzicht en genot. Dat bange zorgen kent men niet.

Uit: privécollectie.

Opdracht 6

In het begin van deze eeuw maakten twee Italiaanse jongens uit Napels de overtocht naar Amerika als stokers op een schip. Op creatieve wijze moesten ze ervoor zorgen dat ze niet teruggestuurd zouden worden:

We gingen allemaal aan land op een eiland en de bazen zeiden dat Fransesco en ik terug moesten gaan omdat we niet genoeg geld hadden, maar een man die Bartolo heette kwam naar voren en vertelde hen dat we broers waren en dat hij onze oom was en voor ons zou zorgen. Hij bracht twee andere mannen mee die zwoeren dat ze ons uit Italië kenden en dat Bartolo onze oom was. Ik had geen van hen ooit eerder gezien, maar toch, Bartolo zou mijn oom kunnen zijn, dus ik zei niets. De bazen van het eiland lieten ons met Bartolo meegaan nadat hij de eed had afgelegd.

Uit: Hamilton Holt, (ed.), *The Lifestories of Undistinguished Americans*. With a New Introduction by Werner Sollors. (New York 1990), 34.

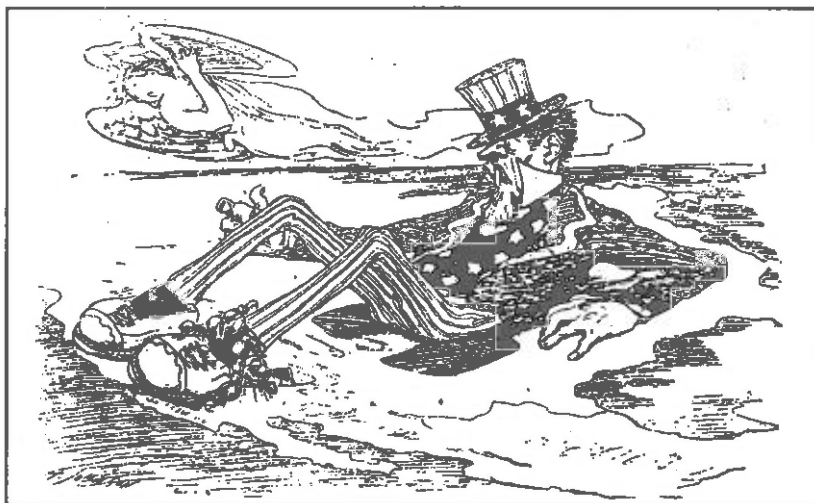
Geef antwoord op de volgende vragen met gegevens uit de brief.

1. Waaruit blijkt dat dit gezin snel assimileert?
2. Hoe staat de schrijver tegenover het oude land en tegenover de nieuwe wereld?
3. Hij roept zijn oude dorpsgenoten op om ook te komen (kijken). Welke 2 aantlokkende vooruitzichten geeft hij hiervoor?

1. Waaruit blijkt dat er maatregelen zijn ingevoerd om de immigratie te beperken?
2. Waarin verschilt dit verslag van de eerdere brieven?

Opdracht 7

Wat wil de tekenaar met deze cartoon zeggen? Gebruik voor je antwoord gegevens uit de cartoon.

Uncle Sam met kriebelende "geeltjes"

Rijken met schaduw van landverhuizers achter zich

Opdracht 8

1. Leg aan de hand van een of meerdere gegevens uit de cartoon uit welk standpunt de rijke heren innemen tegenover het immigrantenprobleem?
2. Leg aan de hand van gegevens uit de cartoon uit wat de tekenaar met zijn tekening wil uitbeelden.

Antwoorden

Opdracht 1

1. van 4 april tot 19 mei (44 of 45 dagen)
2. storm, tegenwind, ziekte, bedriegers.
3. Nee, ze hadden de reis onderschat, Ja, ze lieten zich niet ompraten door bedriegers en hadden goede afspraken gemaakt.
4. Teleurstelling en twijfel over de reis en grote blijdschap als ze aankomen, verbazing en geloofsvertrouwen.

Opdracht 2

1. Misleiding door predikanten uit onrust en gemakzucht (Luilekkerland).
2. Ze zijn naïef en te goed van vertrouwen, ze zijn onvoorzichtig en belust op het botvieren van hun lusten.
3. Nee, het is niet goed voor de zeden en het project is tot mislukken gedoemd.
4. a. Wel in de zin dat velen de problemen van emigratie onderschatten, maar niet in de zin dat er alleen sprake van domheid was of van slechte motieven. De voorbereidingen waren serieus.
b. Er was weinig ervaring met emigratie en er waren avonturiers onder de emigranten. De prent kan een waarschuwing zijn tegen overmoed.

Opdracht 3

1. Lotsverbetering voor het gezin
2. Het waarschuwt dat niet alles goud is wat er blinkt en dat iemand die uit zucht naar verandering emigreert wel eens teleurgesteld zal raken.
3. Het gedicht, want het laat evenwichtig zien dat er risico's aan emigratie verbonden zijn, maar dat het de moeite waard kan zijn als er hard en eerlijk gewerkt wordt, en dat waren de meeste landverhuizers wel van plan. Omdat het enige jaren na de eerste golf emigranten is geschreven, waren er al goede berichten uit Amerika overgekomen, maar ook verslagen van tegenslag.

Opdracht 4

1. De reis verloopt sneller, hij reist direkt door naar Michigan waar hij in een gemeenschap wordt opgenomen.
2. Waarschijnlijk economische verbetering, want het eerste wat hem opvalt is dat er geen gebrek wordt geleden en hij vindt geld heel belangrijk.
3. Hij is enthousiast over de economische vooruitzichten, maar teleurgesteld over de omgeving, wellicht toont zich hieruit al heimwee.

Opdracht 5

1. - kinderen spreken Engels ("Spreken met elkander niets dan op het Engelsch").
- de schrijver investeert in boerderijen ("Ik heb voor \$800.00 heemsteden ..... 25 percent kan winnen")
- hij gelooft in de Amerikaanse droom om vooruit te komen. o.a. ("indien met hier een weinig genaturaliseerd is is het hier een land van onuitsprekelijk veel vooruitzicht en genot. Dat bange zorgen kent men niet")
2. Hij mist Nederland omdat daar zijn verleden ligt ("Het is de plaats waar... onvergetelijk maken...), maar de toekomst ligt in Amerika. ("Die hier met niets komen..... kent men niet")
3. - Het reizen vormt tegenwoordig geen probleem meer. De overstek betekent niets voor een "kajuitpassagier". Er staat in de tekst "Zijt gij zoo bang voor de Oceaen? Oeh, dat beteekend niet voor een kajuitpassagier"
- Je kunt in Amerika rijk worden. Er staat in de tekst o.a. "Die hier met niets komen kunnen nog wat worden"

Opdracht 6

1. De immigranten moeten geld hebben en een verzorger. Er moet een eed worden afgelegd.
2. De jongens gaan op de bonnefooi, terwijl de eerdere immigranten een duidelijk doel hadden.

Opdracht 7

- Oom Sam (V.S.) ontwaakt verschrikt (zie gezicht) uit een zoete vredesdroom (engel) als hij merkt dat Aziaten (gele Japanse mieren) hem lastig vallen.
- Dit "lastig vallen" kun je op 2 manieren interpreteren:
- Aziatische immigranten bedreigen met hun andere cultuur het christelijke karakter van Amerika.
  - Japan, met hun economische expansie (na W.O.II) bedreigt de Amerikaanse markt, omdat Japan wel protectionisme hanteert, maar de V.S. niet. Japanse producten mogen in de V.S. wel op de vrije markt aangeboden worden, terwijl dat voor Amerikaanse in Japan niet het geval is.

Opdracht 8

1. Zij willen een stop op de immigratie. Ze staan op de wal de landverhuizers tegen te houden. De middelste man gebruikt er zelfs zijn twee handen voor.
2. Hij vindt het tegenhouden van nieuwe immigranten schijnheilig, omdat ze zelf, nu rijk (zie kleding) ook als arme sloebbers begonnen zijn (zie schaduwen). Zij gunnen kennelijk anderen niet wat ze zelf hebben (verworven).

De Verenigde Staten (1787-1914): Samenleving op de rails

- Een sectie-overschrijdende aanpak:
- een historisch thema met een literaire "couleur locale"
- een "engelse" boekenlijst met een historische achtergrond

Bovengenoemde titel is het onderwerp voor het examen geschiedenis en staatsinrichting 1996 en 1997. Dit onderwerp biedt een riant gelegenheid voor participatie van andere vakken. Voor de hand liggend zijn de vakken Engels en Aardrijkskunde.

In dit artikel wil ik de lans breken voor de sectie-overschrijdende aanpak van dit onderwerp. Zeker naar het vak Engels bij het onderwerp literatuur in de bovenbouw kan deze aanpak handen en voeten krijgen.

De ontwikkeling van Amerika tot een wereldmacht heeft zich etappe-gewijs voltrokken, d.w.z. de zogenaamde cultuurbrengers breidden zich steeds verder over het land uit. Zo gauw er sprake was van een "gesettled" zijn, kwam er ook aandacht voor culturele activiteiten, waaronder de literatuur een leidende rol heeft gespeeld. Was dit eerst van orale aard (tall tales), al spoedig werd het te boek gesteld en naarmate het intellectuele niveau op een hoger plan kwam d.m.v. onderwijs (Harvard College, werd al in 1636 gesticht en pas later een University) begon de literatuur een belangrijkere rol te spelen. Het moet voor ons "Engelsen" een uitdaging zijn om via de literatuurlessen de stof, die bij geschiedenis behandeld wordt van een literaire "couleur locale" te voorzien.

Omdat het onderwerp een tamelijk lange periode omvat, is het natuurlijk onmogelijk een bepaalde episode eruit te lichten, hetgeen geenszins betekent dat de periode in z'n geheel ongeschikt zou zijn voor een literaire benadering. Na enig snuffelen zijn er voldoende literaire werken die een beeld geven van de tijdgeest d.m.v. het belichten van de culturele, maatschappelijke en economische verhoudingen. Om grip op de hele periode te krijgen is die verdeeld in 3 tijdvakken.

drs. M. Kleingeld

I. De periode 1787-1830

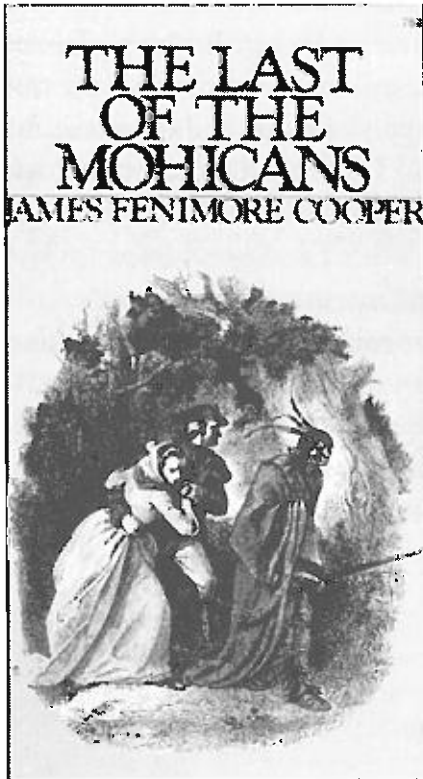
Puriteinse invloed (geloof in de bijzondere status van Amerika en het individu)

Kunnen we nu pas na 1810, en dan nog ten dele, van een eigen gezicht van de Amerikaanse literatuur spreken, dan laat dat onverlet dat in de periode daarvoor menig (literair?) werk geschreven is. Vaak waren dat geschiedbeschrijvingen of dagboeken. Deze werken waren vooral van Puriteinse hand, met het doel in eerstgenoemde te zoeken naar de wil van God en bij laatstgenoemde ging het om het doen van zelfonderzoek. Dit zoeken vond zijn oorsprong in de leer van de predestinatie, die de Puriteinen ertoe aanzette om te zoeken naar tekenen die op Gods bedoelingen kunnen wijzen. Het Puritanisme kenmerkte zich hoofdzakelijk door a) de overtuiging dat Amerika een bijzondere status heeft en b) het belang dat zij hechten aan het individu en diens verantwoordelijkheid. Karakteristieken die nog altijd, zij het in de geseculariseerde vorm van onbegrensde mogelijkheden en democratische vrijheid, voor een groot deel het Amerikaanse denken bepalen.

*Pilgrim Fathers in hun vaderland
op weg naar de kerk.*

Voorkant van 'The last of the Mohicans' (1826)

James Fenimore Cooper (1789-1851): "Leatherstocking Tales" bestaande uit "The Pioneers" (1823), "The Last of the Mohicans" (1826), "The Prairie" (1827), "The Pathfinder" (1827) en "The Deerslayer" (1841).

Deze romans lijken oppervlakkig gezien avonturenverhalen, hoewel vragen over het wezen en de functie van de Amerikaanse democratie centraal staan. Bijna onopgemerkt presenteert Cooper tegenstellingen tussen vertegenwoordigers van de massademocratie, vaak Yankees, en figuren die voor hem de natuurlijke aristocratie belichamen, zoals de blanke jager Natty Bumppo, de held van de vijf "Leatherstocking Tales". De Yankees verdenkt Cooper ervan vulgair, hypocriet en geldbelust te zijn (eigenschappen, die Yankees over het algemeen toegeschreven werden waren: schraperigheid, een zekere onscrupuleusheid in het zaken doen, materialisme en dat alles onder het mom van vroomheid). De natuurlijke aristocraten, die Coopers sympathie hebben, trekken uiteindelijk aan het kortste eind.

In deze boeken heeft Cooper zijn jeugdherinneringen aan het leven op de rand van de wildernis, de zogenaamde "frontier" verwerkt. Dit heeft vele Amerikaanse schrijvers geïnspireerd wat heeft geresulteerd in meerdere "frontier"-verhalen, waarvan Mark Twains "Huckleberry Finn" wel de bekendste is. Uit deze verhalen is een aardig beeld te destilleren van de leefwijze van de beschreven gemeenschappen.

In de "Leatherstocking Tales" heeft Cooper geen chronologische volgorde aangebracht, zodat het mogelijk is dat Bumppo in "The Deerslayer" jonger is dan in het veel eerder gepubliceerde "The Pioneers". Als we echter Bumppo's levensloop volgen, dan zien we dat hij steeds verder naar het westen wegtrekt, opgejaagd door de golven kolonisten vanuit het oosten. Zijn beeld van de Indianen is wat optimistisch. Bumppo's vrije en moreel superieure leven en dat van de hem vriendelijk gezinde Indianen voert de boventoon. Er zijn ook kwaadwillende Indianen, maar in de wereld van Cooper staan die meestal onder de corrumperende invloed van de blanken.

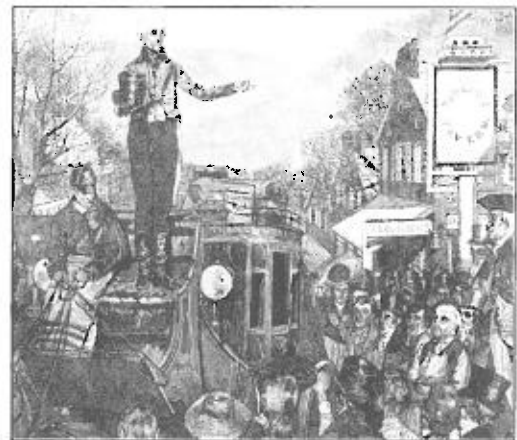
II. De periode 1830-1869

Geloof in Amerika's democratie en onbegrensde mogelijkheden

In 1828 werd Andrew Jackson president. Zijn verkiezing luidde twee belangrijke ontwikkelingen in. In de eerste plaats versnelde hij het proces van democratisering. De bedenkingen die een vorige generatie politici tegen de massademocratie had gehad (en die tijdgenoten zoals Cooper nog steeds hadden) waren tekenen van een ondemocratische instelling.

Een tweede gevolg van zijn verkiezing was dat de aandacht naar het westen werd verlegd. Het westen werd de focus voor de ideologie van de onbegrensde mogelijkheden. De rusteloze Yankees uit New England waren al dik ten westen van de Missouri-rivier opgeschoven. En het Amerikaans imperialisme werd gemaskeerd door het in 1845 bedachte en daarna gretig gehanteerde begrip Manifest Destiny, een versie van de Puriteinse zendingsdrang: het was de historische plicht van de Verenigde Staten hun democratie en beschaving uit te breiden.

Vanwege de enorme stroom immigranten uit verschillende Europese culturen was er maar één culturele factor die goeude families uit Boston, "homesteaders" uit het verre westen en de vele immigranten kon samenbinden: het geloof in Amerika, in de Amerikaanse ideologie van democratische vrijheid en onbegrensde mogelijkheden. Dit geloof bereikte een hoogtepunt in de jaren veertig en vijftig van de negentiende eeuw.

President Jackson op verkiezingstournee

Negertafereeltje voor hut

A. Het Zuiden en haar mythe van volmaaktheid

Over het algemeen kan van de eerste periode van de republiek gezegd worden dat de schrijvers uit het Noord-oosten kwamen en de politici uit het Zuiden. Het Zuiden was sterk op Engeland georiënteerd, had geen culturele centra (in Engeland werd de universitaire opleiding gevolgd) en was relatief dun bevolkt. Op de plantages ging alles zo zijn gangetje.

Had de slavernij bij de Onafhankelijkheid geen rol gespeeld, met de uitvinding van "cotton gin", in 1793, veranderde dat op slag. Slavernij werd door de explosieve uitbreiding van de katoencultuur niet alleen rendabel, maar zelfs noodzakelijk. Het Zuiden verwijderde zich al meer van de democratische, egaliserende idealen van de rest van de natie.

Tegenover het egalitarisme van New England stelde het Zuiden een geheel eigen mythe, die praktisch niets met de werkelijkheid te maken had, maar wijd en zijd in het vooroorlogse Zuiden geaccepteerd werd. Hoofdelementen waren: het aristocratische leven op de grote plantages, het wonen in grote witte landhuizen (neo-klassieke zuilengangen), kinderlijke, altijd vrolijke negers, gekenmerkt door trouw voor plantage en het welzijn van de meester.

William Gilmore Simms (1806-1870): "The Yemassee": A romance of Carolina (1835). Een fictief verslag van de opstand van de Yemassee-indianen tegen de Britse kolonisten. Uit dit werk komt een veel realistischer beeld van de Indianen naar voren dan we bij Cooper vinden. In zijn historische romans, hoofdzakelijk over Carolina, zoals "The Partisan": A tale of the Revolution (1835) en "Mellicampe": A Legend of the Santee (1836) gaf hij een natuurgetrouw beeld van het "Old South", maar ook droeg hij bij aan het uitdragen van de zuidelijke mythe van volmaaktheid- de mythe dat God het land aan de zuidelijke blanken had gegeven zodat zij de ideale samenleving konden vormen met daarin verweven een goedgunstige slavernij van de zwarten.

John Pendleton Kennedy (1795-1890): "Swallow Barn" (1832). Dit werk is een actieve bijdragen aan de mythevorming van het zuiden. Het geeft aan de hand van korte verhalen inzicht in het wel en wee van Virginia. George Washington Gable (1844-1925): "Dr Sevier" (1884) en "Bonaventure" (1888) gaan over de botsing

135,000 SETS, 270,000 VOLUMES SOLD.

UNCLE TOM'S CABIN

FOR SALE HERE.

AN EDITION FOR THE UNITED STATES IS 1 VOL. PRICE \$1.00
 " " IN GREAT BRITAIN IS 1 VOL. PRICE 10 CENTS
 " " IN AUSTRIA, GERMANY & RUSSIA PRICE 15 CENTS
 SUPERB ILLUSTRATED EDITION IS 1 VOL. WITH 100 PAGES
 PRICES FROM \$2.50 TO \$5.00

The Greatest Book of the Age.

Advertentie voor Uncle Tom's Cabin

tussen Noordelijke en Zuidelijke gedragingen en moraal. Hij moest naar het Noorden uitwijken omdat hij de zuidelijke mythe kritisch benaderde.

Harriet Beecher Stowe (1811-1896): "Uncle Tom's Cabin". Deze zeer beroemde roman gaat over zuidelijke onderdrukking en uitbuiting van de slaven. Stowe geeft een vertekend beeld van het leven op de plantages of in elk

geval generaliseert zij op ontoelaatbare wijze. Maar het beeld dat zij gaf was onmiskenbaar vele malen realistischer dan het beeld dat de zuidelijke auteurs zelf gaven.

William Styron (1925-heden): "The Confessions of Nat Turner" (1967). Deze roman is gebaseerd op de slavenopstand onder leiding van Nat Turner in 1831 in Virginia.

B. Het Noorden: (geloof in de mens, Amerika en God.)

Unitaristen

Onder invloed van de Verlichting, die ook New England bereikt had, ontstond met name in en rond Boston een humanistisch protestantisme dat met name in unitaristische kringen ingang vond en de nadruk legde op de menselijke rede en op de goede wil van de mens. De schrijvers Longfellow, Holmes en Lowell hadden een unitaristische achtergrond.

Henry Wadsworth Longfellow (1807-1882). Een dichter die Amerikaanse onderwerpen behandelt in twee lange verhalende gedichten. "Evangeline" (1847) over een groep Frans sprekende kolonisten uit het Noord Oosten, gedeporteerd naar Louisiana. "Hiawatha" (1855) over de onvermij-

delijke ondergang van een Indiaanse leider en zijn volk.

James Russell Lowell (1819-1891), evenals Longfellow behorend tot de groep die de naam "Fireside Poets" kreeg toebedeeld. "The Biglow Papers" zijn een serie gedichten waarin hij een zekere Hosea Biglow, een ka-

rakteristieke hoekige Yankee, opvoert, die in zijn eigen New England dialect een sarcastisch commentaar geeft op eigentijdse ontwikkelingen als de oorlog tegen Mexico en het beleid van de zuidelijke staten in de burgeroorlog.

Transcendentalisten

Voor een aantal unitariërs, van wie Emerson verreweg de belangrijkste was, was het unitarisme te tam, te veel gericht op verstandelijkheid en daardoor niet in staat recht te doen aan menselijke aspiraties. Zodoende ontwikkelde zich, gestimuleerd door schrijvers uit Europa, het transcendentalisme, waarin de puriteinse gedrevenheid een nieuwe richting vond. Transcendentalistische schrijvers waren Thoreau, Whitman en Margaret Fuller, die een belangrijke rol speelde in de emancipatie van de vrouw. De transcendentalisten hebben hun gedachten helaas in niet erg toegankelijke werken gepubliceerd. Toch is hun invloed op het Amerikaanse denken van niet geringe invloed geweest. Zij schreven vooral essays en artikelen in door hen geredigeerde tijdschriften. Zij beschreven vaak processen zonder afgeronde redeneringen te presenteren of intellectuele conclusies te bieden.

Emerson (1803-1888) legt heel sterk de nadruk op het individu in "Self-Reliance" door op te roepen vooral je innerlijke stem te volgen. **Thoreau** (1817-1862) riep in zijn essay "Resistance to civil government" (1849; later herdrukt als "Civil disobedience") op tot burgerlijke ongehoorzaamheid door het geweten boven de wet te stellen. **Walt Whitman** (1819-1892) heeft meer dan de andere transcenden-

talisten oog voor het kwaad op deze wereld en zag de tragedie van de burgeroorlog in. Hij ondervond die ook aan den lijve toen hij als vrijwilliger hospik was in één van de legerziekenhuizen en als correspondent de oorlog versloeg in "The New York Times". Hij heeft dat verwoord in "Drum Taps" en "Sequel", beide opgenomen in zijn editie van de gedichtenbundel "Leaves of Grass" van 1867.

Margaret Fuller (1810-1850) bracht haar feministische ideeën te berde in haar monumentale werk "Woman of the Nineteenth Century". Ze heeft door haar dynamische persoonlijkheid model gestaan voor diverse vrouwelijke hoofdfiguren o.a. in Hawthorne's "Blithedale's Romance", Holme's "Elsie Verner" en Lowell's "A Fable for Critics".

Puritanisten

Het oude puritanisme blijft bestaan, maar er ontwikkelt zich ook een beweging die we de laat-puriteinse traditie kunnen noemen. De schrijvers die we daartoe kunnen rekenen zoals Hawthorne, Melville en de dichteres Emily Dickinson kenmerken zich in hun werk door oude puriteinse karakteristieken zoals: de zondeval, goed en kwaad, het wezen van God en de relatie tot het bovennatuurlijke.

Uiteindelijk is de visie van de laat-puriteinse traditie pessimistisch. Zij kan het algemene optimisme over de mens en de door hem gecreëerde wereld niet delen.

Was voor de transcendentalisten de wilderenis de plaats waar het beste in de mens bovenkomt, voor **Nathaniel Hawthorne** (1804-1864) stimuleert het juist de kwade krachten die ieder in zich heeft. Hawthorne geeft in "The Scarlet Letter" (1850) een beeld van Boston in de 17e eeuw en laat zien hoe

sterk de Puriteinen zich hadden georganiseerd en wat voor wereldbeeld zij hadden. In "The Blithedale Romance" (1852) valt Hawthorne de overal in New England opererende hervormingsbewegingen van het midden van de negentiende eeuw aan.

Herman Melville (1819-1891). Zijn

beroemde "Moby Dick" (1851) vestigt onder meer de aandacht op seksualiteit. Melville was nogal verbitterd over de onderdrukking van de seksualiteit in de negentiende eeuw. In "The Confidence-man" (1859) levert hij ongezoeten kritiek op het Amerikaanse leven van zijn tijd.

III. Periode 1869-1914

Aandacht voor de opkomende industriële samenleving met haar problemen.

De literaire produktie uit de periode 1865-1874 weerspiegelt de maatschappelijke en economische verschuivingen die zich als gevolg van de Industriële Revolutie in de Verenigde Staten manifesteerden.

Tot de burgeroorlog was de mens meester over zijn eigen lot. Na de burgeroorlog veranderde de mens geleidelijk tot een rader-tje in een industriële machine. Had het Zuiden zich voor de burgeroorlog al min of meer van de egaliserende idealen verwijderd door de enorme groei in de katoenindustrie en onderscheidden zich daar al verschillende sociale klassen- sociale elite, middenklasse en de poorwhites-, door de snel groeiende industrialisatie ontstond er in de steden een stadsproletariaat.

In de tweede helft van de negentiende eeuw werd de van oudsher bijbelvaste

Amerikaanse maatschappij opgeschrikt door een aantal publikaties, met als voornaamste Charles Darwins "Origin of Species" (1859),

waarin men kennis maakte met zijn evolutionistische ideeën. Zijn principes van "survival of the fittest" en "struggle for life" pasten wonderwel in de puriteinse traditie van predestinatie. Materieel en sociaal succes kon in de Amerikaanse puriteinse traditie immers beschouwd worden als een teken van goddelijke uitverkiezing. Zo konden de ethische normen van de vroeg Amerikaanse denkers en politici Paine en Jefferson in de tweede helft van de negentiende eeuw zomaar vervangen worden door sociale en economische normen.

Straatproletariaat in New York City, 1887

John William De Forest (1826-1906) "Miss Ravenel's conversion from secession to loyalty" (1867). De hoofdpersoon moet een keuze maken tussen het Noorden of het Zuiden, beide belichaamd in een persoon waarop zij verliefd wordt.

Ambrose Bierce (1842-1914). Verhalen over de burgeroorlog publiceerde hij in "In the midst of life": tales of the soldiers and civilians (1891) en "Can Such Things Be" (1893).

Mark Twain (Samuel Langhorne Clemens) (1835-1910). Duidelijke im-

pressie van het leven op de oevers van de Mississippi krijgen we in "The adventures of Tom Sawyer" (1876) en "The adventures of Huckleberry Finn" (1884). In zijn roman "The Gilded Age" (1873) schetst hij tezamen met Charles Dudley een beeld van de expansieve industriële maatschappij van de jaren 1860 en 1870. Thema's als speculatie, corruptie en manipulatie bieden een schitterend inzicht in deze turbulente periode die naar het boek genoemd wordt.

"The tragedy of Pudd'nhead Wilson"

(1894) belicht evenals "The adventures of Huckleberry Finn" de morele en maatschappelijke implicaties van de slavernij. In zijn boeken klinkt een nostalgie naar een afgesloten verleden door. Vooral "Tom Sawyer" en "Huckleberry Finn" wortelen allebei rechtstreeks in het "frontier-leven" uit Twains eigen jeugd. "Huckleberry Finn" is een bonte mengeling van idylle en weerbarstige werkelijkheid, van wreedheid en vulgariteit die door ogen en mond van Huck de lezer bereikt.

Andere regionalistische schrijvers
In het voetspoor van Twain dienden zich talloze andere regionalistische schrijvers aan.

Bret Harte (1836-1902). Over California in pioniersdagen. Zijn bekendste verhalenbundel is "The Luck of Roaring Camp and other stories" (1870).

Sarah Orne Jewett (1849-1909), verhalenbundels over Maine, "The Country of the Pointed Firs" (1896).

Kate Chopin (1851-1904). Verhalenbundels gesitueerd in New Orleans en het binnenland van Louisiana: "Bayou Folk" (1894) en "A Night in Acadie" (1897). Haar roman "The Awakening" (1899) kan gezien worden als een bijdrage tot de vrouwelijke emancipatieliteratuur.

George Washington Cable (1844-1925). Streekverhalen over New Orleans in "Old Creole Days" (1879). Zijn roman "The Grandissimes" (1880) biedt een boeiend inzicht in de sociale structuur en het karakter van New Orleans.

Edward Eggleston (1837-1902). "The Hoosier Schoolmaster" (1871) is een roman waarvan het belang vooral ligt in de waarachtigheid waarmee het de levensomstandigheden schetst van de inwoners van een kleine plaats op de rand van de beschaving.

William Dean Howells (1837-1920). "The Rise of Silas Lapham" (1885) is een levensecht portret van Boston uit het derde kwart van de 19e eeuw en een boeiend getuigenis van de gisting die het Amerikaanse leven in de beschreven periode kenmerkte. De keuze voor Silas is gelijk aan die van Huck Finn: in beide gevallen moet een keuze gemaakt worden tussen wat sociaal aanvaardbaar of gebruikelijk en wat menselijke en moreel verkieselijk is. In Annie Kilburn (1888) heeft hij het onderwerp "de armen en de nieuwe immigranten" bij de kop. "A Hazard of New Fortunes (1890)" gaat over de sociale complexiteit van New York, waarin het opkomend socialisme, met stakingen en stakingbrekers en de wereld van de pers centraal staan.

Henry James (1843-1916) hield zich vooral bezig met de confrontatie tussen de Amerikaanse en de Europese cultuur. Maar in zijn roman "Washington Square" (1881) schetst hij de hogere kringen van het oude New York.

Edith Wharton (1862-1937) werkt in "The House of Mirth (1905)" en The Age of Innocence (1920) een conflict tussen individu en sociale orde uit, waarin vooral spanningen centraal staan die opgeroepen werden door de

snelle sociale veranderingen in het New York van de late 19e eeuw, in het verval van de oude stabiele orde en in de teloorgang van de oude normen en waarden. Gevestigde families worden overvleugeld door "nouveaux riches". Het prestige van gerenommeerde beroepen, zoals dat van advocaat, verbleekt bij de macht en rijkdom van de opkomende zakenlui.

Stephen Crane (1871-1900) "The Red Badge of courage" (1895) is een beschrijving van de (burger)oorlog, gezien door de ogen van een deserteur. Eerder dan de roem en de glorie van de strijd, worden de ellende en de sleur belicht.

Hamlin Garland (1860-1940). In zijn werk traden de arme boeren van het noordelijk Midden-westen voor het voetlicht. Hij beschrijft het harde ploeteren en de spirituele armoede in zijn verhalenbundel "Main-travelled roads" (1891). In zijn roman "Rose of Dutcher's Coolley (1895)" levert hij een reële bijdrage tot de vrouwenemancipatie. Hij vond vooral het leven van de boerenvrouwen op de armetierige en afgezonderde boerderijen mensonwaardig. Zelf opgegroeid in Wisconsin en de Dakota's, beschrijft hij dit leven met kennis van zaken. Zijn kijk is zeer pessimistisch.

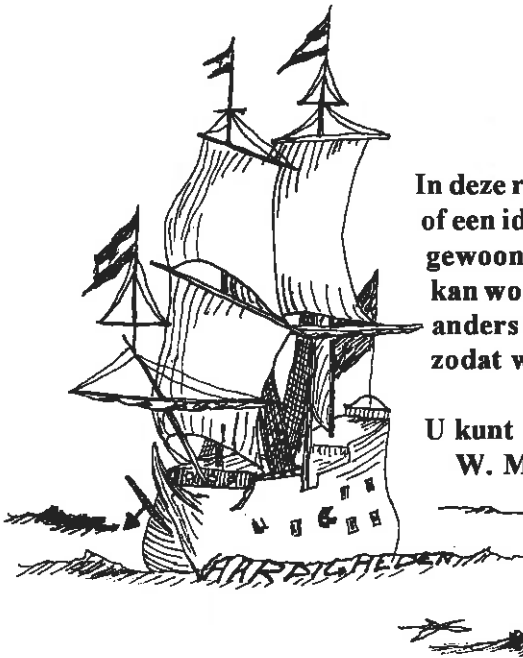
Hoe kunnen we dit nu in de klas aan de orde stellen?

Het is wel aan te bevelen dat de docent Engels en/of geschiedenis de leerling begeleidt bij het zelfstandig lezen, of klassikaal aandacht besteedt aan achtergronden, zodat het gelezene in de betreffende historische context geplaatst kan worden.

Het noemen van literaire werken vindt zijn grond in de aanwezigheid van elementen die voor het geschiedenis onderwerp van belang zijn. En de leerling moet door het lezen van zo'n literair werk meer inzicht krijgen in en gestimuleerd worden voor de stof, die de docent hem tijdens de les aanbiedt. Misschien kan de volgende grove indeling dienstig zijn.

frontierleven	stad	burgeroorlog
Mark Twain	John William De Forest	Ambrose Bierce
Sarah Orne Jewett	Kate Chopin	Stephen Crane
Bret Harte	George Washington Cable	
Kate Chopin	William Dean Howels	
George Washington Cable	Henry James	
Hamlin Garland	Edith Wharton	
Edward Eggleston	Upton Sinclair	
Willa Cather	Theodore Dreiser	
	Sinclair Lewis	

Ik heb u een handreiking willen geven van relevante literaire werken, die zeker niet compleet is. Aanbevelingen uwerzijds zijn dan ook van harte welkom.

In deze rubriek willen we proberen om tips door te geven voor iets aardigs of een idee om met een bepaalde vaardigheid bezig te gaan. Het is immers gewoon handig of gemakkelijk om iets te hebben liggen wat zo gebruikt kan worden of op een idee te worden gebracht waardoor een les nét even anders is. We hopen dan ook dat u de ideeën die u heeft wilt doorspelen, zodat we ze in deze rubriek kunnen melden.

U kunt de suggesties of uitgewerkte lesonderdelen opsturen naar W. Meijnen, Steile Dalweg 12, 7122 BD Aalten.

U kunt ook gewoon even bellen naar Wim Meijnen. Hij probeert dan om, aan de hand van aantekeningen, uw suggestie zo goed mogelijk uit te werken.

Farao Mieke

Bij de bibliotheek kan een 'boek' geleend worden : Spelen met Hiërogliefen, van Catharine Roehrig. In dat 'boek' zit een boekje wat een uitleg geeft over hiërogliefen, maar er zitten ook stempels bij om zelf Egyptisch te 'schrijven'.

Leerlingen vinden het erg leuk om bijvoorbeeld hun eigen naam in hiërogliefen op hun geschiedenischrift te hebben (en niet allen daar).

Wanneer u dit boek leent is het heel aardig om daarmee iets dieper op "het schrift" in te gaan, en daarna de leerlingen een kopie te geven van een cartouche (omlijsting voor de naam van een farao).

Hierna kunnen ze in de lessen waarin u bezig bent met de Egyptenaren een keer de gelegenheid krijgen om hun eigen naam te stempelen. Voor 'Mieke' ziet dat er dan als volgt uit.

Doe eens iets met het gemeentewapen(omgevingsgeschiedenis)

Zeker wanneer uw school een streekfunctie vervult, is het interessant om de leerlingen het wapen van hun gemeente te laten meebrengen. Veel gemeentewapens zijn in de 19e eeuw bevestigd door de Hoge Raad. Wanneer u met deze periode bezig bent zou u kunnen beginnen om de gemeentewapens te laten zien en te kijken of de leerlingen ook kunnen ontdekken van welke plaats een bepaald wapen is (soms zit de naam er gewoon in verwerkt, bv 'Duiven, Steenderen, Pannerden etc.).

Het wapen van de gemeente Aalten

U kunt de leerlingen ook vragen om met het wapen de datum waarop het wapen is bevestigd uit te zoeken. Het zal dan blijken dat er veel rond 1816-1818 zijn bevestigd door de Hoge Raad. Dat kan dan een inleiding zijn voor een terugblik op de Bataafse- en Franse tijd.

Leerlingen kunnen de opdracht krijgen om(eventueel samen) na te gaan welke historische feiten er achter het gemeentewapen 'verborgen' zitten. Ze zullen tot verrassende ontdekkingen komen. Een geweldig stukje omgevingsgeschiedenis. Deze uitkomsten kunnen dan (met een afbeelding in kleur) in de klas of in school opgehangen worden tot lering (en vermaak) van de andere leerlingen. U kunt ze ook bundelen tot een katern. Ook hiervoor is vaak veel belangstelling bij leerlingen en ouders (en bestuurders!).

Hint: In het boek 'Gemeentewapens van Nederland' onder redactie van Gerard M.L. Harmans, staan prachtige kleurenafbeldingen van de gemeentewapens.

In het jaarboek Achterhoek en Liemers 1982 : Gemeentewapens van Achterhoek en Liemers, worden bijna 40 gemeentewapens beschreven. Zo iets zou u (op bescheidener schaal en in overleg met een aantal archivari- sen) ook op school kunnen doen.

Wie weet het?

Reserveer een plekje in het lokaal waar u een plaatje kunt ophangen of een voorwerp kunt neerleggen dat op de een of andere manier iets te maken heeft met het onderwerp dat u behandelt. De leerling die er achter komt wat het is en die er een soort bijschrift en/of spreekbeurt bij kan maken verdient daarmee extra studiepunten (bv opgeteld bij het totaal, waarvan het gemiddelde wordt berekend).

Meneer/mevrouw wist u dit?

Een variant op het bovenstaande kan zijn (als u het aandurft) dat u de leerlingen uitdaagt om over het onderwerp dat u behandelt iets te vertellen/te schrijven dat u nog niet wist. Voor de leerlingen extra studiepunten en voor uzelf een schat van extra informatie.

AMERICAN SONGS

Samengesteld door Drs. P.G. van Maldegem-Luteijn

(met dank aan Drs. Guido van Rijn en Drs. M. Hengelaar-Rookmaker voor het beschikbaar stellen van materiaal)

1. The Star-Spangled Banner (Amerikaanse Volkslied)

The Star-Spangled Banner is pas als volkslied goedgekeurd door het Congres op 3 maart 1931. De tekst zelf was al ruim een eeuw eerder geschreven, in 1814, door de Amerikaanse jurist en dichter Francis Scott Key. Hij schreef het aan boord van een Britse fregat naar aanleiding van het Britse bombardement van Fort McHenry in Baltimore, Maryland. Toen hij de volgende morgen de vlag nog zag hangen pakte hij de pen en zette zijn gevoelens op papier. Eerst werd het verspreid in handgeschreven versie, later verscheen het in een krant in Baltimore en al spoedig werd het een populair lied gezongen op de melodie van "To Anacreon in Heaven" van de Britse componist John Stafford Smith.

*O, say, can you see by the dawn's early light,
What so proudly we hail'd at the twilight's last gleaming
Whose broad stripes and bright stars, thro' the peolious fight,
O'er the ramparts we watched were so gallantly streaming?
And the rocket's red glare, the bomb bursting in air,
Gave proof thro' the night that our flag was still there.
O, say, does that Star-spangled Banner yet wave
O'er the land of the free and the home of the brave?*

*O! thus be ever, when freemen shall stand
Between their loved homes and the war's desolation!
Blest with victory and peace, may the heav'n rescued land
Praise the power that hath made and preserved us a nation.
Then conquer we must, when our cause it is just,
And this be our motto ~ "In God is out trust".
And the star-pangled banner in triumph shall wave
O'er the land of the free and, the home of the brave.*

2. America the Beautiful

*O beautiful for spacious skies,
for amber waves of grain,
For purple mountain majesties
Above the fruited plain.
America! America!
God shed His grace on thee,
And crown thy good with brotherhood
From sea to shining sea*

*O beautiful for pilgrim feet
Whose stern, impassioned stress
A thoroughfare for freedom beat
Across the wilderness!
America! America!
God mend thine every flaw,
Confirm thy soul in self-control,
Thy liberty in law!*

*O beautiful for heroes proved
In liberating strife,
Who more than self their country loved
And mercy more than life!
America! America!
May God thy gold refine
Till all success be nobleness
And every gain divine!*

*O beautiful for patriot dream
That sees beyond the years
Thine alabaster cities gleam
undimmed by human tears!
America! America!
God shed his grace on thee
And crown thy good with brotherhood
from sea to shining sea!*

3. All my trials

Deze lied is waarschijnlijk ontstaan in het Zuiden van de V.S. vóór de burgeroorlog. Een tijdlang leek het verdwenen, maar via de Bahama's is het weer geherintroduceerd in de V.S. Het is toen een van de bekendste "folk-songs" geworden. Dit lied wordt op een zeer gevoelige manier vertolkt door de bekende zwarte zangeres Joan Baez.

*Hush, little baby, don't you cry,
You know your Mama was born to die.
All my trials, Lord, soon be over.*

*The river of Jordan is muddy and cold,
Well, it chills the body, but not the soul,
All my trials, Lord, soon be over.*

*I've got a little book with pages three,
And every page spells liberty.
All my trials, Lord, soon be over.*

*Too late my brothers,
Too late, but never mind
All my trials, Lord, soon be over.
If living were a thing that money could buy,
You know the rich would live and the poor would die.
All my trials, Lord, soon be over.*

*There grows a tree in Paradise,
And the Pilgrims call it the tree of life.
All my trials, Lord, soon be over.
Too late my brothers, etc.*

4. Bury my heart at Wounded Knee

Dit lied, gemaakt en gezongen door Barry Moore, is gebaseerd op het gelijknamige boek "Bury my heart at Wounded Knee". Het gaat over het lot van de Indianen in hun contact met de blanken.

*Bury my heart at Wounded Knee
When the river runs to the mountain
and the bar swim in the sea
Only then can you justify,
taking the lands, liberty*

*When we lived on the prairie
hunting buffalo
happy in the sunshine
contented in the snow
We cherished our rivers
we nourished our lands
our children grew in freedom
into men and women strong,
woman strong.*

*And then came the white man,
searching for gold.
we open our arms
to your welcome
young and old
young and old.*

*And then you build your railways,
and then you came in scores,
and then you came in thousands,
and then the million more,
the million more.*

*All this time you told us,
that we should live in one,
and then you brought your armies
to throw us out with guns
out with guns.*

*You are the savage
we are the wise
We told the truth, man,
you told the lies
told the lies.*

*You slaughtered our children
you'd murder your own
you greed for yellow matter
draws from our homes
from our homes.*

*When the river runs to the mountain
and the bar swim in the sea
Only then can you justify
taking the land, liberty*

*You've taken away all our lands,
you've claimed our liberty.
So, bury my heart at Wounded Knee.*

5. Can You Blame the coloured Man

Eén van de eerste belangrijke Afro-Amerikaanse leiders was Booker T. Washington. Het Tuskegee Instituut in Alabama, een universiteit voor blank en zwart, was in 1881 door hem gesticht. Op 16 oktober 1901 werd Washington uitgenodigd om te komen dineren met de pas benoemde Republikeinse President Theodore Roosevelt. De gebeurtenis werd fel bekritiseerd door zowel zwarten als blanken. Een gevolg van de ontmoeting was dat zowel Washington als Roosevelt met hun leven werden bedreigd. Dit historisch feit was niet vergeten toen Mississippi banjospeler Gus Cannon (1885-1979) er 26 jaar later over zong in "Can You Blame the coloured Man"

*Now, Booker T., he left Tuskegee, to the White House he went one day,
He was goin' to call on the President, in a quiet and a sociable way,
Was in his car, was feelin' fine.*

*Now, when Booker knocked on the President's door, old Booker he began to grin,
Now, he almost changed his color, when Roosevelt said to come in:
"We'll have some dinner, in a little while"*

*ch: Now, could you blame the colored man, for making them goo-goo eyes?
And when he sat down at the President's table, he began to smile,
Eatn' lamb, ham, veal an' rocast,
Chicken, turkey, quail on toast,
Now, could you blame the colored man, for making...?*

*Now Booker was so delighted, at the social whirl was given to him,
Well, he hired him a horse and carriage, and he taken the whole town in,
Just drunk on wine,
He was a-feelin' fine*

Deze liederen zijn op cassette verkrijgbaar, evenals een docentenhandleiding met opdrachten en antwoorden.

Te bestellen door overmaking van f 10,00 op giro 624083 t.n.v. P.G. Luteijn te Apeldoorn o.v.v. cassette VS.

Personalia

Dr. J.C. Kennedy studeerde geschiedenis aan Iowa State University en promoveerde daar eerder dit jaar op een dissertatie over de jaren '60 in Nederland. Hij is als onderzoeker verbonden aan Valpariso University in Indiana, USA.

M. Kleingeld is docent Engels aan de Gereformeerde Scholengemeenschap Guido de Brès te Amersfoort. Hij studeerde Engels MO-B (1984) aan de lerarenopleiding Interstudie te Arnhem.

Dr. J.L. Krabbendam promoveerde eerder dit jaar aan de Universiteit van Leiden op een biografie van Edward W. Bok, de bekendste Nederlandse immigrant in Amerika. Hij is wetenschappelijk medewerker bij het Roosevelt Study Center in Middeburg en hoofdredacteur van *Transparent*.

Drs. P.G. van Maldegem-Luteijn studeerde geschiedenis aan de Rijksuniversiteit van Utrecht, met als hoofdvak Nieuwe Geschiedenis. Momenteel is ze docente geschiedenis aan de Jac. Fruytier scholengemeenschap, lid van het VCH bestuur en de VCH onderwijs commissie.

G. van der Meulen is docent geschiedenis aan het Greydanus College gevestigd in Zwolle. Hij is afgestudeerd in 1989 aan de Chr. Hogeschool Windesheim eveneens in Zwolle, in de sector HPO, 2e graads Aardrijkskunde en Geschiedenis.

W. Meijnen heeft geschiedenis gestudeerd aan de EH en de Driestar. Momenteel is hij docent geschiedenis, godsdienst en maatschappijleer aan het Christelijke College Schaersvoorde in Aalten en lid van de VCH onderwijscommissie.

Drs. B.H. Wilders is docent geschiedenis aan de Gereformeerde Scholengemeenschap Guido de Brès te Amersfoort. Hij studeerde van 1959-1965 geschiedenis aan de Vrije Universiteit, hoofdvak negentiende eeuw.

Die Tyrannie verdrijven

Een cassette met 9 Politieke liederen uit de Tachtigjarige oorlog, voorzien van vragen en antwoorden.

Die Tyrannie verdrijven
Politieke liederen
uit de
Tachtigjarige Oorlog

Te bestellen door overmaking van f 10,00 op giro 624083 t.n.v. P.G. Luteijn te Apeldoorn o.v.v. "Tyrannie verdrijven"

RECENSIE RUBRIEK

Robert P. Swierenga, *The Forerunners. Duth Jewry in the North American Diaspora* (Detroit: Wayne State University Press, 1994) 465 blz., prijs \$37,95.

Herbert J. Brinks, red., *Dutch American Voices. Letters from the United States, 1850-1930* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1995) 480 blz., prijs \$35,-.

Nederlanders zijn vaak geneigd de invloed van hun voorvaderen in de Nieuwe Wereld te kleineren. Toch is er niet alleen een ervaring in Amerika in de aandacht voor de 'Nederlandse' periode in de 17e eeuw, ook in de immigratiegeschiedenis verschijnt er heel wat. Prof. Robert Swierenga heeft onlangs de vergeten groep van de Nederlandse Joden in Amerika in kaart gebracht. Deze groep van ongeveer 6500 personen heeft een voortrekkersrol gespeeld in de totstandkoming van een Joodse subcultuur voordat de honderdduizenden Duitse, Poolse en Russische Joden naar Amerika emigreerden, later in de negentiende eeuw.

Het is niet eenvoudig greep te krijgen op deze groep die uit Nederland vertrok voordat er een nauwkeurige administratie werd bijgehouden waardoor deze groep zich uit angst voor de overheid vaak niet liet registreren. Hun weg naar Amerika liep via een verblijf in Engeland. Dat paste in het gebruikelijk migratiepatroon, waarin Amerika een eindpunt was in een reeks eerdere verhuizingen. Het centraliserend beleid van de Franse Tijd en de economische depressie deed veel Joden besluiten naar elders te gaan. Zij vormden de eerste golf van welgestelde, internationaal georiënteerde Joden, die zich snel vermengden met anderen in Amerika, maar toch ook een sterk bewustzijn van hun afkomst bleven houden.

In de periode 1825-1870 emigreerde een meer op Nederland gerichte groep, die orthodox was en zeer gemotiveerd om hun identiteit in stand te houden. Na 1870 kwam een deel van het Joodse proletariaat uit Amsterdam naar vooral New York omdat de diamantindustrie zich daarheen had verplaatst en er volop werk in de sigaar- en kledingindustrie was.

Omdat velen via Engeland reisden, kenden ze de taal en de Angelsaksische instellingen en vermengden ze zich door huwelijk met andere groe-

pen, wat later hun aanpassing aan de Amerikaanse samenleving aanmerkelijk zou vergemakkelijken. Daarnaast hielpen het hechte gezinsleven en de stabiele economische achtergrond deze Joden om hun Nederlandse karakteristieken vast te houden. Swierenga herkent het Nederlandse in hun trouw aan de traditie en verzet tegen hervormingen van hun geloofspraktijk, in hun strijd voor burgerrechten en voor sociale gerechtigheid en in hun makkelijke omgang met de niet-Joden. Achter uiterlijke aanpassing, bleven ze hier aan vasthouden.

De Joodse immigranten staan model voor typisch stedelijke migratie, vooral naar de grote steden. De auteur beschrijft de Nederlandse Joden in New York, Philadelphia, Boston, Baltimore, New Orleans, San Francisco en wat kleinere steden. Slechts in de eerste drie plaatsen was een Nederlandstalige synagoge, in de andere was de omvang te gering.

Methodologisch gezien is dit boek interessant omdat het met behulp van statistische berekeningen tot betrouwbare overzichten komt, waar andere bronnen ontbreken. Soms gaat het statistische iets te ver. Bijvoorbeeld als in een tabel staat dat 71% van de Nederlandse Joden in 1860 in Chicago kooplieden waren, en het om totaal 7 personen gaat. Het blijft echter niet bij getallen; veel individuele levens worden kort beschreven. Het streven om een zo compleet mogelijk beeld te geven maakt het boek als leesboek wel eens moeizaam, maar is daardoor juist voor genealogen een goudmijn, terwijl het totaaloverzicht voor historici bruikbaar vergelijkingsmateriaal oplevert.

Lag het aan hun Nederlanderschap dat deze groep zo'n prominente rol speelde of aan hun economische achtergrond en de fase van de immigratie? Ik ben geneigd het laatste te concluderen. Alleen in enkele gevallen was er sprake van een Nederlandse gemeenschap die echt iets te betekenen had, en die door een gemeenschappelijk geloof bij elkaar gehouden werd.

Hoewel Swierenga heel veel materiaal boven water heeft gekregen, blijft het boek wat aan de oppervlakte omdat er weinig bronnenmateriaal, zoals correspondentie, van deze groep over is, die de alledaagse ervaringen bloot kan leggen. Joodse emigranten zijn dan ook de grote afwezigen in de col-

lectie immigrantenbrieven die prof. Herbert Brinks van Calvin College heeft verzameld.

Brinks heeft een selectie van 23 series brieven gemaakt uit de duizenden brieven die in Grand Rapids beschikbaar zijn en gekozen voor reeksen brieven die een langere periode beslaan om de ontwikkeling te kunnen volgen. Hij heeft de brieven in vier categorieën ingedeeld op grond van herkomst en bestemming: kleine boeren van zandgronden (30%) en landarbeiders van kleigronden (40%) die naar agrarische gebieden trokken, plattelandsbewoners die naar de stad gingen en stedelingen die naar een Amerikaanse stad verhuisden (15%). Bijna alle brieverschrijvers/sters kozen voor een omgeving waar landgenoten woonden. Daarnaast heeft Brinks ook een aantal brieven van Nederlanders gevonden die dat niet deden. Het meest opmerkelijke verschil met de andere groep is dat kerk en geloof in die brieven niet voorkomt en dat hun etnisch besef snel verdween.

De brieven zijn raak gekozen. We komen te weten hoe de lokale identiteit van landverhuizers zich verbreedde door contact met landgenoten uit andere regio's, bijvoorbeeld Staphorsters en Zeeuwen. Ook de snelheid waarmee rooms-katholieke Nederlanders assimileerden komt naar voren, terwijl de 'detached immigrants' al binnen één generatie opgingen in de Amerikaanse samenleving. Uit alle brieven blijkt de sterke drang om vooruit te komen en de niet-aflattende ijver. Hoewel het beeld enigszins geflatteerd is omdat de echte mislukkingen nauwelijks sporen hebben achtergelaten, ontstaat er (terecht) een globaal beeld waarin Nederlandse emigranten het er relatief goed van af hebben gebracht.

Elke categorie krijgt een solide introductie, terwijl ook elke brieverschrijver een biografische schets krijgt. Het heeft goede registers en al zijn er wat kleine foutjes te ontdekken (Barnow in plaats van Barnouw, Abraham Kuyper die niet in 1892, maar in 1901 premier was en Deeleman in plaats van Delleman) en de meest recente literatuur over de landbouwerisis van de negentiende eeuw van J.L. van Zanden en Priester niet verwerkt is, is het een prachtige bron, die bruikbaar vergelijkingsmateriaal voor andere groepen oplevert. Bovendien, en dat is

nog belangrijker, schildert het boek de wisselvalligheden van een immigrantenbestaan heel duidelijk waardoor een scherp beeld ontstaat.

Hans Krabbendam

Mark A. Noll, *A History of Christianity in the United States and Canada* (Grand Rapids, Michigan: Eerdmans, 1993), 576 blz., prijs \$ 29,90.

Wie een goed handboek zoekt over de kerkgeschiedenis van Noord-Amerika heeft hier een juweel in handen. Het is geschreven door Mark Noll, hoogleeraar kerkgeschiedenis aan Wheaton College, een vooraanstaand christelijk college onder de rook van Chicago. Expliciet maakt Noll zijn werkwijze duidelijk. Hij wil inclusief schrijven, dat betekent hier ook veel aandacht besteden aan gewone mensen, vrouwen en zwarten naast de institutionele en intellectuele kant van de kerkgeschiedenis. Vervolgens betreft hij een groot aantal detailstudies in zijn overzicht om de verscheidenheid in de christelijke ervaring te benadrukken. Omdat tendensen vaak duidelijker worden in vergelijking met andere landen, heeft hij Canada ook in zijn beschouwingen opgenomen. Zijn derde punt is enigszins defensief. Noll legt uit dat dit een geschiedenis van het christendom is en niet van de religieuze ontwikkelingen. Die keus maakt hij omdat hij zo een te enge concentratie op Amerika wil voorkomen. Het christendom is in zijn visie een wereldwijde godsdienst met een Amerikaanse variant. Daarnaast steekt hij het niet onder stoelen of banken dat hij zelf christen is en aansluit bij de christelijke interpretatie al geeft hij direct toe dat deze traditie allerm minst onfeilbaar is. Hij neemt in zijn studie alles mee wat zich als christelijk aandient, hoewel niet kritiekloos, want hij toetst het aan christelijke normen, maar ook zonder een laatste oordeel uit te spreken.

Zoals een Amerikaans boek betaamt heeft het verhaal ook een plot, al is die niet verrassend. Het volgt de lijn van het ontstaan van een evangelisch Amerika uit het koloniale mozaek, de groei naar de dominante stroming en de terugval na de Burgeroorlog. Subplots worden gevormd door de tegenstelling tussen blank en zwart, rooms-katholiek en protestant, en tussen het noorden en het zuiden.

Het boek is goed doordacht, de hoofdstukindeling is helder, de illustraties zijn functioneel en de literatuursuggesties zijn relevant, hoewel bondig.

Het register is uitputtend en de stijl is van begin tot einde boeiend van begin tot eind. De auteur toont zich een ware meester van zijn materiaal. Het zal menige Nederlandse lezer bovendien bekoren dat het portret van Kuyper is afgebeeld en dat de Nederlandse invloed via de immigrantenkerken in Amerika wordt opgemerkt. Het boek heeft echter wel eens last van fragmentatie. Over bijvoorbeeld Henry Ward Beecher, de meest populaire kanseltijger van de 19e eeuw, mag wel meer gezegd worden.

In zijn conclusie moet Noll opmerken dat het een haast onmogelijke taak is de relatie tussen geloof en Amerikaanse cultuur te benoemen. Aan de ene kant zijn een bijbelse verdediging van de slavernij en immigratiebeperking voor de hand liggende voorbeelden van culturele invloed van bewegingen op het christendom, aan de andere kant zijn bewegingen tegen de slavernij en voor immigratie dat net zo zeer. Alleen in vergelijkingen wordt daar iets van duidelijk. Noll vindt Canada meer een christelijke natie dan de Verenigde Staten omdat het geen slavernij dulde, niet expansionistisch was, minder arrogant was en meer mededogen voor de zwakkeren toonde. De hamvraag is natuurlijk hoe

en waarom in verschillende culturen secularisatie een ander verloop heeft. Noll maakt onderscheid tussen kwantitatieve en kwalitatieve secularisatie. Modernisering in Canada ging ten koste van de kerkelijke structuren terwijl het in de VS parallel liep aan de kerkelijke structuren. Juist omdat het christelijk geloof minder diep in alle geledingen van de Amerikaanse samenleving was doorgedrongen kon het nieuwe ontwikkelingen beter absorberen, met als gevolg interne secularisatie.

Hoe meet je de huidige stand van zaken, zo vraagt Noll zich tot slot af. Hij ziet niet zoveel in de Amerikaanse methode om de winst en het verlies tegen elkaar af te wegen want zo exact is dat niet te meten. Hij ziet meer heil in het aandacht hebben voor tegenstrijdigheden en verrassingen van het geloof: bijv. dat enerzijds de binnensteden onleefbaar zijn geworden en dat anderzijds kerken daar herstelwerk gaan doen. Ook is op te merken dat slaven hoop hebben geput uit de godsdienst van hun onderdrukkers. Deze schijnbare tegenstellingen zijn tekenen dat er leven is, want een alleenheerschappij is nooit gezond.

Hans Krabbendam

VOOR OUDE- EN NIEUWE BOEKEN

KOOL BOEKEN

EDERVEEN

SPECIALIST OP HET GEBIED VAN ANTIQUARISCHE WERKEN
UIT EN OVER DE TIJD VAN DE:

REFORMATIE, NADERE REFORMATIE,
AFSCHEIDING EN HET REVEIL.

*

MET REGELMAAT BRENGEN WIJ CATALOGI UIT.
RECENT VERSCHENEN:

ANTIEKE THEOLOGISCHE WERKEN,
NIEUWE THEOLOGIE,
OUDE- EN NIEUWE DICHTWERKEN EN LETTERKUNDE.

*

OOK ALLE NIEUWE UITGAVEN
ZIJN BIJ ONS VERKRIJGBAAR

WIJ KOPEN OOK IN:
ENKELE STUKS OF GEHELE BIBLIOTHEKEN
TEGEN CONTANTE BETALING!

*

HET ADRES IS:
HOOFDWEG 204 6744 WR EDERVEEN
TELEFOON 08387-4290 / B.G.G. 08385-13978
WINKEL GEOPEND: MA T/M DO 13.30 - 17.30.
VR 10.00 - 21.00, ZA 10.00 - 16.00 UUR.

Computerprogramma's Geschiedenis

J. Beetsma en drs. Y. Beetsma

Toets- en oefenprogramma's. Ter voorbereiding op het eindexamen Geschiedenis 1996 zijn de volgende toets- en oefenprogramma's verschenen: *De opstand in de Nederlanden, 1555-1588* en *De Verenigde Staten 1787-1914*. Deze programma's, die zijn gebaseerd op de CSE-stofomschrijving, bevatten een toetsgedeelte en extra oefenmateriaal (500 vragen). Beide programma's bestaan uit een havo/vwo en mavo versie. Het toetsgedeelte bevat zowel meerkeuze- als open vragen en er kan per hoofdstuk geoefend worden. Het *extra oefenmateriaal* bestaat uit *citaten*, *matching* en *begrippen*. Bij het onderdeel *citaten* kan de leerling kiezen uit citaten gebaseerd op het CSE katern van Malmberg en uit citaten gebaseerd op de CSE-stofomschrijving. De leerling geeft aan of een gedeelte uit het CSE-katern of de stofomschrijving juist is geciteerd. Bij onjuist citeren moet de leerling corrigeren. Bij de onderdelen *matching* en *begrippen* wordt een aantal termen respectievelijk begrippen gepresenteerd en daaronder twee termen respectievelijk een omschrijving. De leerling kiest de bijbehorende term of het begrip. Iedere leerling krijgt de vragen in een andere volgorde aangeboden. Bij voortijdig beëindigen van een programmaonderdeel kan de leerling op een later tijdstip verdergaan alsof er geen onderbreking is geweest. Tijdens en na het oefenen wordt het resultaat vermeld. Naderhand kan de docent dit resultaat opvragen. Een uitvoerige handleiding, de teksten van de toetsvragen en van het extra oefenmateriaal en de CSE-stofomschrijving worden meegeleverd op diskette. De docent kan met een bijgevoegd hulpprogramma deze teksten afdrukken.

Staatsinrichting. Verder is verschenen het toets- en oefenprogramma Staatsinrichting. Dit programma is gebaseerd op het boek 'Het spel en de regels', uitgegeven door Van Walraven te Apeldoorn. Het programma kan ook los van het boek gebruikt worden en bestaat uit toetsvragen, matching-opdrachten en begrippen.

Themaprogramma's. Er zijn vijf themaprogramma's beschikbaar over de onderwerpen: *De U2 affaire (1960)*, *De muiterij op de Zeven Provinciën (1933)*, *Conflict de Jonge-Snijders (1918)*, *Begin van de Japans-Chinese oorlog 1937 (Marco Polo incident)* en *Putsch van Hitler (1923)*.

Demonstratie diskette. Voorbeelden van zowel de toets- en oefenprogramma's als de themaprogramma's zijn beschikbaar op een demonstratie diskette. Een uitgebreide beschrijving wordt gegeven, voor toetsprogramma's bijvoorbeeld het aantal vragen, voor de themaprogramma's de inhoud en opzet van het programma. Daarna kunt u een beknopt onderdeel volgen zoals de leerling dat te zien krijgt. De prijs van een demonstratie diskette bedraagt f.25,-. Dit bedrag wordt in mindering gebracht als u vervolgens een toets- of themaprogramma bestelt.

Meer informatie en/of bestellingen kunt u richten aan:

Beetsma Courseware

Eesterweg 16 9863 TB Doezum Tel. (0594) 612701 b.g.g. (0513) 413412